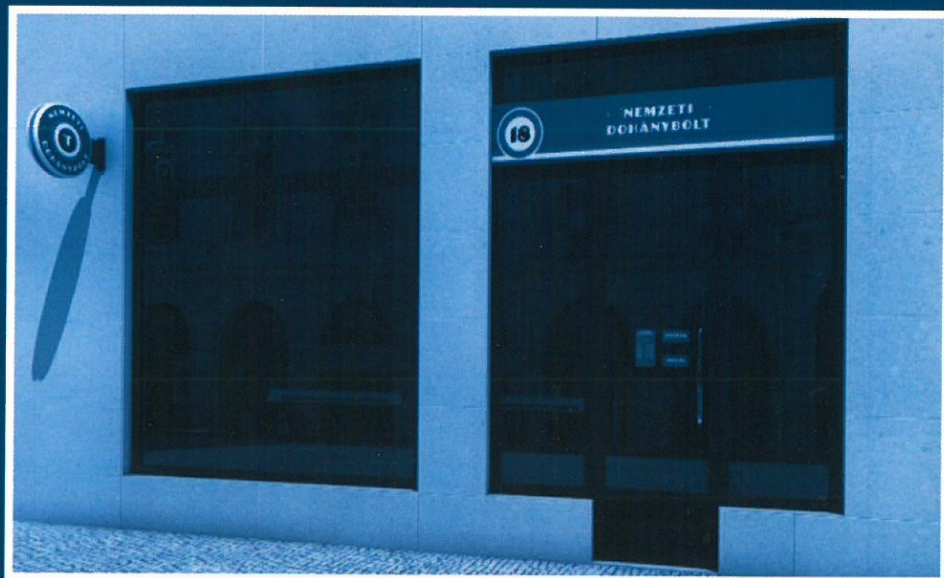

2014
6.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

KODBA FERENC: Álarcos, fegyveres trafikrabló forrnyomon üldözése Baranya megyében

DAKOS JÓZSEF: Reflexió Kodba Ferenc Belügyi Szemle-beli publikációjára

KARDOS SÁNDOR ISTVÁN: A fegyelmi eljárás megindításának rendszere és gyakorlati problémái a rendőri normaszegések kapcsán

FÓRIZS SÁNDOR: Külföldre szökések a határőrségtől 1951-ben

SÓS JÓZSEF: A személyes meghallgatás a magánvadás eljárásokban

GÁCSI ANETT ERZSÉBET: Az exclusionary rule doktrína az Amerikai Egyesült Államok büntetőeljárás jogában

62.
évfolyam

TARTALOM 2014/6.

KODBA FERENC Álarcos, fegyveres trafikrabló
forrnyomon üldözése Baranya megyében (5–18)

DAKOS JÓZSEF Reflexió
Kodba Ferenc Belügyi Szemle-beli publikációjára
(19–32)

KARDOS SÁNDOR ISTVÁN A fegyelmi eljárás megindításának rendszere
és gyakorlati problémái
a rendőri normaszegések kapcsán (33–47)

FÓRIZS SÁNDOR Külföldre szökések a határőrségtől 1951-ben (48–62)

SÓS JÓZSEF A személyes meghallgatás
a magánvádas eljárásokban (63–76)

GÁCSI ANETT ERZSÉBET Az exclusionary rule doktrína
az Amerikai Egyesült Államok
büntetőeljárési jogában (77–106)

PHILIPP SCHNEIDER Mennyire lehet eredményes
egy compliance program, ha a dolgozókat
frusztráció vagy bosszú- és megtorlásvágy vezérli?
(107–125)

• HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

JÁMBOR GELLÉRT Egy nemi erkölcs elleni bűncselekmény-sorozat
felderítése (126–159)

SZERZŐK 2014/6.

DAKOS JÓZSEF rendőr dandártábornok, rendőrségi főtanácsos,
Baranya megyei rendőrfőkapitány

DR. FÓRIZS SÁNDOR egyetemi tanár,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

GÁCSI ANETT ERZSÉBET tanársegéd,
Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és
Büntető Eljárásjogi Tanszék

DR. JÁMBOR GELLÉRT fogalmazó, Szentendrei Járásbíróház

KARDOS SÁNDOR ISTVÁN rendőr alezredes, kiemelt fegyelmi főreferens,
ORFK Humánigazgatási Szolgálat Fegyelmi Osztály,
doktorandusz hallgató,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Hadtudományi Doktori Iskola

DR. KODBA FERENC nyugalmazott rendőr alezredes,
volt bűnügyi osztályvezető,
Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság

DR. PHILIPP SCHNEIDER DAAD jogi szaklektor,
Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

DR. SÓS JÓZSEF bírósági titkár, büntető ügyszak,
Pesti Központi Kerületi Bíróság

SUMMARY

Kodba, Ferenc

Masked armed robbery of a tobacco shop in Pécs [5–18]

The author provides a detailed overview of the investigation of a 2013 Masked armed robbery of a tobacco shop in Pécs, Hungary.

Dakos, József

Reflexions on Ferenc Kodba's article [19–32]

Kardos, István Sándor

Initiating disciplinary proceedings against police officers [33–47]

By citing notable cases as examples, the author provides an overview of the complexity and difficult nature of initiating disciplinary proceedings by commanding officers in Hungary.

Fórizs, Sándor

Desertions from the Border Guard Services in 1951 [48–62]

Based on archival research, the author provides an historical, political and investigative overview of a series of desertions from the Hungarian Border Guard Services in 1951.

Sós, József

Personal hearing in private prosecution procedures. Mediation in the courtroom [63–76]

The author provides an overview of private accusation and mediation procedures in Hungary.

Gácsi, Anett Erzsébet

**The Exclusionary Rule doctrine in the United States of America
Criminal Procedure [77–106]**

The author provides an overview of exclusionary rules in American criminal procedure.

Schneider, Philipp

How effective can compliance programs be, if the workers are frustrated or they are seeking revenge? [107–125]

The author provides a comparison of German and Hungarian anti-corruption measures, in particular, compliance programs

SUMMARY

Jámbor, Gellért

Investigating a serial sexual predator case [126–160]

The author provides an overview of an exemplary investigation in a serial sexual abuse case in the 1970-ies in Hungary.

KODBA FERENC

**Álarcos, fegyveres trafikrabló
forrónyomon üldözése Baranya megyében**

*„...vétekesek közt cinkos aki néma.”
Babits Mihály*

Az álarcos, fegyveres trafikrablás új jelenség a magyar kriminalisztika történetében. Az első ilyen jellegű bűncselekmény Baranya megyében történt, 2013. július 17-én. A különös figyelmet kiváltó esetek azonban ez után országszerte is jellemzővé váltak.

Baranya megyében 2013. december 22. és 2014. március 8. között négy olyan eset történt, amelyet egy négyfős bűnbanda követett el. Mind a négy esetben ugyanaz az elkövető támadt fegyveresen az eladókra, míg a többieknek más feladatuk volt a bűncselekményben.

Mielőtt egy konkrét eset tanulságait elemezném, szükségesnek tartok néhány megjegyzést fűzni a helyzet kialakulásának történetéhez is.

Nyilvánvaló, hogy a bűnözés társadalmi tömegjelenség, amelynek megvannak az általános ismérvei is, amelyek minden konkrét bűncselekmény esetén is érzékelhetők.

A trafikrablást előidéző okok a társadalmi-gazdasági változások, ezen belül is a nemzeti dohányboltok kialakított rendszerével kapcsolatosak.

Az új gazdasági megoldás és annak szabályozottsága, illetve a szabályozottság fonákjai teremtették meg annak lehetőségét, hogy ez a viszonylag új bűncselekmény kialakuljon, és új helyzet elé állítsa a bűnüldöző szerveket.

Ma már felismerhetők azok a körülmények, amelyek az általános okra visszavezethetően kedvező lehetőséget teremtettek a bűnözőknek.

1983-ban, a Rendőrtiszti Főiskola bűnügyi vezetői szakképzésének zárásaként készítettem egy szakdolgozatot *Kiemelt ipari objektum bűnügyi operatív védelme* témakörben, a dolgozatot *Kertész Imre* professzor kiemelten értékesnek, újdonságnak tartotta. Ezt csupán azért tartom fontosnak megjegyezni, mert a jelenlegi helyzet hasonló gondolatokat ébresztett bennem, mint amilyeneket abban a dolgozatban kifejtettem.

Az alapgondolat ugyanis az volt, hogy bár a viktimológia tudománya az áldozattá válás szakszerű elemzésével foglalkozik, nem tartom kizártnak,

hogy hasonló analógiával élve feltárhatjuk a különösen veszélyeztetett létesítmények bűnözői „célobjektummá” válásának kérdéskörét is.

Az említett dolgozat a bűnügyi „operatív” vonatkozásokkal foglalkozott, míg a jelen esetben szükségesnek tartanám az elemzés, értékelés kiterjesztését a nyílt felderítő és megelőző intézkedések végrehajtási lehetőségeire is, de ezeket itt és most nem kívánom részletezni.

Úgy gondolom, hogy az előbbi megközelítésben ilyen jellegű kriminológiai-kriminálisztikai elemzések a nemzeti dohányboltok hálózatának megtervezésekor nem történtek.

Ha történtek volna, akkor az alapvető ok-okozati vizsgálatok megállapításainak a szabályozásban is helyet kellett volna kapniuk, és nem utólag, a tömegjelenségé váló problémák elemzésével kellene megoldási javaslatokat tenni.

A bűnöző gondolatai a legkisebb lebukási veszéllyel járó, könnyű pénzszerezés lehetősége körül forognak, és ha azt tapasztalja, hogy ezen túlmenően egyéb tényezők is az ő malmára hajtják a vizet, nem retten vissza a terve megvalósításától.

A trafikok sötétítő fóliával „védett” létesítmények, amelyekben egyetlen védtelen eladó intézi az adásvétel pénzforgalmát, akár nonstop jelleggel is. A videotechnika és a pánikgomb alig nyújt védelmi lehetőséget az alkalmazottnak.

Érthetetlen, hogy az illetékesek miért nem számoltak előre a támadás veszélyeivel, miközben ezeket a benzinkutaknál a zártkasszás rendszerrel már megoldották, akárcsak az éjjel-nappali ételmezerületekben és gyógyszerárakban az ügynevezett ablakos kiszolgálással. A fólia alkalmazását más célra találták ki, nem arra, hogy mindenki számára láthatatlanná tegye, mi történik a dohányboltok környékén. Egyik esetben sem találkoztam a felderítést szolgáló füstképzés lehetőségével, vagy a vegyszeres csapdapérez bevetésével.

Noha ezekkel a dohányboltok veszélyeztetettsége nem szüntethető meg, de minimumra csökkenthető.

A kriminalista szemében a bűnüldözésben mutatkozó problémák sokasága szinte azonos súlyú az előbbiekkal, különös tekintettel a „forrónyomon üldözés” negatív tapasztalataira.

Ezek egy része nem a konkrét helyzetből adódik, hanem véleményem szerint egyre általánosabb a tapasztalatlanságból adódó tévedés, vagy ami még sajnálatosabb, a gyakorlattá váló törvénytértek és a „mundér becsülete védelmének” elvtelen alkalmazása.

A mindaddig ismeretlen helyzet a bűnüldözés aktív állományát – különösen a sikertelenségek szaporodása következtében – arra ösztönzi, hogy egyre inkább, „mindenáron” a siker elérésére törekedve nyomozzon, és erre még a

parancsnoki kívánalmak is fokozottabban kötelezik. (Legalább a statisztika mutasson eredményességet!)

Tapasztalatom szerint a mindenáron eredményre törekvést az ügyben irányító szerepet játszó ügyészség és a panaszt elbíráló nyomozati bíró is támogatja!

Egy célra törő nyomozás története „trafikügyben”

2013. december 31-én 4.25 perckor, Pécsset, a Nagy Imre utca 55–57. szám alatti nemzeti dohányboltot kirabolta egy fegyveres álarcos.

Fegyverhasználatra nem került sor. A trafikban az eladón kívül egy idősebb személy is tartózkodott. A bejelentést a pánikgomb és mobiltelefon használatával az üzlet alkalmazottja tette, közvetlenül az elkövetés után. A tettes a helyszínről futva távozott, mozgásirányát az üzletből utána siető sértett még észlelte.

A cselekmény alkalmas a Btk. 365. § (1) bekezdés a) pontjába ütköző és a (3) bekezdés a) pontja szerint minősülő fegyveresen elkövetett élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel megvalósított rablás bűntettének megállapítására.

Az ügyelet utasítására a szolgálatos gépkocsizó járőrök pár perc múlva a helyszínre érkeztek. Meghallgatták a sértettet, és intézkedtek a helyszín biztosítására.

Közben a városi bűnügyi készenléti szolgálat tagjai is a helyszínre érkeztek, megkezdték az adatgyűjtést, majd tájékoztatták a kikerkező megyei forrónyomos parancsnokot is, aki átvette a vezetést.

Tanultuk annak idején, és megpróbáltuk a gyakorlatban is alkalmazni azt a szlogent, hogy „a helyszín beszél, csak meg kell tudni szólaltatni”. Ezt várhatnánk ma is az aktív kollégáktól. Nem is emlékszem olyan esetre, hogy a helyszínen történeteket azonnal megtekinthettük volna video- és audiofelvételen! Ez esetben, kérve a lakosság segítségét, azonnal feltehetnék a rablás történetét a Bama.hu és a Police.hu oldalra. Ilyen lehetőségünk annak idején elvétve volt a nyomozáskor, például egy-egy telefonos fenyegetés hanganyagának meghallgatásával.

Nézzük, hogyan éltek jelen ügyben e kiváló technikai lehetőséggel a helyszíni szemle vezetői!

A Police.hu-ra felkerülő felvételen jól látható a tettes. Nem csupán az üzletben, hanem az érkezési és a távozási útvonalán is. Számos olyan lehetőség adódott, hogy egyrészt bizonyos tereptárgyakhoz viszonyítva, vagy az eladó-

tól fél méterre állva megállapítható lett volna, hogy „milyen magas is az álarcos rabló”. Még a szeme színe is jól látszott!

Bár ehhez a helyszínen lévő, hetven éven túli ember tanúvallomásának figyelembevételre is hozzásegíthette volna az eljáró vezetőt, vagy ha őt nem, akkor a bűnügyi technikust, még csak *meg sem kísérelték megállapítani a magasságát!*

A tanú vallomása szerint az elkövető kb. 170 cm magas lehetett, kb. olyan magas, mint az eladó hölgy, talán egy-két cm lehet a különbség!

Az idős, vidéki úr nagyobb szakértelemmel nyilatkozott kriminalistaként, mint a nyomozás vezetői, hiszen nekik később sem jutott eszükbe, hogy pont az elkövető pontosított magasságára kellene a további teendőket alapozni.

Az eladót sem kérdezték meg, hogy ő milyen magas!

Később pedig a látókörbe kerülő lehetséges elkövetőhöz próbálták igazítani a tettes valószínűsített magasságát, és ezt még nagyobb hibának tartom! Hiszen a szűkítés helyett szélesítették a lehetséges tettesek körét.

Újabb, nem kevésbé jelentéktelen hibát követtek el akkor, amikor nem figyeltek fel arra, hogy a sértett többször hangsúlyozta, az elkövető „*nagy, kerek barna szemű!*”. Az osztályvezetőnek a helyszín értékeléséről írt jelentése is ezt tartalmazza. A közvetlen közélről, mintegy harminc-negyven centiről, viszonylag hosszabb szemkontaktus alapján történő sértetti megállapítás fontos segítség a nyomozásban.

A még aznap elvégzett személyes felismertetéskor és az után a sértett tanú még csak megjegyzést sem fűzött ahhoz, hogy miért egy keskeny ívű, kék szemű, 182 cm magas fiatalembert jelölt meg kategorikusan tettesként. Sőt a kiválasztásnál a jelenlétüket aláírással dokumentáló nyomozók egyikének sem jutott eszébe, hogy a törvényes követelménynek megfelelően, talán meg kellene kérdezni a sértettet, hogy *milyen magyarázata van az ellentmondásra.*

A helyszín megszólaltatása tehát, enyhén szólva, nem a legjobban sikerült.

A kudarnak nagy szerepe volt abban, hogy a nyomozás rossz irányt vett, és egyre inkább perszeverantikus jelleget öltött.

1. számú fénykép
Helyszíni videókép

A helyszíntől függetlenül dolgozó járőrök ellenőrizték egy járókelő észrevételét, miszerint munkába menve, útközben felfigyelt arra, hogy a Kodolányi utca 23. szám alatti tízemeletes panelházba 4.40 körül bemegy egy fiatalember. Az épület nagyjából négyszáz méterre van a helyszíntől. A fiatalembert oldalról, mintegy húszméternyiről látta. A lépcsőházi kaputelefon pityegésére figyelt fel, és látta, hogy egy hajadonfőtt, sötét kabátban lévő fiatalember megy be a lépcsőházba. Egy pillanatra félprofilból is látta, amikor belépett a lépcsőházba, mert felkapcsolódott a lépcsőházi világítás. A fiatalember alsóruházatát nem látta, mert a ház előtt parkoló gépkocsik eltakarták előle.

A járőrök a mondott házban ellenőrzést végeztek, de nem találtak semmit, és jelentésüket is csak később tették meg, amikor a munkahelyén érdeklődve a járókelőt ismét megtalálták a rendőrök.

Kriminalisztikailag kérdéses, de nem elvethető gondolat, hogy a helyszínről nagyjából 4.26-kor elfutó tettes a kérdéses lépcsőházig tartó mintegy kétperces utat miért tíz-tizenöt perc alatt tette meg, ha valóban ő volt a tettes.

Ennek ellenére magam is szükségesnek tartottam volna a történet ellenőrzését, azt azonban nem állítottam volna, hogy a lépcsőházba belépő ember hasonló a videón látható tetteshez! Semmi hasonlóság nincs a kettő között, legfeljebb, hogy mindkettő fiatal férfi lehetett.

Miért volt, van szükség ilyen csúsztatásokra? Ezt már nem tartom érthetőnek! Ráadásul ennek következtében elfelejtik megvizsgálni a helyszín adta lehetőségeket, de kapva kapnak egy alig elképzelhetően releváns adaton!

Nem kaptam róla tájékoztatást, de egyértelmű, hogy a tízemeletes házban lakók személyadatait és fényképeit a megyei nyomozó osztály beszerezte. Azt azonban már érthetetlennek tartom, hogy a beszerzett adatok és fényképek alapján tanúként hallgatták meg a hajnali járókelőt, akinek mindössze két fényképet mutattak meg, mondaná meg, a kettő közül melyik hasonlít inkább az általa hajnalban látott személyhez. Nem tartom lehetetlennek, hogy eléggé érdekesnek tűnhetett az unokám, *Sz. Roland* személye. Bár ő nem 170 cm magas, és nem is barna szemű, de valakinek nagyon megtetszhetett a gondolat, hogy a megyei bűnügy volt vezetőjének az unokájáról van szó, és nagy durranás lesz, ha valóban ő a tettes!

A két fényképen lévő személy közül csak az egyik felelt meg a feltételnek, mert a másik túl fiatal, nagyjából huszonegy éves.

Az, aki „inkább” megfelelhet a látott fiatalembernek, arról a tanú nem állította, hogy őt látta. Azt sem állította, hogy a tettest látta, akiről még semmilyen információja nem lehetett, sőt a konkrét bűncselekményről sem. Ő csak

a rendőrök kérdésére válaszolt, amikor megkérdezték tőle, hogy munkába menet látott-e valamit.

A későbbi személykiválasztáskor ez a „tanú” kizárta annak a lehetőségét, hogy a fényképen másodikként, majd most élőben is bemutatott személy lenne az, akit ő hajnalban látott bemenni a lépcsőházba. Ez a fiatalember cingárabb, és a haja sem stimmel, mondta a tanú. Később a büntügyi igazgató nem azt nyilatkozta, hogy ez a tanú kizáró jellegű vallomást tett, hanem azt, hogy ez a tanú bizonytalan volt! A két állítás között, szerintem, óriási különbség van! Nem beszélve arról, hogy Sz. Roland igazak álmát aludta otthon, amikor a bűncselekmény történt.

A nyomozás folytatásának döntő mozzanata a második fénykép és a fantomkép elkészültéhez, alkalmazásához kapcsolódik.

Kriminálisztikailag teljesen érthetetlen számomra, hogy a sértett tanú vallomása alapján lehet-e, és ha igen, milyen fantomképet lehet készíteni az fegyveres, álarcos rablóról.

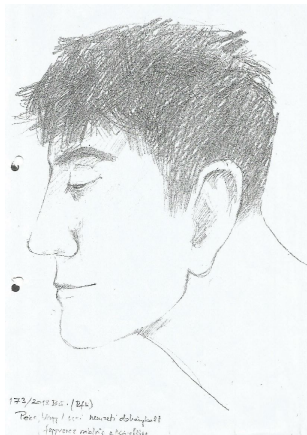
A sértettet elsőként a helyszínrre érkező rendőrök hallgatták meg. A jelentésükben az szerepel, hogy a sértett kiment a távozó rabló után, és több méter távolságból még látta a hajnali sötétben elfutó férfit. Látta azt is, hogy leejtett valamit, amit fölvetett, majd futott tovább.

A sértettet másodikként meghallgató rendőr jelentésében az is szerepel, hogy a sértett, miután telefonált a rendőrségre, kifutott a rabló után, aki a hajnali sötétségben elejtett valamit, és futott tovább. A sértett utánakiáltott, de a tettes csak futott tovább.

A tanúkihallgatáson, amely már napközben a rendőrségen történt, azt állította, hogy amikor a tettes futás közben lehajolt az elejtett dologért, már nem volt álarcban, és nem volt a fején a kapucni se, a félhomályban viszonylag jól láthatta őt félprofilból, és fel is ismerné, ha újra látná.

Nem kell különösen nagy szakértőnek lenni ahhoz, hogy megállapítsuk: ez az állítás szakmailag képtelenség!

2. számú fénykép
Fantomkép

A sértett e tanúvallomása után állítása szerint részt vett a fantomkép elkészítésében, majd a négy férfi igazolványképét tartalmazó fényképalbum megtekintése után a hivatalos felismertetési eljárásan valóban ki is választotta a járókelőnek bemutatott második igazolványképet mint amelyikben kilencvenszázalékos bizonyossággal felismeri a tettest!

A felismerési eljárást közvetlenül megelőzően a felismertetést végző nyomozó felhívta szolgálati helyén a Kodolányi utca 23. számú házban a lehetséges elkövető szombeszomszédját, egy rendőr főhadnagyot, majd faxon megküldte neki a tettesről készült fantomképet. Erről a szomszéd teljes bizonyossággal azonosította Sz. Rolandot mint lehetséges gyanúsítottat.

A nyilvántartóból lekérte Sz. Roland személyi adatait (vajon miért, hiszen az már a nyomozóknál volt?), és jelentette megállapítását a megyei vizsgálati osztály vezetőjének.

A megyei vizsgálati osztály vezetőjének kérdéseire elmondta, hogy Sz. Roland korábban jobb anyagi körülmények közt élt a nagyszüleivel, mert külföldön, Ukrajnában dolgozott, de most vagy egy éve munkanélküli. Kétkézi munkás volt, már látta őt munkaruhában, sőt látta már kék színű munkásnadrágban, amilyen ugyebár a felvételen látható rablón is volt aznap.

Ezt a jelentést ekkor még senki nem kérdőjelezte meg, és nem is ellenőrizte. Elfogadták a rendőr főhadnagy jelentését, és most már egyértelmű nyomozási irány volt az Sz. Roland meggyanúsításához jogilag megalapozott dokumentum megszerzése, megteremtése.

Azonnali lehetőség lett volna megállapítani, de legkésőbb az Sz. Roland aznapi előállítását követő tanúkihallgatásakor, hogy a szomszéd fantomképezonosításon túli állításai hamisak.

Sz. Roland valóban dolgozott Ukrajnában, de Fehéroroszországban és Oroszországban is egy pécsi cég alkalmazottjaként. Hazaérkezése után egy nemzetközi cégnél helyezkedett el, ott kiváló véleménnyel vannak róla, és egyáltalán nem volt munkanélküli. Semmilyen munkásnadrágot a lakókörnyezetében nem viselt, és természetesen kék színűt sem, ilyet a rendőr főhadnagy sem láthatott rajta!

A fantomképet is fontoskodva mutogatták a tanúkihallgatás előtt Sz. Rolandnak is, nézze meg, mennyire hasonlít rá! Roland elismerte, hogy tényleg hasonlít, de nem ő az, mert neki semmi köze nincs semmiféle rabláshoz!

A fantomképről pedig eszembe jutott egy régi történet: egy vezetőként dolgozó kollégám azon bukott meg, hogy a gyanúsított fényképéről készítette a fantomképet. Utána a fantomkép alapján nyomoztatott a tettes után... és meg is találta!

Ha tanúvallomás alapján nem készülhetett a tettesről fantomkép, akkor vajon hogyan készülhetett? Ráadásul akkor, amikor a lehetséges gyanúsított képe már elő volt készítve a felismertetésre?

A leírtak már elegendőek voltak ahhoz, hogy nyolc-tíz nyomozó és rendőr a Kodolányi utca 23. számú lépcsőházban, közérdeklődésre számot tartva várakozzon, majd a lakásomban házkutatást tartson!

Szóban közölte velem a kiérkező osztályvezető-helyettes, akivel viszonylag jól ismertük egymást, hogy sajnos Roland gyanúba keveredett a közelben történt hajnali fegyveres trafikrablás ügyében, és bizonyára megértem, hogy házkutatást kell tartaniuk. Előtte azonban szeretne pár kérdést tisztázni Rolanddal. E célból felhívtuk telefonon Rolandot, és átadtuk a telefont az osztályvezető-helyettesnek, ő pedig megkérte Rolandot, hogy jöjjön haza, mert beszélni szeretne vele.

Roland elmondta, hogy már úton van, és nemsokára hazaér. Hazaérkezésekor azonban a lépcsőházban várakozó rendőrök elfogták és előállították a megyei főkapitányságra, majd megkezdték a tanúkihallgatását.

Közben a házkutatás is megkezdődött anélkül, hogy a határozatot bárki is ismertette volna, és egyáltalán felszólított volna, hogy a keresett dolgokat adjam ki! Nemcsak Roland lakrészében kutattak, hanem a miénkben, nagyszülőkében is, ami amúgy elfogadható, hiszen Roland korlátozás nélkül közlekedhetett a mi lakrészünkben is. Talán az udvariasság mégis azt kívánta volna, hogy erre a lehetőségre rákérdezzenek, mint ahogy rákérdeztek arra is, hogy van-e fegyverem.

Az előírástól való eltérést szóvá téve, megkérdeztem, hogy egyáltalán mit keresnek. Erre azt a választ kaptam: „*Nem vagyok hülye, hogy megmondjam!*”

Ekkor felszólítottam a bizottság által hozott egyetemi hallgató hatósági tanút, hogy „*jól figyeljen arra, amit mondok, mert azt mint joghallgató nem árt, ha megtanulja, másrészt pedig valahol még el kell majd mondania hivatalosan is, amit most hall!*”

Természetesen a kutatás idején tovább folyt a beszélgetés, így végül is megtudtam, hogy a rabló által viselt kapucnis kabátot, a rabló által használt álarcot, a rabló által használt koszos kék munkásnadrágot, a rabló által viselt Puma sportcipőt és a rabló által használt pisztolyt keresik. Ezért kérdezték tőlem is, hogy van-e fegyverem.

Miután a keresettek közül semmit sem találtak, aláírtam a házkutatási határozatot és a házkutatásról szóló jegyzőkönyvet, mindkettőt megpanaszolva.

Az osztályvezető-helyettes többszörösen kért arra, hogy a jegyzőkönyvet ne panaszoljam meg, hiszen „*úgyis tudod, hogy el lesz utasítva*”.

Valóban elutasították! Mint ahogy Roland panaszát is. De honnan tudta ezt előre az osztályvezető-helyettes? Erre szoktuk azt mondani, hogy: „hármat találhatsz!”

Értékelve a helyzetet, az osztályvezető-helyettes előadta, hogy sajnos mindent nem mondhat el, de annyit azért közöl velem, hogy Rolandot a trafik alkalmazottja határozottan kiválasztotta a fénykép alapján. Nem lehetőségként, hanem kategorikusan. Később kiderült, hogy az osztályvezető-helyettes nem mondott igazat.

Viszont hozzátette azt is, hogy van tanújuk arra is, amikor Roland még nem ment be az üzletbe, és arra is, amikor hazaérkezve belépett a lépcsőházba. Blöffjével azt a látszatot keltette, mintha valaki követhette volna a tettest, és még látta, hogy az elkövető belép a Kodolányi utca 23.-ba. És az illető biztos abban, hogy aki bejött, az Sz. Roland volt.

Nagyon vissza kellett fognom magam, nehogy valami butaságot csináljak, annyira fölháborítottak ezek az állítások.

Elmondtam, hogy tanúként állítom, hogy Roland éjfélről reggel nyolcig itthon volt. A szobájában aludt, miközben a ruházata, cipője, lakáskulcsa mindvégig az előszobában volt, ahol az éjjel háromszor is láttam. A feleségem is állította, hogy hosszabb időközönként a konyhában keresztretjvényt fejtett, és azt mindenképpen észlelnünk kellett volna, ha Roland elmegy hazulról, és később visszajön. A hatodik emeleti hálószobájából más eltávozási lehetősége nincs. A viselt ruhadarabjai között pedig még csak hasonló sincs, mint a rablón megfigyelt ruhaneműk. Rolandnak nincs kék munkásnadrágja, nincs Puma cipője. Fegyver, álarc nincs a lakásban, akkor miről beszélünk?!

A legmegdöbbentőbb az osztályvezető-helyettes azon álláspontja volt, hogy nem lenne értelme a nagyszülők tanúvallomásának, mert nyilvánvalóan szubjektívek és elfogultak vagyunk, a vallomásunkat úgysem fogadnák el!

Fölháborító volt, hogy mint családtagot azzal az indoklással tiltanak el a tanúvallomás-tételtől, ami minden embernek alapjoga! Eleve feltételezik, hogy hamisan vallanánk! A büntetőjogi következményektől akartak megmenteni azzal, hogy megtagadták tőlünk a tanúvallomás-tételt? Megjegyzem: volt ilyen időszak a magyar büntetőeljárás jogban, de ezt még a Rákosi-korszak sem alkalmazta, elméletben...

Csak később esett le a tantusz: Roland tanúvallomása nem lesz általunk megerősítve, és nem kerül majd – még rendőri jelentés formájában sem – az ügyésznek, majd a bírónak küldött azon iratanyagba, amelynek alapján döntés születik a kényszerintézkedésről!

Sem a barátok, sem a munkatársak, sem az ismerősök véleményére nincs szüksége a rendőrségnek addig, amíg Roland előzetesbe nem kerül!

Hiába volt eredménytelen a szülőknél és a munkahelyen tartott „házkutatás” is, Roland szempontjából egyiknek sem volt jelentősége!

A felismertető eljárás során a gyanúsítás megalapozása még durvább törvénytértések közepette zajlott le!

Mindig is alapvető követelmény volt a felismertetés befolyásmentes lefolytatása, ez a fontos bizonyítási lehetőség ugyanis nagyon sok buktató, félrevezető lehetőséget rejt.

Számtalan bizonyíték van arra a magyar kriminalisztika és eljárásjog történetében is, hogy a nem kellően megalapozott befolyásmentesség tönkretelheti ártatlan emberek életét. Ez jelen esetben is könnyen bekövetkezhetett volna!

Az első kérdést már az a tény is felveti, hogy lehet-e befolyásmentességről beszélni az „élő” felismertetésre bemutató eljárás során, ha a csoportba állított potenciális gyanúsítottat, azaz a felismerendő személyt előzőleg már fényképalbumos felismertetéskor kiválasztotta a felismerő.

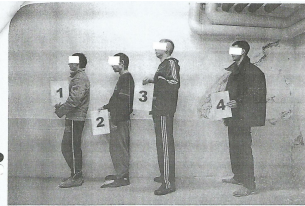
Lehet-e befolyásmentességet feltételezni akkor, ha a felsorakoztatott négy személy közül csak az egyik felel meg annak, hogy egyáltalán hasonló a videofelvételen látható karakterhez?

Jelen ügyben ugyanis a fogdából lehozott három ember közül kettő eleve nem felelt meg a törvényes feltételnek, mivel a tetteshez viszonyítva szinte törpék, és ezt a felismerésről készült jegyzőkönyv is tartalmazza.

A fogdából lehozott három ember egy csoportot alkotva áll a sorban, közülük elkülönítve a sor szélén áll a felismerendő férfi. A három férfi lábán lévő cipő egyikében sincs fűző! Nem rögzítették jegyzőkönyvben, hogy hova kíván állni a sorban maga a felismerendő személy... A bőrszín, ápoltság, öltözet eltérése egyértelműen megállapítható a képről is.

A legdurvább tény azonban a következő: a jelenlévő vizsgálati osztályvezető felveteti Rolanddal az ő dzsekijét, hogy abban álljon a sorba, és a miéltre azt

3. számú fénykép
Felismertetési eljárás képe

Kép 001

Kép 002

a választ adja, hogy „*csak mert én mondom*”. Ezután jegyzőkönyvben rögzítik a felismerő tanú vallomását, miszerint „*most már még jobban felismerem*”.

Többszörös állításként szerepel a tanú kijelentései között az a tény, hogy „*a rablónak nagy, kerek barna szemei voltak*”. A felismertetés során közelebb megy a tükörhöz, amikor a felismertetendő férfit előrébb léptetik, és azt mondja, hogy „*nem stimmel a borosta, nem stimmel a magasság*”. Ez nincs jegyzőkönyvbe foglalva, ezt ugyanis Sz. Roland hallotta a tükör mögött. Szintén nincs jegyzőkönyvbe foglalva, hogy a kiválasztott, kategorikusan felismert személynek szűk ívű kék szeme van, és nem nagy, kerek barna szeme... Talán illetett volna feltennie az eljárás vezetőjének azt a kérdést, hogy miért választotta ki és ismerte fel azt a személyt elkövetőként, akiről a felismertetés előtt egyértelműen azt állította, hogy nagy, barna szeme volt. Lehet, hogy közben nemcsak a magassága változott 170-ről 182 cm-re, hanem a szeme is megkéült?

A kiválasztás után Sz. Roland hangját is felismertették a sértettel. Nagyon bátor tett volt. Hiszen a későbbiek során hangteszt készítésével lehetett bizonyítani, hogy a december 22-i rabló hangja azonos a december 31-i rabló hangjával, de nem azonos az Sz. Rolandéval. Ezt cellainformációkkal is igazolni lehetett volna.

Íme, egy példa a nyolcvanas évek végéről: ismeretlen telefonáló közölte a rendőrségi ügyelettel, hogy bomba fog robbanni a Honvéd Kórházban, a négy száz ágyas klinikán, és a Petőfi moziban.

Forrányomon üldözéssel a Magyar Posta segítségével sikerült azonosítani a nyilvános fülkét, amelyből a hívás érkezett. Adatgyűjtés nyomán a látóköriünkbe került egy fiatal fiúkból álló csoport. Másnap mindegyikkel magnóra mondattuk az ügyeleten rögzített szöveget. A szöveg rögzítése után visszajátszottuk a fiúknak a rendőrségi ügyelet felvételét. Az egyik fiú úgy reagált, hogy „*persze hogy felismerem magamat, hiszen az előbb mondtam magnóra a szöveget*”. Miután közöltük, hogy ez az előző esti rendőrségi felvétel volt, elismerte a történeteket.

Valami hasonlóra jelen ügyben is lehetőséget látnék, és nem a stresszes, félelemmel teli sértettel próbálnám felismertetni a tükör mögé állított személy hangját!

A kérdés csupán az: lehet-e jogállamban törvénysértő bizonyítással bizonyítékot kreálni úgy, hogy az törvényesen megalapoz egy súlyos bűncselekmény elkövetőjére vonatkozó gyanút?

Tudom, hogy ez költői kérdés, de hát megtörtént!

Nem is akárhogyan.

Ismeretségi körből kirendeltek egy védőt, akiről már jó tapasztalataik voltak. Előadták, hogy az illető teljes bizonyossággal a hajnali rablás elkövetője. A férfit az előzetes letartóztatás után a rácvárosi fegyveres rablással is meggyanúsítják, ugyanis a körülmények szerint Sz. Roland azzal is alaposan gyanúsítható lesz. Sz. Roland annyira rafinált elkövető, hogy mindkét esetben a jobb kezében fogja a pisztolyt, annak ellenére, hogy balkezes. Persze az is lehet, hogy csak azért fogja a jobb kezében a fegyvert, mert a pénzt könnyebben tudja elrakni a másik kezével!

A rácvárosi rablásnál nemcsak a pénzt vitte el, hanem két csik erős Sopia-nae cigarettát is követelt. Ezt nyilvánvalóan elterelési céllal tette, mert ő maga nem ilyen cigarettát szív!

A magát kiváló, tapasztalt bűnügyi védőként bemutató ügyvéd előadta, hogy kirendelt védőként nem sokat tehet Rolandért, de ha meghatalmazzuk, akkor mindent elkövet, hogy Roland minél kevesebbet kapjon! A megbízás díja ötszázezer forint, a felét egy napon, a másik felét egy hónapon belül kéri.

Meghallgatta ugyan a véleményemet, miszerint Roland nem lehet a tettes, mert otthon volt a bűncselekmények idején, és egyáltalán nem olyan fiatal ember, akiről ezt bárki feltételezhetné. A gyanúsítást megalapozatlannak tartom, és a bírósági előzetes kérdés eldöntésénél ebben az értelemben kellene felszólalni, és nem a kényszerintézkedés megalapozatlanságára hivatkozva. Akinél az álarcos, fegyveres rablás elkövetése megalapozott, ott véleményem szerint szó sem lehet a kényszerintézkedés indokolatlanságáról. Úgy tűnt, megértette, ennek ellenére nem a kapott értékelés szerint viselkedett.

Még az sem jelentett semmit a nyomozók, az ügyészség, a bíróság számára, hogy Sz. Roland egyértelműen tagadja az elkövetést, a vele együtt lakó nagyszülők vallomása hiányzik az anyagból, arról nem is beszélve, hogy a döntés előtti este, amikor Roland már őrizetben volt, újabb trafikrablás történt a városban, amelynek elkövetője sokak szerint azonos volt az előző két trafikrablás elkövetőjével – ahogyan az később be is igazolódott.

Bizalomvesztés címén lányommal, a gyanúsított édesanyjával felmondtam a kirendelt, majd meghatalmazott ügyvéd megbízását, és szándékosan általam ismeretlen, de mások által ajánlott ügyvédet bízunk meg az unokám védelmével.

Az új ügyvéd rendkívüli aktivitással kezdte meg a munkáját. Egy óra alatt többet tett, mint az elődje négy nap alatt.

Hitt Roland ártatlanságában, elfogadta a szakmai véleményemet, és újabb három nap elteltével elérte, hogy az unokámat az ügyész szabadlábra helyezze.

Az ügyészi határozat azonban érdekes tartalommal született: megszünteti az előzetes letartóztatást, mert megszűntek annak feltételei.

Nocsak!

Vajon hogy szűntek meg ezek a feltételek egy álarcos, fegyveres rablás gyanújának változatlan megtartása mellett?

A védővel egyetértettünk a megszüntetésről hozott határozatot illetően, de nem értettük, és kriminalisztikailag és eljárásjogilag is érthetetlen, hogy ha alaptalan a kényszerintézkedés, akkor hogy maradhat meg a gyanú megalapozottsága. Ha pedig megalapozott a gyanú, akkor változatlanul az a véleményem, hogy nincs értelme vitálni a kényszerintézkedés szükségességét.

A megszüntetés tényét persze megalapozottnak tartottuk, hiszen előző nap a védő kezdeményezésére készült egy *közjegyzői nyilatkozat*, miszerint van egy tanú, aki a sértett tanúval a bűncselekmény helyszínén folytatott személyes jellegű beszélgetés során megkérdezte a sértettől, biztos-e abban, hogy a tényleges elkövetőt ismerte fel az eljárásban. A kérdésre a sértett azt válaszolta, hogy „*nem biztos*”. Bár ezt az állítást később a rendőrség próbálta félremagyarázni, de az ügyvéd által indítványozott szembesítési javaslatra nem is reagáltak!

Közben Sz. Roland poligráfus vizsgálatnak is alávetette magát, és a világ legtermészetesebb következményének tartotta azt a szakértői véleményt, miszerint az ő *őszintesége nem kérdőjelezhető meg, nem lehetett elkövetője a fegyveres rablásnak*.

Úgy tűnt, hogy a rendőrség még mindig nem nyugodott bele, hogy rossz felé keresgél, miközben a rabló még szabadlábban van!

Elvégezték a szagválasztást is a helyszínen rögzített szag és a Roland szagának azonosítási szándékával, ám *a szagválasztó kutya nem választotta ki Roland szagát*.

Még ez sem volt elégséges a nyomozás megszüntetéséhez! Következett a Nemzetbiztonsági Technikai Igazgatóság szakértői véleménye, amely nem kizárólagosan, de mégsem igazolta a sértett állítását, ami a hangra vonatkozott. A két helyszínen rögzített hang azonos, de valószínűleg nem azonos Sz. Rolandéval.

Még folytatódott a Roland elleni eljárás, amikor március 8-án a negyedik megyei fegyveres trafikrablás elkövetője Vajszlón megbukott, őrizetbe vették, és letartóztatták.

A rabló őszinte feltáró beismerő vallomást tett, társaira vonatkozóan is, és tárgyi bizonyítékokkal is szolgált.

A főkapitány-helyettes a sajtótájékoztatóján megemlítette, hogy az ügyben „volt” egy másik gyanúsítottjuk is, aki ellen a gyanút egy kategorikus fel-

ismerő tanú és egy másik tanú vallomása alapozta meg. Nem szólt arról, hogy ki volt az a másik tanú. Ilyen állítás a kiadott eljárási anyagban nem szerepel. Érdekes viszont, hogy az egész eljárási anyag Siklóásra került egyesítés céljából anélkül, hogy Roland anyagát leválasztották volna.

A Roland elleni eljárást végül is a Siklósi Járási Ügyészség szüntette meg azzal az indoklással, hogy a *cselekményt nem ő követte el*. Az indoklásban azonban ők is két tanúra hivatkoznak.

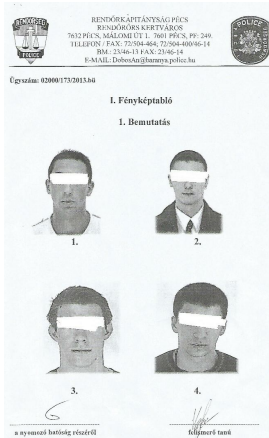
A határozat indoklási részét e miatt megpanaszolta a védőügyvéd.

Még egy utolsó momentum az „állatorvosi ló” betegségéhez: A védőügyvéd panaszát a megyei főügyészhez utasította el, hogy a Kodolányi utca 23. számú lépcsőházzal kapcsolatos tanú vallomása terhelő volt Sz. Rolandra, mert a tanú azt állította, hogy hasonló ahhoz, akit ő hajnalban látott! A tanú tényleg azt mondta, hogy Sz. Roland hasonlít ahhoz a személyhez, akit ő hajnalban látott, de nem azonos azzal, mert a haja más, és cingárabb is! A hasonlóság elegendő állítás ahhoz, hogy a vallomást terhelő vallomásnak tekintsek? Az sem fontos, hogy a Kodolányi utca 23. számú házba bemenő személynek egyáltalán volt-e köze a Nagy Imre utcai helyszínhez? Ha netán ő ment volna be a lépcsőházba, akkor ő lenne a tettes? De még csak nem is ő ment be. Akkor? Döbbenetes!

*

Tudom, hogy végezetül illene egy rövid összefoglalást írnom a történetekről. Ezt azonban nem teszem meg. Elfogadva, hogy mint nagyszülő valóban szubjektív és elfogult vagyok, inkább a tisztelt olvasóra bízom ezt a feladatot!

4. számú fénykép Fényképtabló

DAKOS JÓZSEF

Reflexió

Kodba Ferenc Belügyi Szemle-beli publikációjára

*„Ha az ember nem érti, mit jelent valami,
az rendszerint attól van, hogy rossz oldaláról nézi a dolgokat,
kivéve persze, ha túl keveset tud.”
Agatha Christie*

Köszönöm a lehetőséget, hogy reagálhatok *Kodba Ferenc*nek a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság konkrét, folyamatban lévő eljárásának szakmaiságát kétségbevonó tanulmányára.

Noha folyamatban lévő nyomozásról – a hivatalos tájékoztatáson túlmenően – a nyomozó hatóság nem szokott nyilatkozni, ezúttal kivételt teszek. A tanulmány már az első mondatától tárgyi tévedéseket és valótlanításokat tartalmaz – több helyen személyeskedő hangvételű, már-már a rágalmazás határát súroló –, mindez arra késztet, hogy kihasználjam a reagálási lehetőséget.

Megítélésem szerint egykori kollégánk írása tartalmát tekintve sokkal inkább büntetőeljárás cselekményeket érint, s ez okból a nyomozás szakmai-törvényességi felügyeletét ellátó ügyészség hatáskörébe tartozik, mintsem egy tudományos szakfolyóiratba. A következő tényállítások talán rávilágítanak erre.

Lássuk a publikáció állításait és az ezzel szembeni tényeket!

Állítás:

„Az álarcos fegyveres trafikrablás új jelenség a magyar kriminalisztika történetében. Az első ilyen jellegű bűncselekmény Baranya megyében történt, 2013. július 17-én. A különös figyelmet kiváltó esetek azonban ez után országosan is jellemzővé váltak.”

Valóság:

Baranya megyében az első álarcos, fegyveres trafikrablás 2013. december 22-én Pécsen történt, a Rácvárosi úton. Az említett esetenél a támadó gázriasztó fegyvert használt, amellyel rá is lőtt az eladóra. Országosan az első ilyen bűncselekmény a baranyai első eset előtt történt, s nem fordítva.

Állítás:

„Baranya megyében 2013. december 22. és 2014. március 8. között négy olyan eset történt, amelyet egy négyfős bűnbanda követett el.”

Valóság:

Baranya megyében fegyveresen elkövetett trafikrablás a 2013. decemberi első eset után utoljára nem 2014. március 8-án, hanem 2014. január 15-én történt, Vajszlón.

Állítás:

„[...] a bűnüldözés aktív állományát – különösen a sikertelenségek szaporodása következtében – arra ösztönzi, hogy egyre inkább, »mindenáron« a siker elérésére törekedve nyomozzon, és erre még a parancsnoki kívánalmak is fokozottabban kötelezik. (Legalább a statisztika mutasson eredményességet!) [...] a mindenáron eredményre törekvést az ügyben irányító szerepet játszó ügyészség és a panaszt elbíráló nyomozati bíró is támogatja.”

Valóság:

A „bűnüldözés aktív állományát” az eredményorientáltság jellemzi, egy jó nyomozó ismertetőjegye az ügyek megoldására törekvés. Ebben nem téved egykori kollégánk, nyilván az ő idejében is ez jellemezte a jó nyomozót. Mindazonáltal ahogy a múltban, napjainkban sem alaphelyzet a bűnüldözésben részt vevők részéről az elvtelen, „mindenáron” való eredmény, pláne nem statisztikai okokból – kvázi törvénysértően! Ez a rosszindulatú felvetés a büntetőeljárásokban részt vevő ügyészség és bíróság nevében is visszautasítandó.

Állítás:

„A Police.hu-ra felkerülő felvételen jól látható a tettes. Nem csupán az üzletben, hanem az érkezési és a távozási útvonalán is. Számos olyan lehetőség adódott, hogy egyrészt bizonyos tereptárgyakhoz viszonyítva, vagy az eladótól fél méterre állva megállapítható lett volna, hogy »milyen magas is az álarcos rabló«. [...] meg sem kísérelték megállapítani a magasságát!”

Valóság:

Az említett videofelvételek (a megtámadott trafik külső és belső biztonsági kameráinak felvételei) a helyszíni szemléken tapasztaltakkal ellentétben a jobb minőségű felvételek közé tartoznak, mégis láthatóan hordó alakú torzít-

tasú, az objektív általi minél nagyobb tér áttekintését biztosító „halszemoptikás” felvételek, másfelől egy részük csaknem függőleges állású, az eladó pult lapjára néző kamerafelvétel. Az ezek alapján történő egzakt méretmegállapítás szakértői kérdés – egy ilyen jellegű szakvélemény beszerzése a forrónyomon üldözés alatt nem megoldható.

Állítás:

„A tanú vallomása szerint az elkövető kb. 170 cm magas lehetett, kb. olyan magas, mint az eladó hölgy, talán egy-két cm lehet a különbség! Az idős, vidéki úr nagyobb szakértelemmel nyilatkozott kriminalistaként, mint a nyomozás vezetői, hiszen nekik később sem jutott eszükbe, hogy pont az elkövető pontosított magasságára kellene a további teendőket alapozni.”

Valóság:

Idézet az említett tanú vallomásából: *„... hirtelen bejött egy férfi [...] Nem mertem felnézni, mert a kezében láttam egy fegyvert... egy pillanatra mertem csak felnézni, mert nagyon féltem [...] nekem van egy kis szürke hályog a jobb szememen. A másik szememen is volt, de azt megműtötték, de nem sikerült igazán a műtét. Azért látok valamennyit, csak nem élesen.”*

Az említettek alapján vitán felüli, hogy nem vehető százszázalékos biztonságnak a rossz látású tanú egyetlen pillantással történő testmagasságmegállapítása.

Állítás:

„Újabb, nem kevésbé jelentéktelen hibát követtek el akkor, amikor nem figyeltek fel arra, hogy a sértett többször hangsúlyozta, az elkövető »nagy, kerek barna szemű«! [...] A még aznap elvégzett személyes felismertetéskor és az után a sértett tanú még csak megjegyzést sem fűzött ahhoz, hogy a sértett miért egy keskeny ívű, kék szemű, 182 cm magas fiatalembert jelölt meg kategorikusan tettesként. Sőt a kiválasztásnál a jelenlétüket aláírással dokumentáló nyomozók egyikének sem jutott eszébe, hogy a törvényes követelménynek megfelelően, talán meg kellene kérdezni a sértettet, hogy milyen magarázata van az ellentmondásra.”

Valóság:

Idézet a sértett jegyzőkönyvi vallomásaiból: *„...nekem a férfi sem hang alapján, sem külseje alapján nem volt ismerős [...] még soha nem láttam. Amennyiben a férfit újra látnám, egészen biztos, hogy felismerném. [...] amikor a*

bűncselekmény történt az elkövető egészen közel állt hozzám, csak a pult választott el minket, tehát azt a részt, ami a maszkból kilátszott, jól meg tudtam figyelni [...] a szem az barna volt, viszont amikor itt voltam lent a felismerésre bemutatáson azt tapasztaltam, hogy a kiválasztott fiatalembernek kék szeme volt. Ugyanakkor azt hozzá kell tenni, hogy ott a boltban a kapucni, ami az elkövető fején volt a maszkon kívül, árnyékolt, tehát valószínűleg a barna szemben tévedek és a kapucni annyira árnyékolt, hogy sötétebbnek tűnt a szeme, mint amilyen valójában volt.”

Állítás:

„A helyszíntől függetlenül dolgozó járőrök ellenőrizték egy járókelő észrevételét, miszerint munkába menve, útközben felfigyelt arra, hogy a Kodolányi utca 23. szám alatti tízemeletes panelházba 4.40 körül bemegy egy fiatalember. Az épület nagyjából négyszáz méterre van a helyszíntől. A fiatalembert oldalról, mintegy húszméternyiről látta. [...] Kriminálisztikailag kérdéses, de nem elvetendő gondolat, hogy a helyszínről nagyjából 4.26-kor elfutó tettes a kérdéses lépcsőházig tartó mintegy képerces utat miért tíz-tizenöt perc alatt tette meg, ha valóban ő volt a tettes. Ennek ellenére magam is szükségesnek tartottam volna a történet ellenőrzését, azt azonban nem állítottam volna, hogy a lépcsőházba belépő ember hasonló a videón látható tetteshez! Semmi hasonlóság nincs a kettő között, legfeljebb, hogy mindkettő fiatal férfi lehetett. Miért volt, van szükség ilyen csúsztatásokra?”

Valóság:

Idézetek az említett tanú jegyzőkönyvi vallomásából: „...láttam, hogy egy férfi éppen nyitotta a bejárati kaput, belépett azon, majd a kezével visszanyúlt és behúzta azt maga mögött. Én akkor láttam profilból az arcát egy pillanatra [...] szerintem kb. 180 cm magas lehetett [...] átlagos természetűnek mondanám, bár ezt elég nehéz megítélni, hiszen ahogy említettem, vastag felsőt viselt. [...] mielőtt ezt a férfit láttam bemenni a lépcsőházba, előtte 2-3 perccel láttam egy megkülönböztető jelzést használó rendőrautót elmenni [...] ezt követően történt az, amit a fentiekben elmeséltem, majd miután a férfit belépett a lépcsőházba, nem telt el 5 másodperc, amikor ismét jött egy rendőrautó [...] Ma délután az ön kollégái mutattak nekem egy rajzot, grafikát, amit miután megnéztem, kb. 85%-ban felismerni véltem benne azt a férfit, akit hajnalban a Kodolányi u. 23. számú lépcsőházba láttam bemenni [...] ha ezt a férfit újra látnám, elképzelhető, hogy felismerném.”

Az előbbiek szerint tehát az elkövetés után szinte azonnal – a sértett pánikriasztása alapján – nagy rendőri jelenlét volt a területen, amelyet egy menekülő tettes rejtőzködéssel, lapulással próbálhat kikerülni.

A tanú nagy hasonlóságot említett a támadóról készült fantomkép és az általa látott személy közt, az illetőt ő már kb. 180 (!) cm magasságúra teszi.

Állítás:

„[...] egyértelmű, hogy a tízezeres házban lakók személyadatait és fényképeit a megyei nyomozó osztály beszerzte. Azt azonban már érthetetlennek tartom, hogy a beszerzett adatok és fényképek alapján tanúként hallgatták meg a hajnali járókelőt, akinek mindössze két fényképet mutattak meg, mondaná meg, a kettő közül melyik hasonlít inkább az általa hajnalban látott személyhez. Nem tartom lehetetlennek, hogy eléggé érdekesnek tűnhetett az unokám, Sz. Roland személye. Bár ő nem 170 cm magas, és nem is barna szemű, de valakinek nagyon megtetszhetett a gondolat, hogy a megyei bűnügy volt vezetőjének az unokájáról van szó, és nagy durranás lesz, ha valóban ő a tettes!”

Valóság:

A nyomozók az említett házban lakó húsz és harminc év közötti férfiak ellenőrzését a rendelkezésre álló nyilvántartási adatbázisban elvégezték. Két ilyen személy neve merült fel, mindkettejük fotóját bemutatták a tanúnak, aki a következőket nyilatkozta: *„... a bemutatott képek megtekintése után kijelentem, hogy a 2. számú képen látható férfi az, aki inkább hasonlít arra, akit ma hajnalban láttam [...] nagyon hasonlít arra a valakire, akit láttam.”*

A tanú a már előbb említettek szerint azt is előadta, hogy az általa látott személy nagyjából 180 cm magas lehetett. A tanú mindennemű befolyásolástól mentesen tette meg jegyzőkönyvi vallomását, szóba sem került – nem is kerülhetett –, hogy kinek/kiknek a fényképeit látja. Az a tény, hogy a tanú által megjelölt fotón szereplő férfi – aki történetesen ugyanaz, akit a sértett az elkövetővel egyező személyként azonosított – egy nyugdíjas rendőr unokája, semmilyen előjelet nem kapott a nyomozásban. Kodba Ferenc ezzel kapcsolatos negatív feltételezését a kollégáim nevében határozottan visszautasítom! Egy effajta kijelentés egy egykori bűnügyi szakembertől sértő és visszatetsző.

Állítás:

„Kriminalisztikailag teljesen érthetetlen számomra, hogy a sértett tanú vallomása alapján lehet-e, és ha igen, milyen fantomképet lehet készíteni az fegyveres, álarcos rablóról. [...] A tanúkihallgatáson, amely már napközben

a rendőrségen történt, azt állította, hogy amikor a tettes futás közben lehajolt az elejtett dologért, már nem volt álarcban, és nem volt a fején a kapucni se, a félhomályban viszonylag jól láthatta őt félprofilból, és fel is ismerné, ha újra látná. Nem kell különösen nagy szakértőnek lenni ahhoz, hogy megállapítsuk: ez az állítás szakmailag képtelenség!”

Valóság:

Idézet a sértett jegyzőkönyvi vallomásából: „...amikor kimentem az elkövető után én a bolt előtti járdán voltam, az elkövető pedig a ház oldalánál lévő fém lépcső előtt állt [...] az elkövető levette a maszkját és oldalról láttam az arcát és a haját is, mert már a kapucni sem volt rajta. Ugyan még sötét volt, nem kezdett hajnalodni, de a bolt oldalánál több lámpa is van, sőt azon az oldalon, ahol az elkövető tartózkodott két irányból is meg van világítva. Ennek megfelelően az arcát profilból jól láthattam [...] a távolságot én kb. 15 méterre becsültem. [...] A fantomképet még aznap délelőtt el is készítettük, amikor az élmény még nagyon friss volt. A képet a hölgy szerintem egészen jól lerajzolta [...] jól felismerhető benne az elkövető.”

Idézet Sz. Roland jegyzőkönyvi vallomásából: „[...] Megnézve az elkövetőről készült profil fantomképet elmondom, hogy igen nagy a hasonlóság és olyan szokott lenni a hajam, mint azon a grafikán.”

Állítás:

„A fantomképről pedig eszembe jutott egy régi történet: egy vezetőként dolgozó kollégám azon bukott meg, hogy a gyanúsított fényképéről készítettett fantomképet. Utána a fantomkép alapján nyomoztatott a tettes után... és meg is találta! Ha tanúvallomás alapján nem készülhetett a tettesről fantomkép, akkor vajon hogyan készülhetett? Ráadásul akkor, amikor a lehetséges gyanúsított képe már elő volt készítve a felismertetésre?”

Valóság:

Kodba Ferenc e nyilvánvalóan alaptalan állítása túlmegy a véleménynyilvánítás szabadságán. A vélelmezett, lebegtetett törvénysértő eljárás mód megvitatásának nem a *Belügyi Szemle* hasábjain volna helye, hanem a nyomozás törvényességi felügyeletét ellátó ügyészségnél.

Állítás:

„A leírtak már elegendőek voltak ahhoz, hogy nyolc-tíz nyomozó és rendőr a Kodolányi utca 23. számú lépcsőházban, közérdeklődésre számot tartva vá-

rakozzon, majd a lakásomban házkutatást tartson! [...] a házkutatás is megkezdődött anélkül, hogy a határozatot bárki is ismertette volna, és egyáltalán felszólított volna, hogy a keresett dolgokat adjam ki! [...] Természetesen a kutatás idején tovább folyt a beszélgetés, így végül is megtudtam, hogy a rabló által viselt kapucnis kabátot, a rabló által használt álarcot, a rabló által használt koszos kék munkásnadragót, a rabló által viselt Puma sportcipőt és a rabló által használt pisztolyt keresik. Ezért kérdezték tőlem is, hogy van-e fegyverem. Miután a keresettek közül semmit sem találtak, aláírtam a házkutatási határozatot és a házkutatásról szóló jegyzőkönyvet, mindkettőt megpanaszolva. Az osztályvezető-helyettes többszörösen kért arra, hogy a jegyzőkönyvet ne panaszoljam meg, hiszen »úgyis tudod, hogy el lesz utasítva«. Valóban elutasították! Mint ahogy Roland panaszát is. De honnan tudta ezt előre az osztályvezető-helyettes? Erre szoktuk azt mondani, hogy: »hármat találhatsz!«

Valóság:

Kodba Ferenc a lakásában tartott házkutatás ténye és annak módja ellen panasszal élt, a panasztételi jogáról senki nem kívánta lebeszélni. S ha már idézett, úgy illik, hogy pontosan idézze kollégám szavait, aki nem a panasztételtől kívánta lebeszélni, hanem arra kérte, egyértelműen írja a jegyzőkönyvre, hogy a határozat ellen, vagy a házkutatás végrehajtása módja ellen van-e panasz. Utóbbi esetben pedig részletesen fejtse ki, hogy mit sérelmez konkrétan. A panasz vélelmezett elutasítása pedig akként került szóba köztük, hogy az osztályvezető-helyettes kifejtette azt a meggyőződését, jogszerűen járnak el a házkutatáskor.

A nyomozás felügyeletét ellátó Pécsi Járási Ügyészség a B.12/2014/2 számú határozatával elutasította Kodba Ferenc panaszát. Ily módon az általa említettek az összeesküvés-elmélet kategóriájába tartoznak, és egyszersmind alaptalan rágalmak!

Állítás:

„A viselt ruhadarabjai között pedig még csak hasonló sincs, mint a rablón megfigyelt ruhaneműk. Rolandnak nincs kék munkásnadragja, nincs Puma cipője. Fegyver; álarc nincs a lakásban, akkor miről beszélünk?!”

Valóság:

Idézet Sz. Roland jegyzőkönyvi vallomásából: *„Elmondom, hogy a Hauni Kft.-nél dolgozom géplakatosként [...] a Hauniban munkásruhaként sötétkék*

kantáros farmer anyagú nadrágot hordok és kék színű munkavédelmi bakancsot, ami inkább néz ki sportcipőnek, mint munkáscipőnek. Van fekete színű kapucnis kabátom [...] van még egyébként kapucnis pulóverem is több [...] Van még egy munkásnadrágom, de azt nem hordom, ez királykék színű...”

A ruházat lehetősége mellett a fegyver (önvédelmi „éles” lőfegyver/gáz-riasztó fegyver) kérdése is okkal vetődött fel Kodba Ferenc lakásán, hiszen nyugdíjas rendőrként, egyszersmind magánnyomozóként ennek reális esélye volt.

Állítás:

„A felismertető eljárás során a gyanúsítás megalapozása még durvább törvénysértések közepette zajlott le! [...] Az első kérdést már az a tény is felveti, hogy lehet-e befolyásmentességről beszélni az »élő« felismertetésre bemutatott eljárás során, ha a csoportba állított potenciális gyanúsítottat, azaz a felismerendő személyt előzőleg már fényképalbumos felismertetéskor kiválasztotta a felismerő.”

Valóság:

A fényképről történő személyazonosítás utáni élő személyes kiválasztás indokát a nem naprakész, illetve szemből készült fotók adták. A személyfotókkal történő azonosításhoz hivatalosan használt arcképeket a nyomozók a lakcímnnyilvántartó adatbázisából kapják, ebben a fotók akár több évvel korábbiak is lehetnek, amint ez Sz. Roland esetében is igaz volt. A fekete-fehérben kinyomtatott igazolványkép nem tekinthető teljesen valóságghúnak, arról nem is beszélve, hogy a felismerő az arcképhez nem lát testalkatot, magasságot. A fotó alapján lezajlott felismerésre bemutatás élő személlyel történő személykiválasztással megerősítésének vagy kizárásának további indoka, hogy az igazolványkép szemből nézeti portré, míg jelen esetben tanúk profilból látták az általuk leírt személyt. Az említettek miatti esetleges tévedés kizárására történt az élő személyes kiválasztás.

Ezzel kapcsolatban a sértett a következő jegyzőkönyvezett vallomást tette: *„[...] a rendőrök mutattak nekem több képet, ekkor az élmény még nagyon friss volt. A képek alapján kiválasztottam egy fiatalembert, aki nagyon hasonlított az elkövetőre, több hasonlóságot mutatott (hozzátéveszem, hogy fekete-fehér kép volt és a szeme sötétnek látszott). Akkor mondtam, hogy szerintem 90%-os a hasonlóság az elkövető és a kiválasztott fiatalember között. [...] Később az esti órákban üvegfal mögül megnézhettem négy férfit [...] Megnéztem őket szemből, profilból és egészen közélről a szem miatt. Akit kiválasztottam, arra akkor azt mondtam, hogy ő volt az, aki a bűncselekményt el-*

követte. Nem azt mondtam, hogy az ő fényképét láttam, hiszen nem arra fókuszáltam, hanem az elkövető arca, szeme volt előttem (belül) és azzal próbáltam összehasonlítani. Én akkor egészen biztos voltam a dologban, kategorikus kijelentést tettem, hiszen még egyszer hangsúlyozom, hogy az élmény egészen friss volt. Egyezett a testalkata, a magassága és mindaz a többi dolog, amit a jegyzőkönyvbe is elmondtam.”

Állítás:

„Lehet-e befolyásmentességet feltételezni akkor, ha a felsorakoztatott négy személy közül csak az egyik felel meg annak, hogy egyáltalán hasonló a videofelvételen látható karakterhez? Jelen ügyben ugyanis a fogdából lehozott három ember közül kettő eleve nem felelt meg a törvényes feltételnek, mivel a tetteshez viszonyítva szinte törpék, és ezt a felismerésről készült jegyzőkönyv is tartalmazza. A fogdából lehozott három ember egy csoportot alkotva áll a sorban, tőlük elkülönítve a sor szélén áll a felismerendő férfi. A három férfi lábán lévő cipő egyikben sincs fűző!”

Valóság:

A személykiválasztáskor valóban a fogda befogadottjai voltak az önkéntes közreműködők. Nem kell ecsetelni, hogy manapság az állampolgárok milyen passzívak, sőt elutasítók egy-egy rendőri eljárásban közreműködésre való felkéréskor. S ne feledjük, az adott esetben szilveszter napjáról beszélünk, amikor polgártársaink a legkevésbé sem fogékonyak egy rendőrségi invitálásra.

A fogdából lekísért három férfi közül ketten – akiket sértő módon törpeként említ a szerző – körülbelül olyan magasak voltak, amely magasságot épp a szerző forszíroz, mondván, hogy a beszerzett adatok, személyleírások alapján a tettes jóval alacsonyabb az unokájánál, s ezt a nyomozó hatóság nem vette figyelembe a forrányomon üldözéskor.

A felismerésre bemutatottak egy sorban, egymás mellett álltak, a jegyzőkönyvi fotómelléklet tanúsága szerint semmiféle elkülönülő csoportot nem alkottak. Valamennyien a saját lábbelijüket viselték. A fotók tanúsága szerint egyikük cipőnyelve valóban kilógott, a fiatalok mai laza cipőviselete ismeretében azonban ez nem szokatlan vagy kirívó.

Állítás:

„A legdurvább tény azonban a következő: a jelenlévő vizsgálati osztályvezető felveteti Rolanddal az ő dzsekijét, hogy azzal álljon a sorba, és a miértre azt a választ adja, hogy »csak mert én mondom«.”

Valóság:

A szerző logikája ez esetben önmaga ellen fordul, hiszen az előzőekben negatívumként feszegette, hogy a felsorakoztatottak közül miért „lógott ki a sorból” Sz. Roland, aki a felismertetési eljárás időpontjában vasalt inget, öltönyt viselt, vagyis a ruházata jelentősen kírított a közreműködők lazább utcai ruházatai közül. Ennek elfedésére került Sz. Rolandra egy hétköznapi utcai ruhadarab, tekintve, hogy ez egyszerűbben kivitelezhető volt, mint hogy a további három szereplőt öltönybe, nyakkendőbe öltöztessük.

Állítás:

„[...] nincs jegyzőkönyvbe foglalva, hogy a kiválasztott, kategorikusan felismert személynek szűk ívű kék szeme van, és nem nagy, kerek barna szeme... Talán illeti volna feltennie az eljárás vezetőjének azt a kérdést, hogy miért választotta ki és ismerte fel azt a személyt elkövetőként, akiről a felismertetés előtt egyértelműen azt állította, hogy nagy, barna szeme volt. Lehet, hogy közben nemcsak a magassága változott 170-ről 182 cm-re, hanem a szeme is megkékült?”

Valóság:

Idézet a felismerésre bemutatási jegyzőkönyvből: *„...Ezt követően a bemutatott személyek egyesével a detektívükörhöz lépnek. A tanú a következő nyilatkozatot teszi: A négyes számú személy egyezik az elkövetővel. Az előbb elmondottakon kívül azonosítani lehet a nézése, a szeme alapján is. Pillantása ugyanazt a félelmet kelti, amit az elkövetéskor éreztem. Ugyanaz a szem, ugyanaz a nézés, pillantás, szemöldök.”*

A korábbiakban már volt szó a sértett erre vonatkozó nyilatkozatáról: *„...amikor a bűncselekmény történt az elkövető egészen közel állt hozzám, csak a pult választott el minket, tehát azt a részt, ami a maszkból kilátszott, jól meg tudtam figyelni [...] a szem az barna volt, viszont amikor itt voltam lent a felismerésre bemutatáson azt tapasztaltam, hogy a kiválasztott fiatalembernek kék szeme volt. Ugyanakkor azt hozzá kell tenni, hogy ott a boltban a kapucni, ami az elkövető fején volt a maszkon kívül, árnyékolt, tehát valószínűleg a barna szemben tévedek és a kapucni annyira árnyékolt, hogy sötétebbnek tűnt a szeme, mint amilyen valójában volt.”*

Állítás:

„A kiválasztás után Sz. Roland hangját is felismertették a sértettel. Nagyon bátor tett volt. Hiszen a későbbiek során hangeszt készítésével lehetett bizo-

nyítani, hogy a december 22-i rabló hangja azonos a december 31-i rabló hangjával, de nem azonos az Sz. Rolandéval.”

Valóság:

Idézet a sértett általi felismerést dokumentáló jegyzőkönyvből: „...Ez után a hatóság tagja felismerő tanút a helyiség olyan részébe vezeti, ahonnan nem láthat be a másik helyiségbe, ahol a felismerésre beállított személyek vannak, továbbá nem láthat rá a helyiség melletti folyosóra sem, azaz nem láthatja a felismerésre felállított személyeket. Majd a személyeket egyesével a folyosóra vezeti, a személyeknek a következőt kell mondani: »Ide a pénzt! Pakoljál! [...] Gyerünk, gyorsan pakoljál!«”

Tanú nyilatkozata: „Igen ő volt. Egyezik a hang... [...] Van a hangjának egy bizonyos jellegzetessége, amiről megismerem. A szavak kimondásánál a hangszínt felviszi. A beszéd tónusa, hangszíne, a szavak kiejtése ugyanolyan. A hangja férfias, de mégis kicsit lágy. Olyan idegesítő.”

Idézet a sértett jegyzőkönyvezett tanúvallomásából: „...ezt követte a hangfelismerés, amikor én nem láttam a hang forrását és azt sem láttam, hogy milyen sorrendben jönnek a bemutatott személyek, tehát nem láttam be a felismerő helyiségbe sem. A hangok alapján szintén felismertem. Én akkor, amikor meghallottam azt a hangot, szinte összerándultam, nagyon kellemetlen volt hallanom. Ennek az oka, hogy még az idő rövidege miatt az élmény nagyon új volt, nagyon kellemetlen emlékek (a bűncselekmény) párosultak ahhoz a hanghoz. Ez alapján a bűncselekmény bennem szinte fel is idéződött. Ezért fogalmaztam úgy, hogy ő volt. Nem azt mondtam, hogy hasonlít rá, vagy hogy nagyon hasonlít rá, hanem hogy ő volt.

Ea: Elképzelhetőnek tartja, hogy mégis tévedett?

Tanú: A hangfelismerőben?

Ea: Igen.

Tanú: Nem, abban a helyzetben nem.

Ea: Mit ért azon, hogy abban a helyzetben?

Tanú: Én akkor ott az élményeket újra átéltem magamban. A hang alapján felidéződött a cselekmény, nagyon rossz érzésem alakult ki azonnal a hang hatására. Mindezek alapján nagyon biztos voltam a dolgokban. Nagyon erős érzésem volt az azonosságra vonatkozóan.”

A szerző által említett szakértői hangazonosításra – a történeti hűség kedvéért megemlítve – időben később kerülhetett sor, tekintve, hogy Sz. Roland megtagadta (!) a közreműködést a szakértői vizsgálatban. Mint ahogy a gya-

núsításakor azonnal megtagadta a kilátásba helyezett, felajánlott poligráfos hazugságvizsgálati lehetőséget is!

Idézet az említett szakértői hangazonosító szakvéleményből: „...a »pörögjé« hangsor spektogramjai, mely a »Nagy Imre trafikrablás« felvételben és Sz. Roland hangmintájában is szerepel [...] mind a hangátmenetek, mind a formánszavak, mind a formánszavak – kis mértékben ugyan, de – különböznek [...] a Nagy Imre trafikrablás felvételen szereplő személy valószínűleg nem Sz. Roland.”

Tehát csak műszeres vizsgálat tudta különbözönek értékelni a támadáskor rögzített támadói hangot és Sz. Roland hangját. A szakvélemény beszerzése pedig a szerző által is ismertén időbe telik, pláne, ha maga az érintett akadályt gördít a vizsgálat elé.

Állítás:

„[...] lehet-e jogállamban törvénytől bizonyítással bizonyítékot kreálni úgy, hogy az törvényesen megalapoz egy súlyos bűncselekmény elkövetőjére vonatkozó gyanút? Tudom, hogy ez költői kérdés, de hát megtörtént! Nem is akárhogyan.”

Valóság:

Maga a feltételezés is felháborító! A nyomozó hatóság tevékenysége több ízben is átment a törvényesség szűrőjén: először Sz. Rolandnak a gyanúsítása ellen bejelentett panaszai elbírálásakor, majd a szerző által házkutatás ténye és módja ellen bejelentett panaszai elbírálásakor, illetve Sz. Roland előzetes letartóztatása kapcsán. Utóbbi esetben mind az ügyészség, mind pedig a bíróság megvizsgálta az előzetes letartóztatás általános feltételének meglétét, nevezetesen azt, hogy a gyanúsított megalapozottan gyanúsítható-e a bűncselekmény elkövetésével. A következtetés mindkét esetben „igen” volt, tekintve, hogy az ügyészség indítványozta, majd a bíróság letartóztatta Sz. Rolandot.

Állítás:

„Ismeretségi körből kirendeltek egy védőt, akiről már jó tapasztalataik voltak.”

Valóság:

Kollégáim Sz. Rolandnak és az édesanyjának is felkínálták a lehetőséget, hogy az eljárásban kötelező ügyvédi védelem ellátására meghatalmazott (ismerős) ügyvédet jelentsenek be. Nem éltek a lehetőséggel, így a nyomozók az ügyvédi listán szereplő ügyvédeket kezdték keresni. Több ügyvéd is elfog-

laltságra hivatkozott, amikor a sokadik hívásra az egyik – nem célzottan válaszolt – ügyvédtől igenlő válasz érkezett. A védőkirendelés tényét közöltük Sz. Rolanddal, idézem az ezzel kapcsolatos jegyzőkönyvi választát:

„Ea.: Figyelmeztetem, hogy jelen eljárásban védő részvétele kötelező. Tájékoztatom, hogy védőként dr. X. Y. ügyvéd kirendelésére került sor.

Gyan.: Dr. X. Y.-t védőnek elfogadom.”

Állítás:

„Még az sem jelentett semmit a nyomozók, az ügyészség, a bíróság számára, hogy Sz. Roland egyértelműen tagadja az elkövetést. [...] Az új ügyvéd rendkívüli aktivitással kezdte meg a munkáját. Egy óra alatt többet tett, mint az elődje négy nap alatt. Hitt Roland ártatlanságában, elfogadta a szakmai véleményemet, és újabb három nap elteltével elérte, hogy az unokámat az ügyész szabadlábra helyezze.”

Valóság:

Egy gyanúsított tagadása, azon vallomása, hogy a bűncselekményt nem követte el, gyorsan és könnyűszerrel igazolható vagy cáfolható a műszeres (poligráfos) hazugságvizsgálattal. A nyomozók ezt már az első napon felajánlották, a közreműködést azonban Sz. Roland napokig megtagadta.

Későbbiekben változtatott ezen az álláspontján, és alávetette magát a vizsgáltnak. A poligráfos szaktanácsadói véleményt azonnal bemutattak a nyomozást felügyelő ügyészségnek. A szakvélemény szerint Sz. Roland nem adott megtévesztő választ akkor, amikor tagadta a bűncselekmény elkövetését. E szakvéleményre alapítottan, s alapvetően a nyomozó hatóság kezdeményezésére került sor az előzetes letartóztatás megszüntetésére. A nyomozó hatóság tehát nemcsak az Sz. Roland ellen szóló bizonyítékokat, hanem az ártatlanság vélelmének megfelelően az igazmondását alátámasztó adatokat is kellő súllyal kezelte.

Állítás:

„Ügy tűnt, hogy a rendőrség még mindig nem nyugodott bele, hogy rossz féle keresgél, miközben a rabló még szabadlábon van! Elvégezték a szagválasztást is a helyszínen rögzített szag és a Roland szagának azonosítási szándékával, ám a szagválasztó kutya nem választotta ki Roland szagát. Még ez sem volt elégséges a nyomozás megszüntetéséhez! Következett a Nemzetbiztonsági Technikai Igazgatóság szakértői véleménye, amely nem kizárólagosan, de mégsem igazolta a sértett állítását, ami a hangra vonatkozott. A két helyszí-

nen rögzített hang azonos, de valószínűleg nem azonos Sz. Rolandéval. Még folytatódott a Roland elleni eljárás, amikor március 8-án a negyedik megyei fegyveres trafikrablás elkövetője Vajszlón megbukott, őrizetbe vették, és le tartóztatták. A rabló őszinte feltáró beismerő vallomást tett, társaira vonatkozóan is, és tárgyi bizonyítékokkal is szolgált.”

Valóság:

Az említett hangszakértői vélemény Sz. Roland szabadlábra kerülése után, 2014. január végén készült el. Csak ennek alapján lehetett megnyugtatóan állást foglalni Sz. Roland gyanúsításának megszüntetése kérdésében – ne feledjük a sértett határozott állításait. Másrészt a nagyszüleinél lakó Sz. Roland teljes lakókörnyezetének ellenőrzésére is idő kellett, mert azt se felejtjük el, hogy egy tanú látott valakit bemenni az említett lépcsőházba (akiről azt állította, hasonlít az elkövetőről készült fantomképre).

A lépcsőház teljes lakókörére kiterjedően végzett adatgyűjtéskor mindenki tagadta, hogy ő lett volna az említett személy, vagy hozzá érkező valaki lett volna. Kétség nem fér hozzá, hogy ez az állítás valamely lakó részéről hamis.

A vajszlói fegyveres rablás elkövetési ideje 2014. január 15. volt, nem pedig március 8. Március 7-én a délutáni/esti órákban, illetve március 8-án a hajnali órákban került sor négy személy elfogására a Baranya megyében, 2013. december 22. és 2014. január 15. közötti négy trafikrablás elkövetőiként.

A tény, hogy elfogtuk a valódi elkövetőket, azt igazolja, hogy a nyomozásban nem ragadtunk le Sz. Rolandnál. Nem törekedtünk Sz. Rolandot illetően, a szerző szavai szerinti „mindenáron való sikerre”, „statisztikai eredményességre”, „a mundér becsülete védelmének elvtelen alkalmazására”. A valódi tettesek nyilvánvalóan nem feladták magukat, kitartó, széles körű aprólékos nyomozati munka nyomán kerültek a látókörünkbe, majd eljárás alá.

KARDOS SÁNDOR ISTVÁN

A fegyelmi eljárás megindításának rendszere és gyakorlati problémái a rendőri normaszegések kapcsán

A rendőrség hivatásos állományú tagjai által elkövetett normaszegések észlelése esetén valamennyi rendőri parancsnokot, rendőri vezetőt – beosztásából adódóan – konkrét és általános intézkedési kötelezettségek terhelnek. A normaszegő magatartások kapcsán szükséges fegyelmi eljárás megindítására mint speciális vezetői intézkedésre azonban kizárólag a meghatározott beosztásban lévő vezetők, a fegyelmi jogkörrel felruházott állományilletékes parancsnokok jogosultak és egyben kötelezettek is.

A fegyelmi jogkör a legszűkebb elsődleges értelmezésben a hivatásos állományba tartozók által megvalósított fegyelemsértések, valamint a szolgálati viszony tartama alatt a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértések fegyelmi eljárás keretében történő elbírálását jelenti (a szabálysértési elzárással is büntethető szabálysértések nem tartoznak a fegyelmi jogkörbe). Tágabb értelmezésben a fegyelmi jogkör magában foglalja a leírtaikon túlmenően mindazokat a vezetői intézkedéseket, amelyeket az állományukba tartozó rendőrök által megvalósított bármely jogsértő – a szolgálati tevékenységgel összefüggő és a szolgálaton kívüli – normaszegő magatartás tudomásra jutása kapcsán az állományilletékes parancsnokoknak tenniük kell.

A rendőri normaszegő magatartások észlelését követő parancsnoki tevékenység jog- és szakszerűsége kiemelt jelentőségű, alapvető cél ugyanis a jogsértések kapcsán meghatározott intézkedések megtételéhez fűződő munkáltatói jogok érvényesülése. A jogsértések kapcsán szükséges és kötelező intézkedések rendszerének alapvető célja az, hogy fegyelmezett légkörben történjen a munkavégzés, ami egy hierarchikusan felépülő fegyveres rendvédelmi szerv esetében alapkövetelmény. Ha a felelősségre vonási eljárást megelőző szakszerűtlen előkészítő ügyintézés következtében a parancsnoki intézkedések elmaradnak, vagy azok jogszabályellenesen történnek meg, az a későbbiekben nem orvosolható helyzethez vezet.

A normaszegő rendőr elleni intézkedések köréből a fegyelmi eljárás megindításának rendszerét és gyakorlati problémáit mutatom be. A fegyelemsértés észlelése után az intézkedés és a fegyelmi eljárás elrendelése nemcsak jo-

ga, hanem a Hszt.-ben meghatározott kötelezettsége is a fegyelmi jogkörrel felruházott állományilletékes parancsnoknak. Ezen intézkedési kötelezettség esetleg elmaradása olyan jelentős mértékű mulasztás az arra kötelezett részéről, amely a vezető esetében bűncselekmény megalapozott gyanúját kelti (előljárói intézkedés elmulasztása katonai vétség).

A fegyelmi eljárást lezáró fenyítés kiszabásának mértéke viszont – részben az eltérő parancsnoki követelményeknek tulajdoníthatóan – nagymértékben a fegyelmi jogkörrel felruházott vezető egyéni mérlegelésén, a megvalósított jogsértő magatartás vezető általi megítélésén is múlik. A jogszabályi lehetőségek keretein belül maradó fegyelmi szankciók alkalmazási gyakorlata egyértelműen tükrözi a fegyelmi jogkör gyakorlójának követelményrendszerét. A fenyítések kiszabása területén meglévő „szabadság” egyáltalán nincs jelen a fegyelmi eljárások megindítását megelőző intézkedéseknél, mivel a fegyelmi eljárás elrendelése – adott feltételek megléte esetén – jogszabályban foglalt, mérlegelési jogkört nem adó kötelezettsége az állományilletékes parancsnoknak.

Normaszegés észlelése kapcsán ugyanis a Hszt. a fegyelmi eljárás megindítását kötelezővé teszi. A 119. § alapján fegyelemsértést követ el és fegyelmi eljárás keretében felelősségre kell vonni a hivatásos állomány tagját, ha szolgálati tevékenysége során a szolgálati viszonyával kapcsolatos kötelezettségét vétkesen megszegi. Fegyelmi eljárás keretében kell elbírálni továbbá a hivatásos állomány tagjának azt a szabálysértését – a szabálysértési eljárással is büntethető szabálysértés kivételével –, amelyet szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben követett el. Szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértések kapcsán az eljárás megindítására is a fegyelmi eljárás megindításának szabályai szerint kell eljárni.

Írásomban az állományilletékes parancsnokok számára az állományukba tartozó rendőrök által megvalósított fegyelemsértések, valamint a szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértések tudomásra jutása kapcsán meghatározott vezetői intézkedések rendszerét vázoló, beleépítve a fegyelmi területen eltöltött csaknem egy évtized alatt tapasztalt gyakran előforduló, visszatérő jellegű problémákat.

A fegyelmi jogkört gyakorló személy

Ha a rendőri szolgálattal összefüggésben normaszegés elkövetésére utaló adatok merülnek fel, az egyik alapvető kérdés annak meghatározása, hogy ki az a

vezető, aki fegyelmi eljárás megindítására jogosult. A fegyelmi jogkör gyakorlója alaphelyzetben az állományilletékes parancsnok a következők szerint: országos parancsnok, főigazgató, megyei (budapesti) rendőrőfkapitány és a vele azonos jogállású szervek vezetői, városi (kerületi) rendőrkapitány és a határrendészeti kirendeltségvezető. Az állományilletékes parancsnok az az általános munkáltatói jogkört gyakorló előljáró, aki a fegyveres szerv olyan szervezeti egységét vezeti, amelynek önálló állománytáblája van; gyakorolja mindazon munkáltatói jogokat, és teljesíti azokat a kötelezettségeket, amelyeket a törvény nem határoz meg más parancsnok, vezető részére.

A Hszt. alapján a fegyelmi jogkör magában foglalja a fegyelmi eljárás elrendelésén túl annak lefolytatása és a fenytés kiszabásának a jogát. Alapszabály, hogy az alacsonyabb beosztású előljáró részére biztosított fegyelmi jogkör megilleti a magasabb beosztású előljárót is. A gyakorlat szerint ezzel a lehetőséggel a magasabb beosztású vezetők a jelentősebb tárgyi súlyú, bonyolultabb, összetettebb tényállású fegyelemsértések, illetve a nagy nyilvánosságot érdeklő, a sajtó, televízió vagy egyéb média alapján nyilvánosságra kerülő esetében szoktak élni.

Az állományilletékes parancsnokok a közvetlen irányításuk alatt álló szervezeti egység valamennyi hivatásos állományú tagja, illetve a kinevezési jogkörükbe tartozók felett a későbbiekben részletezett kivételekkel a teljes fegyelmi jogkört gyakorolják.

Az állományilletékes parancsnokok közül a rendőrségi törvényben meghatározott, az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv főigazgatói a közvetlen irányításuk alatt álló szervezeti egységekhez tartozó állomány felett gyakorolják a fegyelmi jogkört azzal a korlátozással, hogy főtisztek és tisztek esetében szolgálati viszonyt vagy rendfokozatot érintő fenytést nem szabhatnak ki.

Az állományába tartozó hivatásos állományúak vonatkozásában a fegyelmi jogkör gyakorlása, illetve a fenytés kiszabásának joga az állományilletékes parancsnokot nem minden esetben illeti meg automatikusan.

A jogi szabályozás következtében vannak olyan „esetek”, amikor már a fegyelmi eljárás megindítási jogát sem gyakorolhatja az alaphelyzetben fegyelmi jogkörrel felruházott személy. Ezzel természetesen automatikusan az eljárás lefolytatásának joga is „elvész”.

A normaháttérből adódóan más esetekben a fegyelmi eljárás elrendelésének joga megmarad ugyan az adott állományilletékes parancsnok a hatáskörében, tehát az eljárás lefolytatására is jogosult marad a vezető, viszont a fegyelmi fenytés kiszabásának joga már nem minden esetben biztosított számára.

E jelzett helyzetek ismerete és elhatározása kiemelt jelentőségű a fegyelemkezelés terén, a jogszerűtlen, vagy szakszerűtlen elrendelés később a munkáltatónak jelentős joghátránnyal járó vitát okoz.

Nézzük azokat az eseteket, amikor az elkövető eredeti szolgálati helye szerinti állományilletékes parancsnok sem a fegyelmi eljárás megindítására, sem lefolytatására nem jogosult!

1. az állományilletékes parancsnok szervezetszerű helyettesével szemben a fegyelmi jogkört az előjáró parancsnok, az országos parancsnok szervezetszerű helyetteseivel szemben a fegyelmi jogkört a miniszter gyakorolja,
2. a rendelkezési állományba tartozó hivatásos állományúval szemben – ha a törvény eltérő rendelkezést nem tartalmaz – a fegyelmi jogkör gyakorlójának személyét a következők szerint határozták meg:
 - a) szolgálatát a miniszter irányítása alatt álló más szervnél vagy katonai, rendvédelmi oktatási intézménynél teljesítő hivatásos állományú esetében a miniszter által kijelölt vezető gyakorolja a fegyelmi jogkört;
 - b) ha a rendelkezési állományba helyezés a következő okokból történt, az országos parancsnok vagy az általa kijelölt vezető gyakorolja a fegyelmi jogkört:
 - azzal szemben, akinek a beosztása létszámcsökkentés vagy átszervezés miatt megszűnt, a szolgálat felső korhatárának betöltését megelőző egy éven belül, a korhatár betöltéséig, illetve akinek a beosztása a jelzett okok miatt szűnt meg, de más beosztásba tervezett;
 - azzal szemben, aki átképzésen vesz részt;
 - azzal szemben, akinek a részére az oktatási intézményben folytatott tanulmányai befejezése után felkészültségének megfelelő szolgálati beosztás nem biztosítható;
 - azzal szemben, aki egészségi, pszichikai és fizikai állapota miatt eredeti szolgálati beosztását ellátni képtelen;
 - azzal szemben, aki szolgálati feladatait önhibáján kívüli okból (például gyermekgondozás céljából igénybe vett illetmény nélküli szabadság miatt) nem tudja ellátni;
 - az MRK (Magyar Rendvédelmi Kar) elnökével szemben.

A felsorolt esetekben a fegyelmi eljárás elrendelése és lefolytatása céljából a rendelkezésre álló adatokat az arra jogosult vezetőnek kell felterjeszteni.

Íme, azok az esetek, amikor az elkövető eredeti szolgálati helye szerinti állományilletékes parancsnok a fegyelmi eljárás megindítására és lefolytatására nem jogosult, viszont az eljárást folytató bizonyos jogai korlátozottak.

A vezénylés tartama alatt a vezényelt felett nem az eredeti szolgálati helye szerinti, hanem a vezénylés helye szerinti állományilletékes parancsnok gyakorolja a fegyelmi jogkört, vagyis a fegyelmi eljárás megindítása – és lefolytatása – is az ő hatáskörébe tartozik, azzal a megkötéssel, hogy a rendőr fegyelmi felelősségre vonása a vezénylő fegyveres szervnél szolgálatot teljesítő hivatásos állományúakra vonatkozó szabályok szerint történik. Ezek az esetek a következők:

- a hivatásos állomány azon tagja, aki a szolgálat érdekében eredeti szolgálati beosztásában való meghagyása mellett a fegyveres szerv más szervezeti egységéhez, vagy más helységbe meghatározott szolgálati feladat teljesítésére, meghatározott időre vezényelt;
- a rendelkezési állományba nem tartozók iskolai rendszerű oktatása/képzése az oktatás időtartamára vezényelt hivatásos állományú;
- a nemzetközi szervezetek által békefenntartó (fegyveres vagy egyéb rendészeti) tevékenységre kiírt és a miniszter által támogatott pályázat elnyerése nyomán külföldi szolgálati tevékenységre vezényelt hivatásos állományú.

A jelzett esetekben a vezénylés helye szerinti állományilletékes parancsnokot megillető fegyelmi jogkör az elrendelésre vonatkozóan teljes körű, viszont a fegyelmi fenytések terén a jogosultságuk korlátozott. Ez azt jelenti, hogy szolgálati viszonyt és beosztást érintő fenytést nem szabhat ki. E jelentős súlyú fenytési nemek kiszabásának jogát a szabályok kizárólag a vezényelt személy eredeti szolgálati helye szerinti állományilletékes parancsnok számára tartja fenn.

A fegyelmi eljárás megindításának kérdésköréhez kapcsolódik az a helytelennek értékelhető gyakorlat, hogy a vezénylés során elkövetett fegyelemsértések elbírálásával kapcsolatban gyakran tapasztalható helytelen, bár jogszabályi előírásba konkrétan nem ütköző gyakorlat. E szerint a vezényelt személy által a vezénylés helyén elkövetett fegyelemsértés észlelését követően, ha a vezénylés hátralévő ideje rövidebb, mint a fegyelmi eljárás megindítására nyitva álló törvényes határidő, akkor gyakran nem történik intézkedés a fegyelmi eljárás megindítására, hanem a keletkezett iratokat a vezénylés után küldik meg az érintett eredeti szolgálati helyére a szükséges intézkedések megtétele céljából.

Ezekben az esetekben problémát okoz, hogy a fegyelmi eljárásban érintett hivatásos állományú rendőr eredeti szolgálati helyén a fegyelmi eljárás megindítására – tekintettel a későbbiekben részletezendő elvülésre – aránytalanul rövid idő állhat rendelkezésre, de ennél nagyobb gond a fegyelemsértés

bizonyítása. A bizonyítási nehézség leginkább abból adódik, hogy a normaszegés megvalósulását alátámasztó bizonyítékok (személyi, tárgyi) a vezénylés helyén lelhetők fel.

Nézzük azokat az eseteket, amikor az elkövető eredeti szolgálati helye szerinti állományilletékes parancsnok jogosult a fegyelmi eljárás megindítására, viszont meghatározott fenyítések kiszabása már nem tartozik jogkörébe!

Az állományilletékes parancsnok az állományába tartozó normaszegő rendőr ellen elrendelt fegyelmi eljárásban teljes jogkörrel eljárhat, viszont a rendfokozatot vagy a szolgálati jogviszonyt érintő fegyelmi fenyítést – meghatározott feltételek esetén – nem alkalmazhat automatikusan. Ezek az esetek a következők:

- a rendfokozatban való visszavetés, a szolgálati viszony megszüntetése és a lefokozás fenyítést ezredesre csak a miniszter szabhat ki;
- a rendfokozatban való visszavetés, a szolgálati viszony megszüntetése és a lefokozás fenyítést tisztre, főtisztre – ezredes kivételével – az országos parancsnok, az ennél alacsonyabb rendfokozatúakra pedig az a munkáltatói jogkört gyakorló előljáró szabhatja ki, aki a kinevezésükre és előléptetésükre jogosult;
- az alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés fenyítés kiszabása – ha az állományilletékes parancsnok hatáskörét meghaladja – annak a munkáltatói jogkört gyakorló előljárónak a hatáskörébe tartozik, aki a beosztásba való kinevezésre jogosult.

Az állományilletékes parancsnok jogkörét meghaladó fenyítés kiszabása esetén a keletkezett iratokat az arra jogosult vezetőnek kell felterjeszteni.

A fegyelmi eljárás megindítása

Fegyelmi eljárás elrendelésének akkor van helye, ha a rendelkezésre álló adatok alapján alapos okkal lehet következtetni arra, hogy a hivatásos állományú kötelezettségzegésnek minősülő cselekményt követett el és annak elkövetésében vétkesség terheli, vagyis fennáll a fegyelemsértés megalapozott gyanúja.

Minden előljárónak, parancsnoknak kötelessége, hogy a tudomására jutott fegyelemsértésről vagy a fegyelemsértés gyanújáról haladéktalanul tájékoztassa a fegyelmi jogkör gyakorlóját, és annak intézkedéséig gondoskodjon a vétkes kötelezettségzegése bizonyítékainak megőrzéséről, a tanúk adatainak

rögzítéséről, szükség esetén a helyszín biztosításáról. Ezek elmaradása egyértelműen felveti az érintett alparancsnok vagy vezető felelősségét. A jelzett jelentési tevékenységre vonatkozóan a Hszt. nem ír elő kötelező jellegű tevékenységet, viszont a hatályos jogszabályok rendelkezéseinek együttes értelmezése alapján kijelenthető, hogy a fegyelemsértésről történő tudomásszerzést minden vezetőnek haladéktalanul jelentenie kell az állományilletékes parancsnoknak.

A fegyelmi felelősségre utaló adatok nem minden esetben állapíthatók meg egyértelműen az elrendelés előtt, illetve esetenként az elsődlegesen rendelkezésre álló adatok alapján nem köthető konkrét személyhez a normaszegés elkövetése. Ha a hivatásos állományú kötelezettségzegésére utaló adatok nem elegendők a fegyelemsértés megalapozott gyanújának megállapításához vagy kizárásához, a fegyelmi jogkör gyakorló előjárónak parancsnoki (tényfeltáró) vizsgálattal vagy más módon (például belső ellenőrzéssel) kell a megalapozott gyanút alátámasztó vagy kizáró körülményeket tisztázni. A parancsnoki tényfeltáró vizsgálat nem irányulhat a fegyelmi eljárás megkerülésére, a fegyelemsértéssel gyanúsítható hivatásos állományú jogainak csorbítására.

Ha a fegyelemsértés megalapozott gyanúja állapítható meg, a fegyelmi jogkör gyakorlója haladéktalanul, de legfeljebb tizenöt napon belül köteles intézkedni a fegyelmi eljárás elrendelésére, esetleg áttételére, a vizsgáló kijelölésére vagy az eljárás mellőzésével figyelmeztetés alkalmazására.

A határidő elmulasztása nem akadály a fegyelemsértés elévülési időn belüli elbírálásának, mivel az nem jogvesztő határidő, de a mulasztó felelősségét meg kell vizsgálni. A fegyelmi eljárás lefolytatásához szükséges tárgyi és személyi feltételekről, valamint a költségek biztosításáról a fegyelmi jogkör gyakorlója gondoskodik.

A fegyelmi eljárást határozattal kell elrendelni, a jogszabályi háttér a szóban történő elrendelést nem ismeri. A határozat alaki, tartalmi kellékeinek bemutatása nem tartozik írásom tárgykörébe.

Az elrendelő határozat egy példányát az eljárás alá vontnak kézbesíteni kell. A fegyelmi eljárási jogviszony az eljárást elrendelő határozattal és annak az eljárás alá vontnak történő kézbesítésével keletkezik. A határozat kézbesítése rendszerint a szolgálati előjáró útján személyesen történik, de a Hszt. a postai kézbesítés lehetőségét sem zárja ki. Ebben az esetben célszerű azt tértivevényes küldeményben feladni. A kézbesítés akkor is hatályosnak tekinthető, ha a fegyelmi eljárás alá vont a személyesen történő kézbesítéskor úgy nyilatkozik, hogy a határozatot nem veszi át, illetve a neki postán megküldött dokumentum átadásakor a küldemény átvételét megtagadja. Akár

a személyes, akár a tértivevényes kézbesítés esetén történik az átvétel megtagadása, arról mindkét esetben jegyzőkönyvet kell készíteni.

Ha a fegyelmi eljárás tárgyává tett cselekmény alkalmas katonai vétség megállapítására is, a cselekmény kapcsán elrendelt fegyelmi eljárást – az iratok katonai ügyésznek történő megküldésével egyidejűleg – fel kell függeszteni, amíg a katonai ügyész nem dönt arról, hogy a cselekmény fegyelmi eljárásban is elbírálható lehet. Az ügyész döntése kétféle lehet: intézkedik a nyomozás lefolytatására, vagy az iratokat – a feljelentés elutasítása vagy a nyomozás megszüntetése mellett – visszaküldi a fegyelmi jogkör gyakorlójának az eljárás lefolytatására.

Az iratok katonai ügyész általi visszaküldésekor a katonai vétséget kell fegyelmi hatáskörben elbírálni, ezért a fegyelmi eljárást elrendelő határozatot módosítani kell. A módosító határozatban meg kell jelölni az annak alapjául szolgáló katonai ügyészi határozatot, a katonai vétség megnevezését és minősítését, valamint azt a tényt, hogy a továbbiakban – a tényállás változatlanul hagyása mellett – a fegyelmi eljárás fegyelemsértés helyett katonai vétség miatt folyik.

Az eljárás fegyelmi jogkörbe történő visszaadását a katonai ügyészi szervek azon katonai vétségek esetében alkalmazzák leggyakrabban, amikor a gyanúsított által megvalósított cselekmény jellegére, tárgyi súlyára, továbbá az elkövető szolgálati előéletére is figyelemmel a büntetés célja a büntetőjogi elmarasztalásnál enyhébb szankcióval, a fegyelmi fenytéssel is elérhető.

A fegyelmi eljárás felfüggesztése az iratok katonai ügyésznek történő megküldésekor kötelező jogi aktus, az ügyész döntéséig a fegyelmi eljárás nem is folytatható. Abban az esetben, ha a fegyelmi eljárás lefolytatására a katonai ügyészi döntés előtt sor kerülne, megszűnne az eljárás visszaadásának lehetősége, mivel a cselekmény kapcsán újabb fegyelmi eljárás elrendelésére nincs lehetőség.

A fegyelmi eljárás megindítására rendelkezésre álló határidők és az elévülés

A fegyelmi eljárás megindítására nyitva álló határidők szem előtt tartása azért kiemelt jelentőségű, mert azok elmulasztása elévüléshez vezet. Fő szabály szerint elévülés miatt nem indítható fegyelmi eljárás, ha a fegyelemsértés elkövetése óta három év eltelt (abszolút elévülés). Nem indítható továbbá fegyelmi eljárás abban az esetben sem, ha a fegyelmi jogkör gyakorlójának a

figyelemsértésről, szabálysértésről való tudomásszerzésétől számított három hónap eltelt (szubjektív elévülés).

A két elévülési határidő bármelyikének bekövetkezése esetén a fegyelmi eljárás megindítására már nincs lehetőség, a figyelemsértés elévült.

A figyelemsértés abszolút elévülésének kezdőnapja:

- a kötelezettségzegő magatartás elkövetésének napja;
- ha a figyelemsértést valamely kötelezettség elmulasztása vagy nem teljesítése valósítja meg, az a nap, amikor a kötelezettség teljesítésére rendelkezésre álló határidő eltelt;
- ha a kötelezettségzegés valamely jogellenes állapot fenntartásában valósul meg, az a nap, amikor ez a jogellenes állapot megszűnik;
- külföldi szolgálat alatt elkövetett figyelemsértés esetén – ha külföldi szolgálati helyén fegyelmi felelősségre vonására nincs lehetőség – a hazatérés napja.

A szubjektív elévülési határidő kapcsán a Hszt. azt az időpontot határozza meg kezdő időpontnak, amikor a figyelemsértés ténye a fegyelmi jogkör gyakorlásának a tudomásra jutott. Erre figyelemmel az állományilletékes parancsnok tudomására jutást követő három hónapon belül meg kell indítani a fegyelmi eljárást, ellenkező esetben – függetlenül attól, hogy a cselekmény hároméves abszolút elévülési határidőn belül van-e – bekövetkezik az elévülés.

Fontos kérdés a tudomásra jutás időpontjának meghatározása. A tudomásra jutás az az időpont, amikor a fegyelmi jogkörrel felruházott vezető a fegyelmi intézkedés hatálya alá tartozó személy által elkövetett figyelemsértésről tudomást szerez. A későbbi jogviták megelőzése érdekében minden fegyelmi eljárásban elengedhetetlen a tudomásra jutás időpontjának meghatározása.

A Hszt. szerinti szubjektív elévülési időt attól a naptól kell számítani, amikor a fegyelmi jogkört gyakorló számára a figyelemsértés vagy a szabálysértés megállapítására alkalmas cselekmény és az azzal megalapozottan gyanúsítható személy kiléte együttesen ismertté vált. Ezen időpont meghatározására a legalkalmasabbak azok az iratok, amelyekben például a fegyelmi jogkör gyakorlójának aláírása, szignója szerepel.

Erre a célra szolgálhat bármely olyan irat, amely a fegyelmi eljárást megalapozza: a fegyelmi felelősséget megállapító tényfeltáró vizsgálat jóváhagyott összefoglaló jelentése; egyéb kivizsgálási iratok; alsóbb szintű vezető jelentése, amelyeket az állományilletékes parancsnok szignójával ellátott; vagy más kapcsolódó iratok, például ellenőrzési dokumentumban szereplő vezetői aláírás. Fontos, hogy a tudomásra jutás időpontja pontosan behatárol-

ható legyen. Azt az iratot, amellyel a tudásra jutás időpontját igazolni lehet, a fegyelmi irat részeként kell kezelni.

Ha a fegyelemsértést megvalósító magatartás egyben bűncselekménynek is minősül, a fegyelemsértés elévülési ideje – eltérően az abszolút elévülés idejétől – megegyezik a bűncselekménynek a Btk.-ban meghatározott elévülési idejével. Ha a bűncselekményt is megvalósító vétkes kötelezettségzegésről a fegyelmi jogkör gyakorlója az abszolút elévülési időn túl szerez tudomást, a fegyelmi eljárást csak a hivatásos állományúnak a büntetőeljárásban gyanúsítottként történő bevonása után, az erről való tudásszerzéstől számított három hónapon belül lehet megindítani.

A fegyelmi jogkör gyakorlója az állományába tartozó személy elleni büntetőeljárásról általában az érintettől vagy a nyomozó hatóságtól értesül, a hivatásos állományú rendőr ugyanis köteles jelenteni szolgálati előljárójának az ellene megindított büntetőeljárás tényét, valamint a rendőrök büntetőeljárás-beli idézése a parancsnokok útján történik.

Fontos kiemelni az elévülés témakörében is, hogy nem a közvetlen parancsnoknak kell a fegyelemsértéssel kapcsolatos tényekről tudomást szereznie elévülési időn belül, hanem a fegyelmi jogkör gyakorlójának. Tehát, ha a közvetlen parancsnok (például a fegyelmi jogkörrel nem bíró alparancsnok) tud az állományába tartozó hivatásos állományú rendőr fegyelemsértéséről, de ezt az állományilletékes parancsnoknak nem jelenti, az elévülésre nyitva álló határidő még nem kezdődött meg.

Hasonló a helyzet akkor, amikor a rendőr ellen állampolgári kezdeményezésre az eljárást folytató nyomozó hatóság részére küldött feljelentés vagy bejelentés alapján indul büntetőeljárás. Ebben az esetben az állományilletékes parancsnok az állományába tartozó rendőr elleni eljárásról – akár a jog sértő cselekmény elkövetése utáni jelentős késedelemmel – a nyomozó szerv tájékoztatása alapján szerez tudomást. A szubjektív elévülési idő szempontjából a tudásra jutás időpontja egyértelműen a nyomozó szerv tájékoztatásának időpontja.

Szabálysértés fegyelmi eljárásban történő elbírálásakor a szabálysértésekről szóló jogszabályokban meghatározott elévülési szabályokat kell alkalmazni annak figyelembevételével, hogyha az ügyben szabálysértési hatóság járt el és az ügyet fegyelmi eljárásra átteszi, az állományilletékes parancsnoknak a fegyelmi eljárást az áttételt követő három hónapon belül meg kell indítania. Ha az elévülési időre a szabálysértésre vonatkozó elévülési szabályok vonatkoznak, ez fő szabály szerint hat hónap, de vannak olyan szabálysértési tényállások is, amelyek ettől eltérhetnek.

Az elévülést hivatalból kell vizsgálni az eljárás minden szakaszában. Ha az elévülés bekövetkezése a fegyelmi eljárás megindítása előtt kétséget kizáróan megállapítható, a fegyelmi jogkör gyakorlója ezt a tényt a fegyelmi eljárást megalapozó iraton vagy az irathoz fűzött feljegyzésben rögzíti. Ha a fegyelmi eljárást elrendelték, az elévülés bekövetkeztét a fegyelmi eljárás megszüntetéséről szóló határozatban kell megállapítani.

Fegyelmi eljárás megindítása több elkövető esetén, eljárás kiterjesztése, egyesítése, kiegészítése

A fegyelemsértések esetében általában egy elkövető valósít meg egy konkrét magatartással fegyelemsértést. Ha viszont a fegyelemsértést a hivatásos állomány több tagja együttesen valósítja meg, a fegyelmi eljárás lefolytatására az az előljáró jogosult, akinek a fegyelmi jogköre valamennyi elkövetőre kiterjed.

Ez a szabály a hivatásos állományú rendőr által elkövetett normaszegés elévülése esetében akkor is mérvadó, ha az egyéb állománycsoportba tartozóval közösen (például közalkalmazottal, köztisztviselővel együtt) követ el fegyelemsértést.

A hivatásos állományúak esetében az eljárás kiegészítése akkor válhat szükségessé, ha a fegyelmi eljárás elrendelése után jut a fegyelmi jogkör gyakorlójának tudomására el nem bírált fegyelemsértés. Ebben az esetben a fegyelmi eljárást az elrendelő határozat kiegészítésével az el nem bírált fegyelemsértésre is ki kell terjeszteni, vagy ha a másik ügyben a fegyelmi eljárást már elrendelték, az eljárásokat egyesíteni kell. Egy eljárásban kell elbírálni a hivatásos állományú által elkövetett és a fegyelmi jogkör gyakorlójának tudomására jutott, még el nem bírált valamennyi fegyelemsértést.

A kiterjesztés, illetve az egyesítés mellőzhető, ha az utóbb tudomásra jutott fegyelemsértés kivizsgálása a már elrendelt fegyelmi eljárásban folyó vizsgálat határidejében – a meghosszabbítás lehetőségét is figyelembe véve – nem biztosítható, vagy a fegyelmi eljárást felfüggesztették, illetve az újabb tudomásra jutott ügyben az eljárás felfüggesztése indokolt, és emiatt az ügyek egy eljárásban való elbírálása akadályozná a Hszt.-ben meghatározott célok érvényesülését.

Nincs helye a fegyelmi eljárás kiterjesztésének vagy egyesítésének, ha a még el nem bírált ügy szabálysértés vagy a fegyelmi elbírálásra utalt katonai vétség.

Fegyelmi eljárás áttétele, a fegyelmi jogkör elvonása, a felhatalmazás, a kijelölés

Tekintettel arra, hogy a fegyelemsértéseket nem minden esetben fedik fel az elkövetés után azonnal, illetve figyelemmel arra is, hogy az elrendelést megelőző, elévülési időn belüli ügyintézés hosszabb ideig is tarthat, előállhat olyan helyzet, hogy a fegyelemsértés elkövetője a vele szembeni fegyelmi eljárás elrendelésekor már más szolgálati helyen teljesít szolgálatot. A fegyelmi eljárásokat szabályozó normák erre a helyzetre is iránymutatást adnak.

A Hszt. alapján, ha a fegyelemsértés elkövetőjének szolgálati helye a fegyelmi eljárás megindítása, illetve befejezése előtt megváltozik, az ügyet az eljárás megindítására, illetve befejezésére az új szolgálati hely szerinti állományilletékes parancsnokhoz kell áttenni. A törvény a folyamatban lévő fegyelmi eljárás áttételére is lehetőséget ad.

Ha a fegyelmi eljárás elrendelésére az iratok áttételekor még nem került sor, a szubjektív elévülés határidejének kezdőnapja nem módosul az áttételkor, mivel a tudomásra jutás nem konkrét személyhez, hanem beosztáshoz kötött. Helytelen az a gyakorlat, hogy áthelyezéskor az elrendelésre nem kerülő fegyelmi iratok esetében az új szolgálati helyen az eljárás megindítására vonatkozó elévülési határidők számítását újból kezdik az iratok megérkezésének napjától.

Elrendelt fegyelmi eljárás áttételénél az eljárás kezdőnapja változatlan, a Hszt. azonban lehetőséget ad a vizsgálatra nyitva álló határidő további harminc nappal történő meghosszabbítására.

Az elrendelés tárgy körében említést érdemel, hogy országos parancsnok, a Nemzeti Védelmi Szolgálat főigazgatója, a Terrorelhárítási Központ főigazgatója vagy a fegyelmi jogkörrel felruházott közös előjáró az általa irányított szervek tekintetében egyedi ügyben a fegyelmi jogkör gyakorlását magához vonhatja, vagy az alárendeltségébe tartozó fegyelmi jogkörrel felruházott előjárót felhatalmazhatja az illetékességi körén kívül eső ügyben a fegyelmi eljárás lefolytatására. A jogkör elvonására mind a fegyelmi eljárás elrendelése előtt, mind az elrendelt eljárásban lehetőség van. A jogkör gyakorlására kijelölt személy a fenytetés kiszabása előtt az ügyről és az eljárás alá vont személyéről kikéri az érintett állományilletékes parancsnok véleményét.

A fegyelmi jogkör elvonásának, illetve más fegyelmi jogkörrel felruházott előjáró megbízásának akkor van helye, ha a fegyelemsértés súlya, jellege, a fegyelme gyakorolt hatása azt indokoltá teszi, vagy az eredeti fegyelmi jogkör meghagyása esetén nem garantált az ügy törvényes és elfogulatlan kivizsgálása, így különösen, ha:

- az ügyben a fegyelmi jogkör gyakorlójának felelőssége is felvethető;
- az eljárás alá vonttal vagy az ügy sértettjével hozzátartozói vagy a munkatársi kapcsolatot meghaladó személyes viszonyban áll;
- az eljárás alá vonttal vagy annak hozzátartozójával bíróság vagy más hatóság előtt jogvitája van;
- az eljárás alá vont kezdeményezésére ellene büntető-, szabálysértési vagy fegyelmi eljárás indult.

A fegyelmi jogkör elvonását vagy más előjáróra bízását az eredeti fegyelmi jogkör gyakorlója és az eljárás alá vont is kezdeményezheti. A fegyelmi eljárás áttételéről és a fegyelmi jogkör elvonásáról, illetve az erre irányuló kérelem elutasításáról indokolás nélküli határozatban kell rendelkezni. A határozat ellen panasznak nincs helye.

Az állományilletékes parancsnok a szervezeti és működési szabályzatban felhatalmazhatja helyetteseit az általuk irányított szervezeti egységek állománya tekintetében, hogy helyette és nevében a fegyelmi eljárással kapcsolatos jogkört gyakorolják, az átruházott jogkörben eljáró vezető azonban csak meghatározott fenytéseket szabhat ki. Nem alkalmazható ez a szabály, ha fegyelmi eljárásban katonai vétséget kell elbírálni.

A parancsra elkövetett fegyelemsértés és a fenytethőséget kizáró okok

Fegyelemsértés megalapozott gyanújára utaló adatok esetében vizsgálni kell – és ha van, akkor fel is kell fedni – a fegyelmi eljárás megindítása előtt azokat a körülményeket, amelyek kizárhatják az esetleges elkövető felelősségre vonását. Ezzel megelőzhetők az eljárással kapcsolatos későbbi jogviták.

A hivatásos állomány tagja szolgálatteljesítése alatt köteles végrehajtani az előljáró parancsát, a felettes rendelkezését, kivéve, ha azzal bűncselekményt követne el. A hivatásos állomány tagja nem fenytethető meg, ha a fegyelemsértést az előljáró (vezető) parancsára követte el. Ha azonban tudta, hogy a kapott parancs teljesítésével fegyelemsértést követ el, és azt a Hszt.-ben részletezettek mellőzésével végrehajtotta, a felelősségét meg kell állapítani. Az elrendelés előtt vizsgálni kell e tény esetleges meglétét.

A Hszt. úgy fogalmaz, hogy ha a parancs jogellenessége felismerhető az utasítást kapó által, arra haladéktalanul köteles az előljáró figyelmét felhívni. Ha az előljáró a parancsát, a felettes a rendelkezését ennek ellenére fenntart-

ja, azt kérelemre írásba kell foglalnia. A jogszabálysértő parancs, rendelkezés végrehajtásáért kizárólag annak kiadója felel.

A fegyelmi felelősség megalapozott gyanújának felvetődése esetén a jogellenes parancsot kiadó vezető felelősségének vizsgálata összetett feladat. Ha a megkérdőjelezhető parancs kiadása kizárólag szóban, négy szemközt történt, esetleg az utasítást adó személy az utasítást nem foglalta írásba, az elhangzottak egyértelmű, minden kétséget kizáró rekonstruálása a vezető és a beosztott esetbeli érdekellentéte miatt nehezen kivitelezhető.

Egyéb észlelő személy felkutatása esetén az érintett meghallgatási jegyzőkönyve bizonyítékként felhasználható. Ezekben az esetekben még a fegyelmi eljárás elrendelése előtt a jogellenességet felvető, írásban kiadott utasítást tartalmazó iratot be kell szerezni.

A Hszt. rendelkezik a fenyegetőséget kizáró okokról is. A fenyegetőséget kizárja, ha a hivatásos állomány tagja a fegyvelemsértést

- kóros elmeállapotban;
- kényszer vagy fenyegetés hatása alatt;
- tévedésből;
- jogos védelmi helyzetben;
- végszükségben követte el.

A fenyegetőséget kizáró okok értelmezésére a Btk. rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni. A Hszt. szerint nem tekinthető kóros elmeállapotnak az az eset, amikor a hivatásos állomány tagja a cselekményt önhibából eredő ittas vagy bódult állapotban követte el.

A fegyelmi eljárást akkor is el kell rendelni, és le kell folytatni, ha az elrendelésekor, illetve a vizsgálat közben már megállapítható, hogy valamely fenyegetőséget kizáró ok áll fenn. A fenyegetőséget kizáró ok fennállását az érdemi határozatban kell megállapítani.

Összegzés

A fegyelmi eljárások megindításához fűződő jogok és kötelezettségek a vezetői munka meghatározó elemei.

Az eljárások megindítása normák által szabályozott, ezáltal a fegyelmi jogkörrel felruházott állományilletékes parancsnokok részére kötelező intézkedéseket határoz meg. Az intézkedések elmulasztása megalapozza a fegyel-

mi eljárás megindítására jogosult vezető felelősségét. Az elrendelések esetén kiemelt figyelmet kell fordítani az elévülésre.

Ha az elkövetett fegyelemsértés katonai vétség megalapozott gyanúját is kelti, a fegyelmi eljárás megindítására speciális szabályok érvényesek.

A fegyelmi jogkör gyakorlójának – tekintettel a fegyelmi eljárás megindításának szabályozottságára, valamint arra, hogy az elrendelés terén számukra konkrét intézkedési kötelezettségek meghatározására került sor – minden esetben a körültekintően kell eljárnia a szolgálattal összefüggésben elkövetett normaszegés felfedése után.

FELHASZNÁLT TÖRVÉNYEK

A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény

A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény

A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény

A rendőrség szolgálati szabályzatáról kiadott 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet

A belügyminiszter irányítása alatt álló fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak fegyelmi szabályzatáról kiadott 11/2006. (III. 14.) BM rendelet

A rendőrség nyomozó hatóságairól és a bűncselekmények parancsnoki nyomozásáról kiadott 30/2013. (VI. 28.) BM rendelet

FÓRIZS SÁNDOR

Külföldre szökések a határőrségtől 1951-ben¹

Cikkemben az 1951-es évben a határőrségnél bekövetkezett külföldre szökések néhány esetét kívánom bemutatni. Magam is határőr tiszttal voltam, és hét évet szolgáltam az államhatáron mint őrsparancsnok, illetve parancsnokhelyettes. Természetesen találkoztam még olyan idős tisztekkel, akik már az ötvenes években a szervezetnél dolgoztak, és sok történetet hallhattam tőlük. A levéltár anyagai mégis rendkívüli módon megleptek. A Határőrség Országos Parancsnokság egykori iratanyaga részben megtalálható a Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 jelzetű anyagai között évekre lebontva dobozokban, azokon belül iratgyűjtőkben. Munkámhoz az 1951-es év dobozában 72 anyagot vizsgáltam át, a „szökés”, „hazaárulás” kulcsszavú anyagokat kerestem. Legnagyobb meglepetésemre a feltárt dokumentumok egy év alatt tizennégy esetben huszonegy határőr kiszökéséről szólnak, egy esetben pedig három civil is velük ment. A feljegyzés tartalmaz „zendülés” minősítésű cselekményt. A címben szereplő „külföldre szökés” kifejezést én használom, az okmányok a „szökés”, a „hazaárulás”, „hazaárulást követett el” vagy „átszökött az ellenséghez” megfogalmazást alkalmazzák. A szökésekről szóló jelentések közül csak azokat vettem figyelembe, amelyek bizonyíthatóan külföldre jutást említenek, és egy eset kivételével nem vizsgáltam az ország belsejébe irányuló hagyományosnak, „hétköznapi” mondható eseményeket. Nem létezik olyan fegyveres szerv, illetve jogrendszer, amelyik a szökéseket, zendüléseket tolerálná, azt minden ország büntetni rendeli. Ezek a magatartások a katonai rendet mindenkor közvetlenül sértették, másként – *Hautzinger Zoltán* szerint – fogalmazva olyan cselekményekként minősültek és minősülnek napjainkban is, amelyek a katonai életviszonyok között megvalósuló jogellenes állapotot hoznak létre.² A határőrségnél a külföldre irányuló szökés fokozottabban elítélt cselekmény, hiszen a szervezet célja éppen az államhatár jogellenes átlépésének megakadályozása. Az 1951-es év a szakma életében rendkívül bonyolult volt. A szervezet 1950. január elsejével került az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) szervezetébe a Honvéd Határvadászok kötelékéből.

¹ A tanulmányban használt rövidítések: MNL = Magyar Nemzeti Levéltár; HOP = Határőrség Országos Parancsnokság; hór = határőr; őrv. = őrzető; áv. = államvédelmi.

² Hautzinger Zoltán: A katonai büntetőjog rendszertana. AndAnn, Pécs, 2010, 109. o.

Ekkorra teljesen megromlottak a politikai kapcsolatok Jugoszláviával, és hihetetlen mértékben rosszabbodtak a határőrök napi szolgálat-ellátási feltételei a nyugati, de főleg a déli államhatáron. A műszaki zár kiépítése, az aknamező telepítése folyamatban volt, felállították a határövezetet és határsávot, a déli irányban lényegében nem létezett határforgalom. Az államhatáron folytatott műszaki jellegű megerősítéseket mutatja be *Sallai János*.³ Folyt a megbízhatatlannak ítélt hivatásos tiszti és tiszthelyettesi állomány részleges lecserélése. A határ menti lakosság különböző okok miatt (délszláv származás, kitelepítések, kuláklisták és sok egyéb más) gyakran ellenségesen viszonyult az akkori határőrizeti tevékenységhez. Mindezek érthetően nyomot hagytak az egyszerű katonák lelkében is. Emellett a külföldre szökéseknél szerepet játszhattak a hagyományosnak nevezhető indokok, mint a kalandvágy, családi problémák, rokon szálak, megélhetési kilátások. Az 1951-es év a határőrség megerősítésének, reagáló képessége növelésének az éve is volt.⁴

A külföldre szökések nagyon súlyos, rendkívüli események voltak a szervezet életében. Ezeket hivatalból bizottság vizsgálta ki, gyakran a határőr kerületek és az országos parancsnokság közös bizottságai, keresve az okokat, és a megelőzésük lehetőségeit. Ennek megfelelően jó néhány dosszié kimondottan vastag, jelentések, meghallgatások, helyszíni vázlatok, jegyzőkönyvek szerepelnek bennük. Több esetben az első kivizsgálást az előljáró szervek nem fogadták el, azt megismételtették, tovább hizlalva a bürokrácia természetét. Érdekes a leírtakon keresztül látni a kialakult szituációkat, a vizsgálati eredményeket összeállított gondolkodásmódját. Sajnos azt kell mondanom, a felülről érkező politikai elvárás, nyomás a legtöbb esetben szemlátomást megakadályozta a reális helyzetkép megfogalmazását. A kiszökéseket segítette a jugoszlávokkal kialakult rossz viszony is, a katonákat nem adták vissza, és ezt mindenki tudta. Osztrák viszonylatban némi visszatartó erőt jelenthetett az Ausztriában található szovjet megszállási zóna, ahonnan a hatóság kezére kerülőket visszaszolgáltatták. Egyéb, akkori szóhasználattal „demokratikus viszonylatokban” nem is fordultak elő ezek az események. A legtöbb ilyen jellegű okmánygyűjtő egyszeri eseményleírás, nincs folytatása, többnyire nem tudjuk, mi lett az érintettek sorsa.

Nem csak az 1951-es évben jelentettek problémát a külföldre szökések. Ezt mutatja egy jelentés, amelynek az eseményei 1949-re nyúlnak vissza, és a leg-súlyosabb fegyelmi eset, amelyet az okmányok között találtam. A „Budapest,

³ Sallai János: Egy idejélmúlt korszak lenyomata. Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 2012

⁴ Varga János: A magyar határőrizeti szervek reagáló képessége (1867–1989). Rendvédelmi Füzetek, 1999/26., 23. o.

1951. november 15.⁷⁵ keltezésű anyag: „Tárgy: Steindl Tibor volt hőr. őrv. bűnügye”. „*Steindl Tibor őrv. 25 éves, vagyontalan, volt műegyetemi hallgató, apja asztalos volt, majd tisztviselő. Az egész családot Pozsonyból telepítették Magyarországra.*” Nyilvánvalóan valamikor ez után hívhatták be sorkatonai szolgálatra a Honvéd Határvédezőkhoz. A felterjesztés szerint: „*A Budapesti Katonai Törvényszék kötél általi halálra ítélte katonai zendülés, szökés és kémkedés miatt.*” „*Nevezett 1949. januárban, [ekkor a határőrség nem tartozott az ÁVH-hoz – a szerző megj.] 5 bajtársával együtt a somogyudvarhelyi őrs körzetében fegyveresen átszökött a határon Jugoszláviába. Erőszakkal elszedték a napostól a fegyverraktár kulcsát, fegyvereket szereztek és felfegyverezve, az őrs többi tagjait megfélemlítve elhagyták az őrs színhelyét és átmentek a határon. Ezen fegyveres zendülésnek Steindl Tibor volt az irányítója.*” „*Jugoszláviában az U.D.B.-nek⁶ adatokat szolgáltatott az őrs létszámára, fegyverzetére vonatkozóan, ezen kívül az általános gazdasági és politikai helyzetről. 1949 májusában visszadobta az U.D.B. Magyarországra és szülei lakásán 2 éven keresztül bujkált. Nevezett ítélete nem jogerős.*”

Kézzel a gépelt jelentésre ráírták: „*Lásza Piros vörgy. elvtárs! XI./16.*” Vagyis az esetről referálni kellett az országos parancsnoknak, Piros László államvédelmi vezérőrnagynak, ez az eset súlyosságát illetően érthető, még akkor is, ha a jogelőd szervezetnél történt a zendülés. Piros kézzel írott feljegyzése megtalálható az anyagon: „*... elvtárs egy parancsot kell kidolgozni és azt az egész személyi állomány előtt ki kell hirdetni. Piros XI. 20.*” A tervezett intézkedésnek feltételezhetően szigorításokat kellett tartalmaznia a hasonló gondok elkerülése céljából. A dosszié csak ezt az egy jelentést tartalmazza, a kézzel ráírt megjegyzésekkel együtt, abból az érintett volt határőr további sorsáról nem tudunk meg semmit. Egy későbbi okmány szerint Piros vezérőrnagy a 0114/1951. számú parancsában dolgozta fel az állománynak *Steindl Tibor* szökését, és a Budapesti Katonai Törvényszék halálos ítéletét, illetve annak végrehajtását.⁷ Az, hogy milyen adatokat szolgáltatott és ki-nek, megint érdekes kérdés. Amíg világ a világ, a katonai elhárító és felderítő szervek kikérdeznék minden külföldről beszökö katonai személyt. Egy őrsről semmi lényeges információt nem lehetett szolgáltatni, hiszen ezek típusalegységek voltak, közvetlenül a jugoszláv határőrök szeme előtt, mindent tudtak róluk. Az általános gazdasági és politikai helyzetről nyilvánvalóan ott, a határ-

5 MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 2. folyószám, az okmány eredeti nyilvántartási száma: 101-2740/51.

6 Uprava Drzsavna Bezbednosti = Állambiztonsági Igazgatóság.

7 MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 134. folyószám

őrlaktanyában járőrként nem lehetett semmi érdemleges információ birtokában. Társai nevét nem említi a jelentés, sorsuk számomra ismeretlen maradt. Steindl Tibor esetével bővebben foglalkozik írásában *Jakus János* történése.⁸

A szökés gyanúja esetén

Egy esetleges külföldre szökéstől mindenki tartott, jól mutatja ezt az egyik országos parancsnoksági fejrésszel készült, szigorúan titkos minősítésű „Feljegyzés”, amely szökésre utaló magatartásról és az ennek veszélye miatti áthelyezésről szól. Az 1951. június 1-jei dátummal elkészített dokumentum az 5. határőrkerület flórapusztai őrsén kialakult helyzetet elemzi, tartalmazza az őrsparancsnok és az ideiglenes politikai vezető meghallgatását. Az alakulatnál „morogtak az emberek”. Rossz volt az élelmezés. Ellenséges megjegyzéseket tettek az őrsi és az országos helyzetre. Maga a szituáció nyilvánvalóan nem lehetett egyedi jelenség. A gyors ütemben létrehozott határőrizeti rendszer, a közvetlenül a határ közelében épült vagy korábbi parasztházakban, mindentől távol kialakított őrsők sok szempontból nem feleltek meg a normális elhelyezési követelményeknek. Gyakran nem voltak köves utak, sáros időben csak gyalog, vagy kinkeservesen, lovas kocsival lehetett bejutni. Hiányoztak a fürdési, pihenési, szórakozási lehetőségek. Az összezárt emberek szűkös mozgásteret gerjesztette a feszültséget, a fiatalok hónapokig nem tudtak hazamenni. Az itt megejtett kivizsgálás szerint „*Az őrsön volt három határőr, akik destruáltak, szökéssel fenyegetőztek, de ezeket az őrsről elhelyezték*”. Egy korábban ellenőrzést végző őrnagynak állítólag utána üzentek a sorkatonák: „*Az őrgy. bajtárs nyugodjon meg, mi nem fogunk megszökni még akkor sem, ha az étkezés terén hibák fordultak elő.*” A feljegyzést továbbküldésre szánhatták, géppel az aláírás „*Piros László államvédelmi vezérőrnagy*”, de ezt a dossziében található példányt kézzel nem írták alá. A katonákat természetesen ilyen esetekben igyekeztek a „mélységben” lévő szervezetekhez, tartalék századhoz, az államhatártól minél messzebbre áthelyezni. Véglegesen persze ez sem volt megoldás, hiszen határesemények, razziaik során őket is bevetették. Utolsó megoldásként a honvédséghez kerültek.

⁸ Holló József – Jakus János – Suba János – Négyesi Lajos – Bajáki Bernadett: Betonba zárt hidegháború. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum kiadványa, Budapest, 2010, 82., 90. o. 62. hivatkozás 9 MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 3. folyószám

Kiskunhalas

Feldolgoztam egy szökés anyagát, amelyik valószínűleg nem külföldre irányult, és nem az államhatár közeléből indult ki; lássuk, micsoda energiával reagált a rendszer ilyen szituációra! A bekövetkezett eseményekkel kapcsolatban tipikusak a túlhajtott intézkedések, a „mi keressük a megoldást” törekvés erőltetett bizonyítása. Valószínűleg ez az általános bizalmatlansági hangulatot tükrözte, és ilyen körülmények között a legvadabb és leghasznavethetlenebb, hatalmas erőket-eszközöket lekötő intézkedés sem volt drága. Erre példa egy egyszerű szökés a kiskunhalasi tartalék századtól. Az „Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom” fejrészi „Jelentés”-t¹⁰ az országos parancsnoknak készítették, 1951. július 16-i dátummal. A leírtak szerint 16-án 03.00 órakor egy *Longhy Lajos* nevű, hadtápos beosztású határőr, aki budapesti lakos volt, az alakulatánál feltört négy íróasztalt, elvitt hatszáz forintot és egy pisztolyt hét darab tölténnyel, majd megszökött. *„Szökésének valószínű iránya Nyugat, tekintve, hogy nevezettnek rokonai élnek Franciaországban”* – írja a jelentés készítője (holott Kiskunhalason vagyunk). Tehát nem a viszonylag közeli jugoszláv államhatár Tompa irányában, ahol esetleg helyismerete is volt. Akkor mit célszerű tenni? És mi tettek? *„Megtett intézkedések: az 5. ker. parancsnoka a kerület területén fokozott határőrszolgálatot rendelt el, az utakat, vasutakat fokozottan ellenőrzik. Budapesti címeit ellenőrzik.”* Ezt követi a „nekünk semmi sem drága” stílusú javaslat: *„Javaslom, az ügyvel kapcsolatban, Ny-i viszonylatban a fokozott határőrszolgálat elrendelését, útvonalak és vasutak forgalmának fokozott ellenőrzését elrendelni.”* Vagyis az egész osztrák–magyar államhatárt riadóztassák azért, mert Kiskunhalasról megszökött egy gh-ás, (gazdasági hivatalnál foglalkoztatott)! Ismerve a gazdasági vonalon dolgozókkal kapcsolatos problémákat (előre is elnézést kérek a jelenlegiektől!), ilyen esetekben többnyire elszámolási nehézségek álltak a háttérben, és egy kis csavargással összekötött leittasodás után általában előkerült az érintett. Az is elgondolkodtató, miért kellett a dokumentumnak titkos minősítést kapnia.

Letenye

A bekövetkezett külföldre szökéseket az okmányok hazaárulásként minősítik. Az egyes eseményeket bizottságilag kivizsgálták, vagy a helyi kerületek veze-

¹⁰ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz II/1 tárgykör 33. folyószám

tói, vagy az országos parancsnokság és a kerületek közösen. Több ilyen dokumentum is ránk maradt. Egy Budapest, 1951. március 27-i keltezésű, szigorúan titkos minősítésű „Jelentés”¹¹ megnevezésű dokumentumnak nincs eredeti nyilvántartási száma és tárgy megnevezése, nincs címettje. Az okmány az „ÁVH Határőrség IV/4. osztály” fejrészt tartalmazza, aláírta az osztályvezető kézzel és géppel. Az anyagból kitűnik, a kerület és az országos vezetés közös kivizsgálást hajtott végre, miután Letenyén, a Dráva-hídon két járőrszolgálatban lévő katona (*Szűcs Gyula* és *Fábián József* államvédelmi határőrök) kiszökött Jugoszláviába. Felkérkedtek a hidra, amelyet egy kétfős járőr őrzött, hogy horgászhelyet nézzenek, utána futva átmentek a jugoszláv oldalra, bár a híd közepe drótkadállyal le volt zárva. Ezek szerint a hídon semmilyen forgalom sem volt. Előtte elvágták a hídőrök házához vezető telefonvonalat. A jelentés nehezményezi, hogy a hidat őrző járőr nem használt ellenük lőfegyvert, pedig világos idő volt, és a híd kétszáz méter hosszú.

A kivizsgálás folyamán az egyik kiszökött naplójából megállapították, hogy a szüleivel összeveszett, és a barátnője is szakított vele. Okként mégis a konklúzióknál a következőket fogalmazzák meg: „*Feltevésünk az, hogy a nevezett 2 személy hazatérését az ellenséges ügynökség hazug propagandája következtében követték el.*” Ez a formula még többször is felbukkan problémák esetén. Természetesen a kivizsgálásnál okokat szükséges megnevezni, hiszen különben mivel zárjuk az egész vizsgálódást. De hogy az akkori viszonyok között, amikor nincs televízió, rádió, külföldi újság, szóban nem érintkeznek a jugoszlávokkal, miként éri el őket az ellenség „hazug propagandája”, erre nem adnak választ a jelentés készítői! Egyébként pedig a jugoszlávok miért lettek volna ellenségek? Vagy ki volt az ellenség? Tehát meglátásom szerint a kivizsgálás nem tudta megfogalmazni a két katona kiszökésének okait.

Tipikusak az eset után tett intézkedések:

- Operatív kutatást vezettek be a két személy megtalálására. Ez a mondat egy esetleges olvasónak jól cseng, de valójában nagyjából értelmetlen. Minden kétséget kizáróan az átjutottakat a jugoszláv szervek őrizetbe vették, további sorsukról ők döntöttek.
- Barátaikat a tartalék századhoz a mélységbe helyezték.
- A budapesti elhárító osztály intézkedése alapján a két hídőrt és az őrs politikai vezetőjét őrizetbe vették.
- Polgári személyeket is meghallgattak, akik korábban is ismerték a katonákat.

¹¹ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 32. folyószám

Az összesen kétféle jelentésnek az év anyagai között már nincs folytatása, további információink nincsenek.

Egy másik kapcsolódó okmány¹² leírja a járőr fogyatékolásra került felszerelését és fegyverzetét, amelyeket átvittek magukkal Jugoszláviába. A listából kitűnik, hogy az államhatáron lényegében harcászati felszereléssel láttak el szolgálatot. A járőrparancsnoknál 48M. géppisztoly, két dobtár, két kézigránát, száznegyven géppisztolytöltény, a járőrtársnál 48M. puska szurronnyal, hatvan éles puskatöltény, két kézigránát volt.

Hercegszántó

Hercegszántón 1951. április 4-én Tóth János áv. hőr. éjjel egy óraker „átszökött az ellenséghez”. Az ügydossziében¹³ szereplő okmányok betekintést nyújtanak a hasonló rendkívüli események rendezési módjába és a kivizsgálás szempontjaiba. Az illető járőrtárs volt szolgálatban, engedélyt kért a járőrparancsnoktól, hogy „rejtett figyelőállásba menjen rágyújtani”, és ez alatt megszökött. A kivizsgálás minden megbízhatatlannak elmondja, levele volt, 1944 és 1946 között amerikai fogságban volt. A járőrparancsnokot a vizsgálat befejezéséig őrizetbe vették. Az őrsön lévő négy, politikailag megbízhatatlannak bizonyuló személyt áthelyezték „nem súlyterületre”. A jelentés összeállítója javasolja:

- a szülők internálását, felelősségre vonását;
- az „*elhárító bajtárs szigorú felelősségre vonását*”;
- az őrs politikai vezetőjének a leváltását;
- az őrsparancsnok megfenyítését;
- mivel korábban az őrs javasolta Tóth határőr eltávolítását és ez nem történt meg, most a „*végre nem hajtásért felelős személy szigorú megfenyítését*” kezdeményezik.

A dossziében található egy szigorúan titkos minősítésű „Feljegyzés” amelynek tárgya: „*A Hercegszántó-i őrsön történt hazaárulás kivizsgálása*”. A szövegből kitűnik, hogy Budapestről egy államvédelmi alezredes, a politikai osztály vezetője leutazott az őrsre értékelni az ottani helyzetet. Hatóság beszállítást folytatott az alegység vezetőivel, megállapította, hogy a kiszökött

¹² MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 58. folyószám

¹³ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 38. folyószám

Tóth határőr elégedetlenkedő ember volt. Eredetileg részegség miatt bent tartották a kerületnél a tartalék századnál, később került ki az őrsre. Állandóan ivott. 1945-ben Nyugaton volt, szerinte angol fogságban. Az osztályvezető megjegyzi, hogy négy olyan határőr szolgál az őrsön, akik angol, amerikai fogságban voltak, úgynevezett „nyugatosok”. Rokonaik vannak Svédországban, az egyiknek testvére él Nyugat-Németországban az amerikai zónában. Utóbbi észrevételek jelzik, hogy az 1951-ben szolgáló állomány még nem esett át előszűrésen.

Tornyiszentmiklós

Tornyiszentmiklósról 1951. július 5-én este tíz óraker négyen (*Kukovics Gusztáv, Boros Mihály, Kéring Gábor, Kalmár István*) szöttek ki. Kettő közülük szolgálatban voltak, kettő pedig az őrsről csatlakoztak hozzájuk. A műszaki zárba, az aknamezőre deszkát fektettek és azon haladtak át. A kivizsgáló jelentés¹⁴ egész összeesküvő csoportot nevez meg kulákokból, volt nyilasokból, egykori keretlegényekből, korábbi embercsempészekből. Gyanúba keveredett olyan gazdálkodó is, aki 1949-ig átjárt Jugoszláviába a kinti földjeit művelni mint kettős birtokos. Nyilvánvalóan nem lehetett mindennapos eset egyszerre négy ember hazaárulása, az intézkedések is ennek megfelelően igen súlyosak voltak.

Őrizetbe vették az őrs parancsnokát, az őrs politikai vezetőjét, két őrsparancsnok-helyettest, a helyi kocsmáros és három másik helyi lakost: „*két kulákokat és egy embercsempészt*”. Továbbá őrizetbe vették az egyik katona anyját és mostohaapját, a másik határőr apját és anyját, a harmadik anyját és bátyját. Az őrs állományát szétszórták. A három helyi lakos esetében javaslatot tettek hozzátartozóik határsávból történő kitelepítésére. Fenyítésben részesült a zászlóalj parancsnoka, politikai tisztje, a határőrkerület parancsnoka és a kerület politikai osztály-vezetője. Az értékelés szerint káros összefonódás alakult ki az őrs állománya és a helyi lakosok között. Az esemény utáni napon Budapest részvételével kivizsgálás keretében feltérképezték a kiszököttek kapcsolatrendszerét. Az ismételt kivizsgálás ekként fogalmaz: „*Megállapítottuk, hogy a hazaárulást az őrsön belül Kukovics Gusztáv államvédelmi határőr szervezte meg, aki egyébként az őrs agit. felelőse volt. A hazaárulók szoros kapcsolatot tartottak a polgári lakosság fasiszta elemei-*

¹⁴ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 35. folyószám

vel, klikket alakítottak, állandóan rontották az őrs hangulatát és dezorganizálták a szolgálatot. A klikk tagjai rendszeresen találkoztak egymással.”

Az őrs parancsnokának szökése

Az egyik különleges esetnek a hercegszántói őrsön, 1951. szeptember 19-én bekövetkező külföldre szökést tekintem, mert ezt az őrs parancsnoka, *Rádi István* államvédelmi alhadnagy követte el. Az eset egyben rámutat az akkori tiszti és tiszthelyettesi állomány felkészültségi, erkölcsi problémáira is. Ebben az évben már folyt a határvadász állománynál korábban szolgáló régi, tapasztalt hivatásos állomány lecserélése. Korábbi szolgálati idejük és kapcsolatrendszerük, esetleges politikai nézeteik miatt az új államvezetés nem bízott meg bennük. A helyükre kerülők a rövid felkészítés és a tapasztalatok hiánya miatt sok szempontból nem tudták megfelelően pótolni a kiesőket. Mindamelllett a nagy létszámú változásokra jellemző módon az erkölcsileg, életvitelük miatt kifogásolhatók is könnyebben jutottak lehetőségekhez. Esetleg ezekhez a kérdésekhez kapcsolódó okokat látok meghúzódni az alhadnagy esetében is, bár nem tudom, mennyi ideje szolgált a határőrségnél, és milyen volt az előélete. Érthetően nem mindennapi esemény, ha egy őrsparancsnok szökik külföldre. Egyébként az őrsén, Hercegszántón ebben az évben már történt egy hazaárulás. Az esetet tartalmazó jelentést a kiskunhalasi kerületparancsnok és a kerület politikaielosztály-vezetője írta alá, címe: „*Rádi István áv. alhdgy. hazaárulása*”¹⁵. Az események sorozatából egy problémás személyiség alakja és rosszul kezelt történések bontakoznak ki, amelyek egyenesen vezettek a későbbi hazaárulás irányába. Az okmányból kitérünk: szeptember 12-én tisztünk berúgott, és átlövöldözött az államhatáron Jugoszláviába. Ezért berendelték a kerülethez, hogy eljárjanak ellene, de felsőbb utasításra nem fenyítették meg, hanem visszaküldték az őrsre. Úgy tűnik, az országos parancsnokságon valakinek tetszett egy ilyen harcos személyiség, elnézték neki a dolgot. Őrizetbe vétel, büntetőeljárás, beosztásból leváltás a jelek szerint szóba sem került. Időközben panaszt tettek ellene, hogy nőekkel erőszakoskodott, de ennek sem lett következménye. Szeptember 17-én ittasan lóra ült, és lelovagolt az államhatárra, úgymond ellenőrizni a járőröket és az ott folyó munkát. A lovon ülve pisztolyával több lövést adott le a határ másik oldalán álló jugoszláv magasfigyelőben szolgálatot teljesítő járőrre. Szerencséjére a jugoszlávok erre nagyon

¹⁵ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 45. folyószám

figyelmezetten nem reagáltak, a katona a figyelőből lejött, és behúzódott a figyelő lábánál lévő tüzelőállásba, ahonnan sötétedésig nem is jött elő. A parancsnok, miután pisztolyából kilőtte a töltényeket, felszólította a helyszínen tartózkodó egyik magyar járőrt, hogy adja át neki a puskáját, amit szerencsére a határőr megtagadott. Emberünket ezután sem vették őrizetbe, a kerület láthatóan nem is reagált az eseményekre. Szeptember 19-én továbbképzésre kellett volna mennie, de nem jelent meg. Kerestették a lakásán, de nem találták. Tiszti nyomász-ellenőrző járőr bukkant rá a kifelé vezető nyomokra a nyomsávon, a jugoszláv laktanya közelében.

A kiszökés egyik következménye volt, hogy az érintett terület négy őrsének teljes szolgálati rendszerét átszervezték az akkori első zászlóalj területén.¹⁶

Zákánytelep

A nagyatádi kerület zákánytelepi őrsén 1951. október 1-jén, körülbelül 15.00 órakor Kovács Vilmos határőr „hazaárulást követett el és Jugoszláviába szökött”. Az esetről „Feljegyzés” készült¹⁷. „Járőrparancsnokként teljesített szolgálatot, társát a magasfigyelőben hagyta és elment 800 méterre polgári dolgozókat igazoltatni, akik kukoricát törtek. Egy darabig velük dolgozott, majd kiszökött. A műszaki záron deszka lefektetésével jutott át. A járőrtárs a parancsnok eltűnéséről, arról, hogy baj van, két géppisztolysorozat lövésével értesítette az őrsöt. A kivizsgálásról külön jelentést terjesztettek fel.”¹⁸

A kiszökésnek előzetes jele nem volt. Az okmányok kiemelik, hogy szegényparaszt származású és MDP- (Magyar Dolgozók Pártja) tag. A vizsgálat idején polgári személyeket is meghallgattak, köztük, mint írják, egykori kulákot, volt nyilas vezetőt, akit fegyverrejtegetésért korábban bíróság elé állítottak, és egy kettősbirtokos gazdálkodót. A javasolt intézkedések szinte gépiesen követik egymást:

- szülők őrizetbe vétele;
- az őrsparancsnok és a politikai vezető szigorú megfenyítése és áthelyezése „demokratikus viszonylatba”;
- az elhárító tiszt megfenyítése;
- a katona négy barátjának elhelyezése különböző őrsökre.

¹⁶ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 66. folyószám

¹⁷ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 40. folyószám

¹⁸ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 67. folyószám

Felsőcsatár

Az egyik okmánydossziében¹⁹ négy jelentés is található az 1951. június 26-án, a felsőcsatári őrsről eltűnt három katonáról (*Bokodi Mihály, Mirankó György, Nagy Ferenc*). Két felterjesztés címzettje *Péter Gábor* államvédelmi altábornagy. Valamilyen okból, bár ugyanazon témával foglalkoznak, az első nincs minősítve, a később keletkezett szigorúan titkos. A zalaegerszegi kerülethez tartozó őrsről három laktanyafogsággal fenyejtett katona szökött át Ausztriába. Mielőtt a szökés bebizonyosodott volna, intézkedtek a felkutatásukra. Budapestről kivizsgáló bizottság ment a helyszínre. „*Ugyancsak értesítették a túldolali szovjet elvtársakat*” – tájékoztat a jelentés. Az Ausztriában, a szovjet megszállási övezetben tevékenykedő hatóságok elfogásuk esetén visszaadták a kiszökötteket, így az államhatár átlépése közel sem jelentette a biztonságos megmenekülést. Az első jelentés készítésekor a nyomsvonon még nem találtak bizonyítékokat a szökésre, mindenesetre már erre gondolnak: „*Amennyiben bebizonyosodik, hogy hazaárulást követtek el, úgy szüleikkel szemben is el fogunk járni. Azon személyeket, akik a szökés elkövetéséért felelősek, szigorúan felelősségre fogom vonni.*”

A második jelentés már a bizottsági kivizsgálást tartalmazza. Osztrák aszszonyok, akik a határvonalon átbeszéltek, tudtak a három kijutott katonáról. A felterjesztést a határőrség és belső karhatalom parancsnokhelyettese írta alá. A parancsnok szerint a bizottságnak nem sikerült megfogalmaznia a kiszökés okát, és ezért újabb kivizsgálást rendeltek el. Hivatkoznak egy korábban a hazaárulások megelőzésére kiadott utasításra, amelyet ebben az esetben sem tartottak be. Javasolja „*A hazaárulók szüleivel szemben is eljárni*”. Három másik katonát elhelyeztek az őrsről.

A dosszié harmadik anyaga a megismételt bizottsági jelentés. A négyfős bizottságba egy politikai tiszt, egy törzstiszt, egy elhárító tiszt és a fegyelmi osztály egy tagja volt beosztva. Felelősök sorát állapítják meg, mint az elhárító tisztet, a régi és az új őrsparancsnokot. Hat személy kivételével az őrs állományát szétszórták, és teljesen új összetételű alegységet állítottak fel. Javasolják a régi őrsparancsnokot hadbíróság elé állítani, és „*A három hazaáruló hozzátartozóinak őrizetbe vételét és vagyon elkobzását*”. Különösen fájdalmasnak találta a vizsgálat, hogy az egyik kiszökött katona MDP-tag volt.

Ez az időszak nem a határőrség sikerideje. A negyedik jelentés tárgya „*A Felsőcsatár-i és Tornyiszentmiklós-i őrsökön történt hazaárulások tettesinek*

¹⁹ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 34. folyószám

jellemzése”. Mindenesetre öt újabb kiszökött személy neve bukkan fel. *Miklós Sándor* Pornóapátiból a pihenőideje alatt szökött ki, július 11-én. Nyomásvon a nyoma megmaradt, sapkáját visszadobta, benne egy cédulával, hogy a kiszökéséért senkit se hibáztassanak. Eredetileg erdélyi születésű, valamikor az 1946–47-es években illegálisan szökött Magyarországra, majd az apjához került Budapestre.²⁰ *Boros Mihály* és *Kalmár István* a szolgálatból fegyveresen szöktek meg, valamint egy *Kéninger Gábor* nevű határőr pedig Felsőcsatárról. A dokumentum nem tartalmaz aláírást, dátumot, nyilvántartási számot, de az országos parancsnokság fejrészével készült. A rövid jellemzésekből többnyire semmi sem tűnik ki. Az egyik határőr esetében felvetik azt a meglehetősen hihetetlenül hangzó állítást, hogy a szemben lévő jugoszláv laktanyában rokona szolgált, aki többször is átbeszélte hozzá a határon, valamint „*kulákokkal és volt csendőrökkel barátkozott*”. Másikuk a körletben rendszeresen „Heil Hitler”-rel köszönt.

Egy következő, július 20-i jelentés ismét foglalkozik a nyolc személy kiszökésével, hiszen ez valószínűleg még az akkori viszonyok között is példátlan sorozat lehetett. Szükséges volt lehetőleg pontosan megítélni az okokat, és megfelelően reagálni rájuk. Az okmány tartalma ennek megfelelően: „*Tárgy: A zalaegerszegi és nagyvátádi határőr kerületeknél történt hazaárulások kiértékelése*”²¹. Felemlegeti, a kiszököttek „*Kapcsolatot tartottak UDB ügynökökkel*”. „*Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a titóista ügynökök szervezeten dolgoznak azon, hogy határőröket átvigyenek. A határőrökre nem közvetlenül mennek rá, hanem a határsávban lakó népidemokráciánknak ellenséges kulák és egyéb elemeken keresztül. Ezek kapcsolatot teremtenek a határőrökkel és különböző eszközökkel rábírnák a szökre.*”

A hazaárulások okainak vizsgálatánál felvetődik az újoncok politikai szempontú megrostálása. Felvetik, hogy az újonckiképzés folyamán nem tanulmányozzák kellő mértékben a bevonultakat, és nem kielégítő az őrsőkön az emberek megfigyelése a parancsnokok és a pártpolitikai munkások részéről. „*1./ Ez idáig nem lett kellő gond fordítva a Határőrséghez bevonuló újoncok politikai szempontból való kiválasztására. Így viszonylag sok rossz elem került a Határőrséghez.*” „*2./ Az újonckiképző táborokban nem folyik kellő tanulmányozása az újoncoknak és így a kiképzés után válogatás nélkül lettek kihelyezve a határra.*” A háttérben nyilvánvalóan súlyos problémák húzódnak meg, és ezt egy váratlanul őszinte, súlyos megfogalmazás is

²⁰ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 63. folyószám

²¹ MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 44. folyószám

tükrözi: a vezetők „*Nem ismerik a határőrök egyéni problémáit, családi körülményeit és helyi kapcsolatait. Nagyrészt ennek tudhatók be a bekövetkezett öngyilkosságok, gyilkosságok (kiemelés tőlem – a szerző megj.) valamint hazaárulások.*” A problémásnak ítélt személyek esetében megoldás: „*eltávolítani a katonákat az őrsről, átadni a Honvédségnek*”. Továbbra is jelentős szerepe marad a politikai felkészítésnek: „*A politikai osztály hetenként adjon ki Titó ellenes ismertetőt, amelyben tájékoztatja a hőr-öket a héten előfordult provokációkról.*” Itt az országos parancsnokságon tevékenykedő politikai osztályról van szó.

Az érzékelhető feszültség enyhítésére rendszabályok bevezetését javasolják:

- a járandóságként előírt két szabadnap pontos kiadását, lehetőleg hétfőig;
- sportolási és kulturálódási lehetőségek biztosítását;
- az elismerések növelését;
- több kimaradás adását;
- az általános rezsim szigorítását;
- a katonák jobb megismerését, beszélgetéseket velük;
- aktívabb politikai munkát;
- az elhárító tevékenység növelését;
- a tisztekkel való foglalkozást, mert nem elég képzettek.

A hazaárulások okait öt pontban foglalták össze. Külön értékeli a lakosságot, amely megítélésük szerint nem támogatja kellő mértékben a határőrséget. Körükben sok a „*kulák, volt horthysta katonatisztek, embercsempészek*”. „*Szentpéterfán 40 kivetkőzött apáca lakik és a lakosság 95%-ának Amerikában vannak rokonai*”. Javasolják kitelepíteni az „*ellenséges elemeket*”, „*elsősorban a titóista kémgyanús kulákokat*”.

Röszke

A kiskunhalasi kerület röszkei őrséről 1951. szeptember 16-án 20.00 és 22.00 óra között szökött Jugoszláviába *Kunfi Horváth Sándor* határőr. Ezen az estén kimaradáson volt, és már nem is tért vissza a laktanyába. A kerületparancsnok megfogalmazása szerint „*hazaárulást/büntetlen határsértést követett el*”²². Nyomait megtalálták a nyomsváon. Szerinte nem készült a szökre, azt hir-

22 MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 41. folyószám

telen elhatározásból követte el. 1951. februárban önként vonult be, igen mostoha gyermekkora volt. Jelentkezett tiszti iskolába, de nem javasolták, és így nem vették fel. A jelentés a politikai vezetőt hibáztatja a viszonyokra igen jellemző megközelítéssel: „*Nem nevelte a beosztottakat az ellenség iránti gyűlöletre és ezért fordult elő, hogy az ellenséghez átment egy hős.*”

Szentgotthárd

Szentgotthárdról 1951. október 15-én szöktek ki ketten. Az erről készült jelentés címe: „*A Szentgotthárd-i őrs állományába tartozó Császár István és Tóth Elemér áv. honvédek hazaárulási és szöktetési ügyéről.*”²³

Két kétfős járőr szolgálatban menetvonalon találkozott, majd betért inni egy „*kulák kocsmárhoz*”. Ezt követően egy istállóban lefeküdtek aludni, és közülük ketten innen szöktek ki, velük ment a kocsmáros a feleségével és a fiával. Rábatótfalu délnyugati kijáratánál lépték át az osztrák határt. Társaik ébredéskor vették észre az eltűnésüket. A vizsgálók által javasolt intézkedések a korábbiakhoz hasonló módon követik egymást:

- a két határőr családtagjainak őrizetbe vétele;
- a másik két itt maradt határőr katonai törvényszék elé állítása;
- egy polgári lakos őrizetbe vétele, aki állítólag tudott az előkészületekről;
- az őrsparancsnok megfenyítése és áthelyezése;
- az őrs politikai vezető és a szentgotthárdi zászlóalj elhárító- és a felderítő-tisztek megfenyítése.

Az esemény még egy dossziében felbukkan „*Császár István és Tóth Elemér áv. honvédek hazaárulásának vizsgálása*”²⁴ címmel. A hét melléklet között található határőrök és az őrsparancsnok meghallgatása, egy helyi lakosról készült környezetanulmány, és vázlat a kiszökés helyéről. Különösen érdekes a borítón található több nehezen olvasható, kézzel írt feljegyzés. Az egyik közülük: „*Fegyelmi részről: Hadbírótság elé állítás megtörtént a 0758.001./1951. szám alatt.*” Nem derül ki, kiről van szó.

Valószínűsítem, elfogták és visszaadták valamelyik katonát, és őt állították hadbírótság elé, ez minden országban létező gyakorlat.²⁵

23 MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 42. folyószám

24 MNL HOP XIX-B-10 1951. 11. doboz III./1 tárgykör 68. folyószám

25 A katonai büntetőeljárásról lásd bővebben Hautzinger Zoltán: A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2011

Babócsa

Az okmányokat tanulmányozva szembetűnő, mennyivel enyhébben bíralták el a külföldre szökést 1949-ben, amikor a határvadászok még a honvédséghez tartoztak, mint mindössze két évvel később, az ÁVH-hoz tartozáskor. Ezt tükrözi a Babócsán felvett jegyzőkönyv: „*Tárgy: Farkas József honv. szökésének bizottsági kivizsgálása.*”²⁶ Már a kérdés megközelítése is más, az okmány nem beszél hazaárulásról. A határőr háromfős járőrszolgálatban járőrtársként 1949. május 17-én egyszerűen átszaladt a határvonalon a szemben lévő jugoszláv járőrhez, és átadta neki a géppisztolyát, majd eltűnt a házak között. Az esemény dossziéjában található a jelentésen kívül egy vázlat a helyszínről, egy írásos tényvázlat, egy körözésselrendelés és egy kérelem az elveszett felszerelés leírására. A kivizsgálók véleménye szerint a szökés hátterében családi okok valószínűsíthetők, a barátnője terhes volt. A megszökött katona járőrtársainak büntetése hét nap fogda, „*magányfogság*”, ahogy az okmány írja. Az őrsparancsnok tizenöt nap szabafogságot kapott, egy érintett tiszthelyettes írásbeli feddésben részesült. Más büntetésről, megtorlásról nincs szó.

Érdekes következtetést lehet levonni a felszerelés listájából. A ruházat, kulacs pohárral, sátorlap, zseblámpa, sebkötöző csomag, kenyérszák, egy géppisztoly, két tár, száznegyven lőszer értékét 3543 forint 92 fillérben határozták meg. A felszerelésből hiányzik a két kézigránát, amely az 1951-es listákon már minden határőr járőrfegyverzetéhez tartozik, és ez a határhelyzet időközben bekövetkező romlását mutatja.

Ezek az ismertetett események az én szememben emberi tragédiák sokaságát rejtik. A kiszököttek jugoszláv oldalon valószínűleg nem kerültek jobb, biztosabb körülmények közé. Sokukat próbálta meg az ottani titkosszolgálat „visszafordítani”, és felhasználni Magyarország ellen, öröklhettek a két malomkö között. Továbbá elismeréssel gondolhatunk azokra, akik a hosszú katonai szolgálatot letöltötték az államhatáron. A határőrizet és a határőrzők nemcsak az ötvenes években, hanem napjainkban is jelentős próbatételekkel néznek szembe. Erről bővebben *Ritecz Györgynek* a határrendészeti kihívások változásaival kapcsolatos művében olvashatunk.²⁷

²⁶ MNL HOP XIX-B-10 1951. 1951. 11. doboz III/1 tárgykör 69. folyószám

²⁷ Ritecz György: A határrendészeti kihívások változásai az EU országai és Magyarországot érintően az elmúlt évtizedekben. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XII. Pécs, 2011, 279–292. o.

SÓS JÓZSEF

A személyes meghallgatás a magánvádas eljárásokban

Büntetőjogi mediáció a tárgyalóteremben

Cikkemben szeretném bemutatni a magánvádas eljárásnak az úgynevezett előkészítő szakaszát, a személyes meghallgatást. A magánvádas eljárás úgynevezett külön eljárás, azaz az eljárási törvény rendelkezéseit az adott fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. A magánvádas eljárás részletszabályait a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) XXIII. fejezete szabályozza. A magánvádas eljárás előkészítő ülése keretében tartott személyes meghallgatás – amelyet a Be. 503. § (2) bekezdése értelmében bírósági titkár is lefolytathat – a külön eljáráson belül is egy speciális eljárási forma, amelynek elsődleges célja a felek (feljelentő és feljelentett) kibékítése, így akár az is kijelenthető, hogy ez az eljárás a büntetőeljárás és a polgári eljárás mezsgyéjén helyezkedik el, hiszen ha a felek kibékülnek, annak eljárásjogi szempontból hasonló következményei vannak, mint amikor a polgári peres eljárásban a felek egyezségeket kötnek. A személyes meghallgatáson a bíró/bírósági titkár egyfajta „mediátorként” és természetesen mint az állam büntetőigényének érvényesítője vesz részt. Cikkemben ki kívánom fejteni, hogy a mediálás milyen eszközeit veheti igénybe az eljáró bírósági titkár. Röviden ki kívánok térni a magánvádas eljárás egyes kérdéseire, különös tekintettel azokra az eljárásjogi kérdésekre, amelyek a személyes meghallgatáson vagy az előtt merülhetnek fel. Mindenekelőtt azonban azt tisztázzuk, mi is a magánvádas eljárás.

A vádelv érvényre juttatását szolgáló funkció ellátása – fő szabály szerint – az ügyész mint közvádoló feladata. Ez alól az általános elv alól jelent kivételt a sok évtizedes hagyományokat őrző magánvád.¹ A hatályos jog szerint Magyarországon a vád fajtái a közvád, illetve a magánvád, amely tartalmazza a magánvádat, továbbá a pótmagánvádat. A vád az állam olyan büntetőigénye, amelyet az arra jogosult egy meghatározott személlyel szemben a bíróság előtt érvényesít azon az alapon, hogy a vádlott magatartása egy adott bűncse-

¹ Belegi József – Berkes György (szerk.): Büntetőeljárás jog I–III. Második kiadás. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC, Budapest, 2012

lekmény törvényi tényállását valósította meg.² Közvédről akkor beszélhetünk, ha az állam büntetőigényét a bíróság előtt az ügyész mint az államszervezet egy speciális intézménye képviseli a vádat. Magánvád esetén a sértettet illeti meg az a jog, hogy a bíróság előtt vádat emeljen és azt képviselje, de ez a vádemelési és képviselési jog jóval szűkebb az ügyészi vádképviselőnél. Magyarországon a magánvádoló igényérvényesítési jogosultsága kivételes. A magánvád eljárási kategória, és a magánindítványra üldözendő bűncselekmények közül emeli ki azokat, amelyek tárgyi súlya nem kívánja meg a közvédről történő elbírálást. Minden magánvádas ügy egyben magánindítványra üldözendő, ám a magánindítványra üldözendő cselekmények közül csak a Be. 52. §-ában említettek esetén (könnyű testi sértés, magántitok megsértése, levéltitok megsértése, rágalmozás, becsületsértés és kegyeletsértés) képviseli a vádat a sértett. A magánvád jogintézménye azzal jellemezhető, hogy kivételt teremt a legalitás és az officialitás elvének érvényesítése alól, mert olyan részben kisebb súlyú bűncselekmények miatt alkalmazható, amelyekben a sértett szubjektív sérelemérzése a bűncselekmény kritériumaként fogható fel, másrészt teret enged a sértett rendelkezési jogosultságának, aki utólag is megbocsáthat, kiegyezhet, s ez okból a vádat ejtheti. A magánvádoló mint sértett képviseli a vádat [Be. 52. § (1) bekezdés]. E minőségében a terhelt bűnösségének bizonyítása őt terheli. Erre utal az is, hogy a magánvádoló viszonyvadás hiányában tanúként hallgatható meg [Be. 494. § (5) bekezdés]. A magánvádólót ugyanakkor a vád képviselővel járó jogok az általa emelt vád tekintetében illetik meg. Ezzel szemben az ellene emelt viszonyvadás esetén a vádlott szerepkörében van, ennek megfelelően ezek a jogok és kötelezettségek illetik, illetve terhelik.³

A személyes meghallgatás

A magánvádas eljárásnak a személyes meghallgatásig tartó előkészítő szakasza, mint már korábban említettem, elkülönül az ezt követő eljárási mozzanatoktól. Az elkülönülés megnyilvánul abban is, hogy a Be. a személyes meghallgatásig nem a magánvádoló, hanem a feljelentő és nem a vádlott, hanem a feljelentett kifejezéseket használja. Ha a bíróság a feljelentőt nem hívja fel a feljelentése pontosítására, nem rendel el nyomozást, nem lát közvéd-

² Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001, 127. o. Idézi Polt Péter: Magánvadás, pótmagánvadás, mentelmi jog. Magyar Jog, 2010/7., 389. o.

³ Polt Péter: i. m. 390. o.

ra üldözendő bűncselekményt megvalósulni, akkor személyes meghallgatást tűz ki [Be. 502. § (1) bekezdés]. A személyes meghallgatás tárgyában tartandó ülés tehát előzménye a magánvádas eljárás tárgyában tartott tárgyalásnak. A személyes meghallgatás célja az, hogy a bíróság megkísérelje a feljelentő és a feljelentett kibékítését.

A személyes meghallgatás tehát egyfajta mediáció a felek között. Speciális eljárási forma, ez már abban is megmutatkozik, hogy nem a klasszikus büntetőtárgyaláson megszokott ülésrend érvényesül ilyenkor a tárgyalóteremben. A felek ülésrendje jobban hasonlít a polgári tárgyaláshoz, középen ül az eljáró bíró vagy az eljáró bírósági titkár, míg tőle jobbra helyezkedik el a feljelentő, vele szemben pedig a feljelentett (hasonlóan az alperes és a felperes elhelyezkedéséhez). Álláspontom szerint ez a gyakorlat is azért alakult ki, mert a személyes meghallgatáson egészen addig, ameddig a békítés zajlik, nem beszélhetünk vádlottról és magánvádlóról, hiszen ha a békítés eredményre vezet, és a feljelentő visszavonja a feljelentését, akkor a feljelentett nem is válik vádlottá. Könnyebb úgy békülni, ha a felek egyenrangúnak érzik magukat, mintha az egyik fél már a vádlottak padján ül. Éppen a személyes meghallgatás e speciális előkészítő jellegéből adódik az is, hogy a békítés megkísérléséig bármit, amit mondanak a felek, az bizonyítékként nem használható fel, hiszen a feljelentettnek nem hangzik el az úgynevezett Miranda-figyelmeztetés⁴ [Be. 117. § (2) bekezdés], míg a viszonvád hiányában kihallgatandó magánvádlónak a tanúkra vonatkozó figyelmeztetés [Be. 85. § (3) bekezdés].

Mediáció a személyes meghallgatáson

A mediáció sem a polgári eljárásban, sem pedig a büntetőeljárásban nem ismeretlen. Nem véletlenül használom ezt a szót a személyes meghallgatás vonatkozásában, de a klasszikus mediációt el kell választanunk attól, amit a bi-

⁴ A Miranda-figyelmeztetés egy 1966-os szövetségi legfelső bírósági (Supreme Court) döntés után lett kötelező az Egyesült Államokban. Ha nem hangzik el a gyanúsított kihallgatása előtt, akkor bármit mond, az nem használható fel bizonyítékként a bíróságon. A figyelmeztetés Ernesto Mirandáról kapta a nevét. Mirandát 1963-ban tartóztatták le emberrablás és nemi erőszak miatt. A férfi, akit nem figyelmeztettek arra az alkotmányos jogára, hogy nem köteles maga ellen terhelő vallomást tenni, illetve hogy joga van ügyvédhez, bevallotta a bűncselekményeket. Perében az ügyészség nem is használt fel más bizonyítékokat, a beismertő vallomása alapján ítélték el. A Supreme Court azonban a Miranda kontra Arizona állam perben úgy találta, hogy Mirandát megfélemlítették a kihallgatáson, és amikor vallomást tett, nem volt tisztában a jogaival. Ezért új eljárást rendeltek el.

ró vagy a bírósági titkár a személyes meghallgatáson végez. A klasszikus mediációt mediátor végzi, akinek felsőfokú végzettsége van. A személyes meghallgatáson a bíró, bírósági titkár mediál, és megpróbálja a feljelentőt és a feljelentettet kibékíteni.

Az elmúlt tíz év Európában és Magyarországon is az alternatív vitarendezési módok (mediáció, választottbíráskodás, békebíráskodás, egyeztetés) elterjedésének, a lehetőségek kiszélesedésének jegyében telt, és egyaránt érintett közjogi és magánjogi, anyagi és eljárásjogi, nemzeti, nemzetközi és európai normákat. Békítéssel leggyakrabban az életviszonyok két területén találkozhatunk, egyrészt házassági jogviták esetén, ahol a békítés célja az eljárás bontás nélküli befejezése, másodsorban a fogyasztói jogviták esetén, ahol a békéltető testületek működnek a fogyasztói jogok gyors, hatékony és egy a bírósági eljárásnál egyszerűbb formában történő érvényesítésben.⁵ A mediációnak csak a neve új keletű (mediare = középben állni). A jelenséget mi magunk is alaposan ismerhetjük, hiszen emberek közötti viták mindig voltak és lesznek is. Ilyenkor a felek keresnek maguknak egy megértő társat, aki meghallgatja őket. Ezek a meghallgatások néha előre is viszik a konfliktus megoldását. A mediáció egy speciális konfliktuskezelési módszer, amelynek lényege, hogy két fél vitájában – mindkét fél közös beleegyezésével – egy harmadik fél közvetít. A mediátor problémamegoldó folyamat keretében segít tisztázni a konfliktus természetét, segít olyan megoldást találni, amely mindkét fél számára kielégítő. A mediátor azonban nem dönt. A döntés joga és ezzel együtt a felelőssége a résztvevők kezében marad.⁶

A mediációnak az a definíciója, meghatározása, amelyről eddig írtam, az a bíróságon kívüli, peren kívüli mediáció. *Suri Noémi* kifejti, hogy a 2012 előtt elfogadott többségi álláspont szerint Magyarországon a hatályos szabályozás értelmében bírósági mediáció lefolytatására nincs lehetőség, ugyanakkor a mediációs eljárás egyes elemei hasznosíthatók a bírósági eljárásban.⁷ Suri szerint az az állítás, amely szerint a közvetítői tevékenységre a bírósági eljárás keretében nem kerülhet sor, nem állja meg a helyét, ugyanis a polgári perrendtartás két helyen is lehetőséget ad a felek közötti jogvita békés rendezésére kívülálló harmadik személy (szabályozott esetben bíró) közreműkö-

⁵ Suri Noémi: Új alternatíva? Bírósági mediáció beilleszthetősége a magyar polgári eljárásjog rendszerébe. *Magyar Jog*, 2013/5., 298. o.

⁶ Janowszky Sándor – Nagyné Janowszky Krisztina: Mediáció: egy egyszerű és ésszerű konfliktuskezelési eszköz. *Új Pedagógiai Szemle*, 2012/7–8., 240. o.

⁷ Bamáné Muczer Erzsébet: A mediációról. *Magyar Jog*, 2000/10., 601. o. Idézi Suri Noémi: i. m. 299. o.

désével a peres eljárásban.⁸ Egyetértek a szerzővel abban, hogy a bírósági mediáció ilyen formában létezik, még akkor is, ha alapvető különbség, hogy a „bírósági mediáció” nyomán azonnal res iudicata, azaz ítélt dolog születik, míg a bíróságon kívüli, peren kívüli mediáció után azt a bíróságnak valamilyen formában jóvá kell hagynia, és ezzel válik res iudicatává. A közvetítő tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény IV. fejezete (38/A §) a bírósági közvetítésről szól, azonban a közvetítés előbb említett formája nem válik el az adott eljárástól, hanem annak keretében történik, szemben a közvetítői törvény hatálya alá eső, elkülönülő eljárással.

Különbséget kell tenni továbbá a polgári perekben használatos és a büntetőügyekben használatos mediációs eljárások között. Mint már említettem, a magánvádas eljárásban a személyes meghallgatás vezethet el a felek kibéküléséhez, amelynek abban az adott eljárásban szintén res iudicata, azaz ítélt dolog lesz az eredménye.

A büntetőjogban a mediáció – a közvetítő eljárás – elsősorban az ügynevezett tevékeny megbánás mint büntetethez vezető ok vonatkozásában merül fel. A 2012. évi C. törvény (Btk.) 29. § (1) bekezdése szerint nem büntethető, aki az élet, testi épség és az egészség elleni; az emberi szabadság elleni; az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni; a közlekedési; a vagyoni elleni; illetve a szellemi tulajdonjog elleni vétség vagy háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűntett elkövetését a vádemelésig beismerte, és közvetítői eljárás keretében – vagy azt megelőzően, de a közvetítői eljárás keretében született megállapodásban jóváhagyva – a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette. A Be. 221/A § (2) bekezdése szerint a közvetítői eljárás célja, hogy a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítse. A közvetítői eljárásban arra kell törekedni, hogy a gyanúsított és a sértett között – a gyanúsított tevékeny megbánását megalapozó – megállapodás jöjjön létre. A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény szintén fogalom meghatározást ad a közvetítői eljárásról. E szerint a közvetítői eljárás a bűncselekmény elkövetésével kiváltott konfliktust kezelő eljárás, amelynek célja, hogy a büntetőeljárást lefolytató bíróságtól, illetve ügyésztől

⁸ Suri Noémi: Uo. Az 1952. évi III. törvény (Pp.) 127. § (2) bekezdése szerint keresetintézés előtt a perre hatáskörrel bíró és illetékes bíróság előtt egyezségi kísérletre idézést lehet kérni. Az idézést kérő félnek a határmeghatározást is tudtára lehet adni. A létrejött egyezséget jegyzőkönyvbe kell foglalni, és a jóváhagyásra a 148. §-t kell alkalmazni. A 148. § szerint a bíróság a per bármely szakában megkísérlelheti, hogy a felek a jogvitát vagy a vitás kérdések egy részét egyezséggel rendezzék.

független, harmadik személy (közvetítő) bevonásával – a sértett és a terhelt közötti konfliktus rendezésének megoldását tartalmazó, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a terhelt jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő – írásbeli megállapodás jöjjön létre. A közvetítői eljárásban arra kell törekedni, hogy a sértett és a terhelt között – a terhelt tevékeny megbánását megalapozó – megállapodás jöjjön létre. E jogszabályi hivatkozásokból látható, hogy a tevékeny megbánás érdekében tett közvetítő eljárás a büntetőeljárásban szintén bíróságon kívüli, büntetőperen kívüli eljárás, mint ahogy ez a polgári perekben is – az előbbi kivételt ide nem értve – megfigyelhető. Ezekben az eljárásokban bekapcsolódik egy harmadik személy, a mediátor is, aki a közvetítő eljárás ura. Büntetőügyekben közvetítői eljárást a büntetőügyekben eljáró bíróság, illetve ügyész székhelye szerint illetékes pártfogó felügyelői szolgálat közvetítői tevékenységet végző pártfogó felügyelője, vagy a pártfogó felügyelői szolgálatként kijelölt szervvel – pályázat útján – közvetítői tevékenység végzésére szerződésben álló ügyvéd folytatja le [2006. évi CXXIII. törvény 3. § (1) bekezdés], míg polgári ügyekben közvetítői tevékenység folytatását a miniszter – a névjegyzékbe való felvétel útján – annak a természetes személynek engedélyezi, aki felsőfokú végzettségű, és a végzettség megszerzésétől számított, annak megfelelő legalább ötéves igazolt szakmai gyakorlata van, igazolja a miniszter rendeletében meghatározott közvetítői szakmai képzés elvégzését, büntetlen előéletű, és nem áll a közvetítői tevékenység folytatását kizáró foglalkozástól eltiltás hatálya alatt [2002. évi LV. törvény 5. § (1) bekezdés].

És itt térnék rá arra, ami kapcsolódik a Suri Noémi tanulmányában már említettekhez, miszerint létezik a „tiszta” bírósági mediáció is, és nemcsak a polgári eljárásban, hanem a büntetőeljárásban is. Ez pedig a már többször említett, magánvádas eljárásban tartott személyes meghallgatás. Itt tulajdonképpen a békítés befejezéséig szintén mediáció, közvetítői tevékenység folyik, mint egy bíróságon kívüli közvetítői eljárásban. Lényeges különbség azonban akár a polgári eljárásban alkalmazandó bíróságon kívüli mediációhoz, akár a büntetőeljárásban a tevékeny megbánás érdekében tett közvetítői eljáráshoz képest az, hogy ha a békítés eredményre vezet, akkor a bíróság a magánvádas eljárást a személyes meghallgatás alapján megszünteti, ezáltal a döntés ítélt dolog (res iudicata) lesz. Nem szükséges az „egyezség” külön jóváhagyása. Így kapcsolódik össze a büntetőeljárás és a polgári eljárás, ahogy a tanulmányom elején említettem, hiszen, ahogy hivatkoztam rá, a Pp. is ismeri a bírósági „békítést”, és a Be. is. Hasonló eljárási szabályokkal, hasonló módszerekkel.

Az 1. és 2. számú táblázatban jól látszanak a bíróságon kívüli és a bíróságon végzett mediáció különbségei.

1. számú táblázat
Bíróságon kívüli mediáció

	Jogforrás	Ki végezheti?	Joghatása
Polgári eljárásban	2002. évi LV. törvény	<i>közvetítő</i> vagy az Országos Bírósági Hivatal elnöke által kijelölt <i>bírósági titkár, bíró, rendelkezési állományba helyezett bíró</i>	a felek írásbeli megállapodásának bírósági <i>jóváhagyása</i> után a bíróság azt jóváhagyja és ezzel <i>ítélt dolog jön létre</i>
Büntetőeljárásban	2006. évi CXXIII. törvény	<i>pártfogó felügyelő, ügyvéd</i>	ha a közvetítői eljárás sikeres, a közvetítői eljárás keretében létrejött megállapodás <i>jóváhagyása</i> után a terhelt büntetőségése megszűnik

2. számú táblázat
Bírósági mediáció

	Jogforrás	Ki végezheti?	Joghatása
Polgári eljárásban	1952. évi III. törvény (Pp.) 127. § (2) bekezdés, 148. §	bíró	bíróság által jóváhagyott egyezségnek ugyanaz a hatálya, mint a bírói ítéletnek
Büntetőeljárásban	1998. évi XIX. törvény (Be.) XXIII. fejezete (személyes meghallgatás)	bíró, bírósági titkár	ha a „békítés” eredményre vezet, akkor az eljárás megszüntetése „ítélt dologgá” válik

A bírósági titkár mint „mediátor”

A bírósági titkár (illetve a bíró) természetesen nem mediátorként vesz részt a személyes meghallgatáson. A bírósági titkár vezeti a személyes meghallgatást, és legjobb tudása szerint arra törekszik, hogy a feljelentőt és a feljelentettet kibékítse. Nem szándékom a bírósági titkár és a mediátor mint szakember közé egyenlőségjelet tenni, hiszen mindkét hivatásnak megvannak a maga szakmai követelményei. Mediátor csak az lehet, akit erre a tevékenységre az igazságügyért felelős miniszter felhatalmaz és az erről szóló igazolványt kiadja. A közvetítő tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény értelmében olyan személy lehet, aki büntetlen előéletű, felsőfokú végzettségű, hozzá kapcsolódó legalább ötéves igazolt szakmai gyakorlattal bír, és határozatával az igazságügyi minisztérium a közvetítők névjegyzékébe felvette. A 38/A § (1) bekezdése szerint bírósági közvetítői tevékenységet az Országos Bírósági Hivatal el-

nőke által – a közvetítői szakmai képzés elvégzésének igazolása után – kijelölt bírósági titkár és rendelkezési állományba helyezett bíró végezhet. A bírósági titkár pedig az a jogi egyetemet végzett személy, akinek van jogi szakvizsgálója. A személyes meghallgatás tárgyában tartott ülésen tehát úgy érezheti az ülést vezető titkár, mintha maga is mediátor lenne. A saját gyakorlatomban is felfedezhettem már, hogy ahhoz, hogy sikeresen levezethessem egy személyes meghallgatást és esetleg a feleket kibékítsem, tisztában kell lennem a közvetítés, a békítés gyakorlatával. A mediációban a szociálpszichológia, a pszichoterápia és a kommunikációelmélet egyes eredményeit is fel kell használni. A mediáció idején a közvetítő elősegíti a párbeszéd létrejöttét, törekszik arra, hogy a felekben a megoldás igénye kerekedjen felül, fokozza a felek kooperációs és empátikus képességét, problémamegoldó készségeit, megakadályozza a merev attitűdök kialakulását.⁹

A békítés alatt a bírósági titkának mint „mediátornak” is olyan készségekkel, attitűdökkel kell bírnia, mint a mediációs eljárásban a közvetítőnek. A magánvádas eljárásban a személyes meghallgatásról is elmondható, hogy a bírósági titkár a konkrét ügyben nem dönthet. Ha a magánvádas eljárás tárgya például könnyű testi sértés vétsége vagy rágalalmazás vétsége, akkor a bírósági titkár nem folytathat le bizonyítási eljárást abban a kérdésben, hogy a feljelentő által tett állítások igazak-e, adott esetben megalapozzák-e a feljelentett büntetőjogi felelősségét az eljárás későbbi szakaszában, amikor az eljárási pozíciójuk már vádlott és magánvádló. Ennek alapján azt lehetne gondolni, hogy a bírósági titkár könnyű helyzetben van a személyes meghallgatáson, hiszen ténylegesen nem kell döntenie. Ez részben igaz is lehet, mindamellett, ha a személyes meghallgatás nyomán a feljelentő visszavonja a feljelentését, akkor az eljárás megszüntetése ítélt dologgá válik, azaz ugyanazon tényállás miatt ugyanazon személlyel szemben ismételten büntetőeljárás nem indítható. Ez, álláspontom szerint, a bíróság részéről egy kardinális – ám valójában deklaratív – döntés a magánvádas eljárásokban, hiszen büntetőjogi felelősség többé már nem állapítható meg.

Tehát a közvetítői szerep látszólag egyszerűnek tűnhet, hiszen nem kell állást foglalni, nem kell döntést hozni. Ahhoz azonban, hogy valaki pártatlan maradhasson, hogy bátorítóan, de egyszersmind határozottan járjon el a közvetítés idején, hogy kézben tartsa az indulatokat és a folyamatot, több készségre van szükség. Melyek ezek a készségek? „*A közvetítő tudjon megfelelően kommunikálni, értse és megfelelően használja a verbális és a nonverbális*

⁹ Janowszky Sándor – Nagyné Janowszky Krisztina: i. m. 240. o.

jelzéseket, választékosan fejezze ki magát. Képes legyen riportot kiépitni, azaz megteremtse azt az atmoszférát, melyben a felek tudják, hogy érzéseiket, gondolataikat megértik, ezzel lehetőséget kapnak arra, hogy saját döntéseiket meghozzák és bizalommal forduljanak a közvetítőhöz. Fontos, hogy a közvetítő tudjon meghallgatni, azaz teret adni másoknak, visszajelezni, megfelelően kérdezni, kérdésekre ösztönözni úgy, hogy ez segítse a feleket egymás megértésében. A közvetítőnek tudnia kell facilitálni, segíteni mások kommunikációját, mások aktív meghallgatását az érzések és az aggodalmak kifejezését. Nagyon fontos, hogy a közvetítő képes legyen az érzelmeit kontrollálni, nyugodtan, határozottan viselkedni, elviselni a maga és mások feszültségét, felismerni az érzéseket, szorgalmazni azok feldolgozását. A közvetítőnek képesnek kell arra lennie, hogy problémamegoldó módon viselkedjen, azaz ki tudja emelni a tényeket, azonosítani tudja a problémát és azokat áttekinteni tudja. Végül a közvetítőnek le kell vezetnie a mediációs folyamatot, mindez a fenti készségek összerendezett használatát jelenti, hogy a felek számára struktúrát tudjon adni és ezzel az egész folyamatot kontrollálni tudja.”¹⁰

A magánvádas eljárásban a személyes meghallgatáson a bírósági titkárnak is hasonló készségei kell hogy legyenek, ha azt szeretné, hogy a békítés eredményre vezessen. Természetesen, mint minden jogágnak, így a magánvádas eljárásnak is megvannak a maga specialitásai, amelyeket a békítéskor fel lehet használni. Melyek azok a „módszerek”, amelyeket a bírósági titkár felhasznál a személyes meghallgatáskor?

Sokszor a feljelentőnek önmagában már az is elég, hogy a bíróságon, bírósági tárgyalóteremben elmondhatja a vele történt sérelmeket, ez jegyzőkönyvbe kerül. Ezekben az ügyekben számos alkalommal az indulatok is jelen vannak. A középben ülő bírósági titkár mint „mediátor” elmondja a feljelentőnek és a feljelentettnek is, hogy értelmes, intelligens emberekként a problémájuk a tárgyalóterem keretei között is megbeszélhető, ennek írásos nyoma lesz, hiszen jegyzőkönyv készül.

Számos alkalommal előfordul a személyes meghallgatáson, hogy a feljelentő valamilyen feltételhez köti azt, hogy kibéküljön a feljelentettel. Itt kell a bírósági titkárnak elmondania, hogy a békülés, azaz a feljelentés visszavonása feltételhez nem köthető, erre a tárgyalóterem keretei között nincs lehetőség.

Az eddigi gyakorlatomban több alkalommal tapasztaltam, hogy egy esetleges békülés után a feljelentő és a feljelentett is megkönnyebbül, hiszen egy büntetőeljárás folytatása, abban akár vádlottként, akár magánvádlóként részt

¹⁰ Uo. 243–244. o.

venni teher a feleknek. Elmondható a személyes meghallgatáson, hogy az ügynek ott és akkor vége is lehet, és többet nem kell a bíróságra jönniük.

Mint már említettem, a személyes meghallgatáson a bírósági titkár a cselekményről, annak megítéléséről döntést nem hoz, ahhoz azonban, hogy érdemben hozzászólhasson a felek cselekményeihez, azokról beszélni kell. A bírósági titkárnak figyelnie kell arra, hogy se a feljelentő, se pedig a feljelentett a nyilatkozatában ne tegyen vallomást, hiszen azokat a törvényes figyelmeztetések hiányában felhasználni nem lehet. Mit is tehet a bírósági titkár akkor, amikor a konkrét cselekményre vonatkozó vallomást nem engedheti meg, az eredményes békítéshez mégis a konkrét cselekményről kell beszélnie? Ilyenkor a feljelentő és a feljelentett között úgy kísérli meg a békítést, hogy akár általánosságban beszélnek a problémákról, vagy a bírósági titkár az emberi tényezőkre kíván hatni. Előfordult olyan eset, amikor rokonok jelentették fel egymást, vagy korábbi barátok, volt vagy jelenlegi munkatársak. Ilyenkor érdemes arra ösztönözni a feljelentőt és a feljelentettet, hogy a büntetőeljárás fejézzék be a személyes meghallgatáson. Önmagában a probléma, a sérelmezett cselekmény kibeszélése már elégtételt jelenthet.

Végül azt gondolom, hogy a bírósági titkárnak azt kell hangsúlyoznia, érzékeltetnie a meghallgatáson, hogy a felek ekkor még egyenrangúak, az eljárásban még nincs vádlott. Véleményem szerint sokkal könnyebben gyakorol gesztust a feljelentett akkor, ha úgy érzi, hogy ezzel ő is nyerhet, ha egyenrangú félként van jelen, mint ha egy büntetőügy vádlottja lenne. A titkárnak pedig kellő empátiával és türelemmel kell levezetnie a személyes meghallgatást.

A személyes meghallgatásnak mint a magánvádas eljárás „előkészítő” szakaszának következtében az ügyek számos része nem kerül úgynevezett „bírói szakba”, hiszen sokszor már az előkészítő ülésen, vagy az előtt az ügy jogerősen befejeződik, ezáltal a bírók ügyterhe csökkenthető.

A magánvádas eljárásban a személyes meghallgatás befejezéséig az eddigi gyakorlatomban felvetődött néhány eljárásjogi „probléma”, ezekre a tanulmányom záró részében kitérek.

Eljárásjogi „problémák”, megoldási javaslatok

A legelső kérdés a magánvádas eljárás költsége. A magánvádas eljárás illetékköteles. A jelenleg hatályos illetéktörvény (1990. évi XCIII. törvény) 52. § (1) bekezdése szerint a kizárólag magánvád alapján folyó eljárásban a feljelentés illetéke tízezer, a fellebbezés illetéke tízezer, a perújítási kérelem és a

felülvizsgálati indítvány illetéke tizenötezer forint. Az illetéket a feljelentőnek kell lerónia illetékbélyeg formájában a feljelentésén. Ha a feljelentő az illetéket nem rója le, az nem akadályozza az eljárást, az illetéket az eljárás végéig kell lerónia. Ha a feljelentő a személyes meghallgatás megkezdéséig a feljelentését visszavonja, akkor az illetéktörvény 57. § (2) bekezdés b) pontja szerint az eljárás illetékmentes, hiszen akkor a bíróság az eljárást a személyes meghallgatás megkezdése előtt megszünteti. Ezzel összefüggésben az a probléma, hogy ha a feljelentő és a feljelentett a személyes meghallgatáson kibékül, és a feljelentő a feljelentését visszavonja, majd a bíróság az eljárást megszünteti, akkor viszont illetékköteles az eljárás. A bíróság a személyes meghallgatást ugyanis már megkezdte azzal, hogy a feleket számba vette, megállapította, hogy ki van jelen, van-e akadályozás az ülés megtartásának, majd elkezdte a békítést. Az illetéktörvény egyértelműen úgy fogalmaz, hogy abban az esetben illetékmentes az eljárás, ha azt a személyes meghallgatás megkezdése előtt szünteti meg a bíróság. Ennek az lehet a következménye, hogy amennyiben a feljelentő esetleg azért is visszavonná a feljelentését, mert neki anyagilag nem éri meg a magánvádas eljárás, de végül is a békülés folytán a feljelentettnek megbocsátana és visszavonná a feljelentését, akkor is le kell rónia az eljárás teljes illetékét, és esetleg akkor úgy dönt, hogy ha már fizetett, akkor inkább folytassa le a bíróság az eljárást. Álláspontom szerint érdemes lenne az illetéktörvényt vagy úgy módosítani, hogy az eljárás a békítés befejezéséig illetékmentes akkor, ha a feljelentő eddig a feljelentését visszavonja, vagy egy másik alternatív megoldás lehet az illetéktörvény által más eljárásokban már ismert mérsékelt illeték. Azaz kimondhatná a törvény, hogy ha a feljelentő a feljelentését a személyes meghallgatáson a békítés befejezéséig visszavonja, akkor az illeték az eljárás illetékének tíz, húsz, harminc vagy esetleg ötven százaléka lenne.

A következő probléma a szabályszerű idézés ellenére meg nem jelenés a személyes meghallgatáson. A Be. 502. § (1) bekezdése szerint a bíróság a feljelentettet és a feljelentőt személyes meghallgatásra idézi, és ülést tart. A Be. 67. § (1) bekezdése szerint, ha e törvény kivételt nem tesz, a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság azt idézi, akinek a jelenléte az eljárási cselekménynél kötelező. Akit megidéztek, köteles az őt megidéző bíróság, ügyész, illetve nyomozó hatóság előtt megjelenni. Tehát mind a feljelentőnek, mind a feljelentettnek kötelező megjelennie a személyes meghallgatáson. Ha a feljelentő szabályszerű idézésre megjelenik a személyes meghallgatáson, de a feljelentett nem, akkor a bíróságnak két lehetősége van (a feljelentő szabályszerű idézés ellenére meg nem jelenése esetén a bíróság az eljárást megszünt-

teni). Mivel a Be. kötelezően írja elő, hogy a feleket idézni kell, így a jelenlétük nélkül a személyes meghallgatás tárgyában tartott ülés nem tartható meg. A Be. 282. § (4) bekezdése szerint, ha a tárgyalás megtartásának akadálya van, a bíróság a tárgyalást elhalasztja. Habár a személyes meghallgatás nem tárgyalás, hanem ülés, e vonatkozásban azonban a Be. idézett szabálya alkalmazandó, azaz a bíróság a személyes meghallgatás tárgyában tartott ülést elhalasztja. Tehát a bíróságnak két választási lehetősége van, ha a feljelentett nem jelenik meg és előzetesen nem menti ki magát. Az egyik, hogy az ülést elhalasztja és új határnapot tűz, majd egy következő időpontban kísérli meg a felek kibékítését, a másik lehetőség pedig az, hogy a magánvádas eljárás e szakasza így kimarad, és az eljárás azonnal a tárgyalással folytatódik. Egyik megoldás sem ellentétes az eljárási törvénnyel, hiszen ha ez utóbbi megoldást választja a bíróság, az azzal indokolható, hogy ha a feljelentett soha nem jelenik meg a személyes meghallgatáson, akkor az eljárás megrekedne. Vélelmezhető az, hogy ha a feljelentett tud a személyes meghallgatás időpontjáról és nem jelenik meg, akkor nem kíván békülni, hiszen az, hogy megjelenjen és az eljárás esetleg vele szemben véget érjen, az ő érdeke.

Az idézéssel kapcsolatos nehezebben feloldható probléma az a kérdés, hogy ha a feljelentő nem jelenik meg szabályszerű idézés ellenére, akkor a bíróság az eljárást a személyes meghallgatáson vagy pedig azon kívül szünteti meg. A Be. 504. § (1) bekezdés a) pontja kimondja, hogy a bíróság az eljárást megszünteti, ha a feljelentő a személyes meghallgatáson nem jelent meg, és magát előzetesen, alapos okkal, haladéktalanul nem mentette ki, vagy azért nem volt idézhető, mert a lakcímének megváltozását nem jelentette be. Ezt a szabályt a Be. a következő alcím alatt tünteti fel: *Határozat a személyes meghallgatás alapján*. Tehát ha a feljelentő a személyes meghallgatáson szabályszerű idézés ellenére nem jelenik meg, akkor a bíróság személyes meghallgatás alapján az eljárást megszünteti. A probléma jelen esetben az, hogy amint már kifejtettem, ha az idézett felek nem jelennek meg, akkor a bíróságnak a Be. szabályai alapján a személyes meghallgatás tárgyában tartott ülést el kell halasztania, vagy tárgyalásra kell utalnia, ami viszont csak akkor fordulhat elő, ha a feljelentett nem jelenik meg. Ha a bíróság a tárgyalást vagy az ülést elhalasztja, akkor új határnapot jelölhet meg, vagy ha olyan eljárási probléma merül fel, akkor nem ad új határnapot. Ebben az esetben a Be. rendszerét követve a bíróság nem hozhat határozatot a személyes meghallgatáson, ha a megtartásának törvényi akadálya van, és azt elhalasztja. Így tárgyaláson kívül kell megszüntetnie az eljárást. Azt gondolom, hogy felesleges több lépésön keresztül meghozni ezt a döntést, és álláspontom szerint ez

a döntés a személyes meghallgatás tárgyában tartott ülés elhalasztása nélkül, a személyes meghallgatáson meghozható lenne. Ehhez pedig a Be.-t úgy kellene módosítani, hogy a bíróság az eljárást a személyes meghallgatáson (és nem személyes meghallgatás alapján) megszünteti, ha a feljelentő szabályszerű idézés ellenére a személyes meghallgatáson nem jelent meg, és magát előzetesen, alapos okkal, haladéktalanul nem mentette ki.

Tamás János és Erdős Emil egy közös tanulmányukban már 1991-ben felvetették a magánvádás bűncselekmények bővítésének lehetőségét.¹¹ Kifejtik, hogy már az akkor hatályos jogban is a magánindítványra üldözendő bűncselekmények közül mindössze hat olyan bűncselekmény volt, amelyek esetén a vádat a sértett mint magánvádoló képviseli (könnyű testi sértés, becsületsértés, rágalmazás, magántitoksértés, levéltitoksértés és kegyeletsértés). A szerzők szerint a büntetőtörvény feladatának csorbítása nélkül bővíteni kell azoknak a bűncselekményeknek a körét, amelyekben a sértett teljes egészében ura a büntetőjogi igénynek és amely uralmi helyzetet csak az ügyészi vádképviselet átvételének joga gyengíti. A szerzők szerint a bővítési lehetőség közé tartozik a hatályos büntetőtörvény szerinti magánindítványra üldözendő bűncselekmény számának növelése további két bűncselekménnyel. Egyik a 170. § (6) bekezdésében szabályozott gondatlanságból elkövetett testi sértés, a másik a 171. § (1) bekezdésbe ütköző foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés.¹²

Ezzel a felvetéssel részben tudok egyetérteni. Nem tartom elvetendő gondolatnak, hogy a gondatlanságból elkövetett súlyos testi sértés magánindítványra üldözendő bűncselekmény legyen, sőt továbbmenve, akár magánvádás bűncselekmény legyen. Ennek oka az, hogy álláspontom szerint a gondatlanságból elkövetett súlyos testi sértés jogi megítélése nem sokban különbözik a könnyű testi sértés megítélésétől, és ha ez a cselekmény is magánvádás cselekmény lenne, akkor a kifejtettek szerint akár már az előkészítő eljárásban döntést lehetne hozni. A foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés magánindítványra üldözendő cselekménnyé tételével azért nem értek egyet, mert azt gondolom, hogy ennek a cselekménynek a megítélése sokszor olyan szakértelmet igényel, amelynek a sértett nem feltétlenül van birtokában, így nincs abban a helyzetben, hogy eldöntse, akar-e eljárást indítani, vagy nem.

Egyetértek a szerzőpáros azon felvetésével, miszerint át kellene gondolni a magánindítvány visszavonhatatlanságának kérdését.¹³ A hatályos Btk. 31. §

¹¹ Tamás János – Erdős Emil: Gondolatok a magánindítvány és a magánvád egyes kérdéseiről hatályos jogunkban. *Jogtudományi Közlöny*, 1991/7–8., 161–165. o.

¹² Uo. 162. o.

¹³ Uo. 163. o.

(6) bekezdése szerint a magánindítvány nem vonható vissza. Egyetérttek az-
zal a tézissel, hogy ha a jogalkotó bizonyos esetekben a sértettre bízva annak
eldöntését, hogy kívánja-e a büntetőeljárás megindítását, akkor az is indo-
kolt, hogy az anyagi büntető jogszabályok ne akadályozzák a sértettet abban,
míserint a feljelentés megtétele után szabadon rendelkezessék az ügy to-
vábbi sorsával.¹⁴ A Be. és Btk. között itt egyfajta ellentmondás fedezhető fel
ebben a kérdésben. A Be. lehetőséget ad arra, hogy a feljelentő a feljelenté-
sét visszavonja [504. § (1) bekezdés b) pont], ekkor a bíróság az eljárást meg-
szünteti. Azonban a feljelentő a Btk. idézett szabályai szerint a magánindít-
ványát nem vonhatja vissza. Ez azért problémás, mert a magánvádas eljárást
a feljelentés visszavonása esetén csak a bíróság szüntetheti meg. Ha a magán-
indítvány visszavonható lenne – csak a magánvádas cselekmények vonatko-
zásában –, akkor elképzelhető lenne, hogy azok a magánvádas ügyek, ame-
lyekben a sértett a magánindítványát visszavonta, el sem jutnának bírósági
szakba. Álláspontom szerint a jogalkotónak lehetőséget kellene adnia a hat
magánvádas bűncselekmény tekintetében arra, hogy a sértett a magánindítvá-
nyát visszavonja, így a Btk. és a Be. szabályai összhangba kerülnének a ma-
gánvádas eljárások vonatkozásában.

Ezzel kapcsolatban ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy azokban a
közvédelem bűncselekményekben, amelyeknek feltétele a sértett magánindítvá-
nya, megmaradjon a magánindítvány visszavonhatatlansága. Azoknál a köz-
védelem bűncselekményeknél, amelyek magánindítványhoz kötöttek – szexuá-
lis kényszerítés alapesete [Btk. 196. § (1) bekezdés]; szexuális erőszak
alapesete [Btk. 197. § (1) bekezdés a) pont]; szemérem sértés [Btk. 205. § (3)
bekezdés]; kapcsolati erőszak alapesete [Btk. 212/A § (1) bekezdés]; magán-
laksértés (Btk. 221. §); zaklatás (Btk. 222. §); kiszolgáltatott személy meg-
alázása (Btk. 225. §); és a sértett hozzátartozója által elkövetett vagyon elle-
ni bűncselekmények – a cselekmények tárgyi súlya miatt a magánindítvány
visszavonhatatlansága garanciát jelent az eljárás lefolytatására. Aggályos len-
ne, ha az ügyész kezéből ezáltal kikerülne a vádelejtés joga.

Az általam felvetett néhány kérdés a magánvádas eljárások eljárásjogi
szabályainak alkalmazásakor vetődtek fel, ezek részben megválaszolásra vár-
nak, részben akár jogszabály-módosítással orvosolhatók.

¹⁴ Uo.

GÁCSI ANETT ERZSÉBET

Az exclusionary rule doktrína az Amerikai Egyesült Államok büntetőeljárás jogában

Ernst Beling német jogtudós 1902-ben vezette be a *bizonyítási tilalmak* (*Beweisverbote*) fogalmát a jogtudományba.¹ Beling e fogalmat azokra a bizonyítási módokra alkalmazta, amelyek (elsősorban az európai kultúrkörhöz tartozó országokban) a tételes jogszabályok szerint annak ellenére megengedhetetlenek, hogy egyébként a bűncselekmények felderítésében és a vád bizonyításában hasznosak volnának. Így idesorolta a kényszervallatás tilalmát, valamint a vádlott hallgatási, vagy a vádlott közeli hozzátartozóinak tanúvallomás-megtagadási jogának megsértésével lefolytatott bizonyítás eredményét.² A bizonyítási tilalom fogalma (a fogalom finomodásának és differenciálódásának eredményeként: legújabbban a jogellenesen vagy tiltott módon megszerzett bizonyíték értékelésének, felhasználhatóságának kérdése) ma már nemcsak a német, hanem általában a kontinentális jogtudomány, ezen belül is a büntetőeljárás-jogi bizonyítás egyik alapfogalmává vált. A bizonyítékokra vonatkozó kizárási szabályok (*exclusionary rules*) hasonló tartalommal bírő fogalma az angolszász jogelméletben is megtalálható.³

A büntetőügyekben lefolytatott eljárásokban a *tiszteletes eljárás* (*fair trial*) követelményeihez tartozik, hogy „a felhasznált bizonyítékok a törvény által megkívánt minőségűek legyenek”. Mint arra a *miskolci büntető(eljárás)jogi iskola* is rámutatott, ez a bizonyos minőségi követelmény kétirányú: egyfelől követelmény, hogy a megszerzett bizonyíték valóságtartalma ne legyen megkérdőjelezhető, másfelől pedig az, hogy a bizonyíték a jog által szabályozott keretek között keletkezzen.⁴ A jelzett követelmények jelentőségét mutatja, hogy ezek valamelyikének megsértése a beszerzett bizonyíték jogellenesség címén büntetőeljárásból való kirekesztéséhez vezet/vezethet. Azzal ugyanis, hogy az állam a hatóságai által maga is jogsértővé válik, elveszíti annak a *morális alapját*, hogy a jogsértő állampolgárait megbüntesse.⁵ (Előrebocsátva megjegyezzük, ez a morális korlát egyetlen állam büntetőeljárás rendszerében – így az Amerikai Egyesült Államok jogrendszerében – sem állít fel azonban teljesen egyértelmű és szilárd akadályokat a jogalkalmazó – elsősorban az ítélező bíróság – elé, legtöbb esetben ugyanis a büntetés célserűségével – valamint legújabbban a büntetőeljárások hatékonysága fokozá-

sának előtérbe helyezésével – kapcsolatos elvárások áttörik, megkerülük ezeket az akadályokat.)

A büntetőeljárás-jogi bizonyításnak ennél fogva az egyik legérzékenyebb területe a *jogellenesen (tiltott módon) megszerzett bizonyítási eszközök és az azokból származó bizonyítékok felhasználhatóságának* kérdése. A jogellenesen megszerzett bizonyítékok esetén ugyanis kettős érdek ütközik egymással. Amíg a mérleg egyik serpenyőjében a *terhelt büntetőjogi felelősségre vonásának követelménye* áll – amely érdek azt diktálja, hogy a büntetőjogi felelősség megállapítására alkalmas (adott esetben perdöntő jelentőségű) bizonyítékokat ne zárják ki csupán azért, mert valamely előírás megszegésével szerezték meg őket⁶ –, addig a mérleg másik serpenyőjében álló érdek a *büntetőeljárásbeli törvényesség betartásához*, a büntetőeljárásban részt vevők jogainak garantálásához kapcsolódik.⁷

Jelen tanulmányban az Amerikai Egyesült Államok büntetőeljárási jogán belül a jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárásának lehetséges *indokait*, valamint az úgynevezett *exclusionary rule doktrínát* (az *elsődleges kizáró szabályt*) vizsgáljuk meg.

Nem része ugyan jelen tanulmánynak az úgynevezett *másodlagos kizárási szabályok* vizsgálata, a teljesség kedvéért azonban meg kell említenünk, hogy a gyakorlatban nemcsak azt a kérdést kell megválaszolni, hogy felhasználható-e a büntetőeljárásban a jogellenesen megszerzett bizonyíték (elsődleges kizárási szabályok alkalmazásának szintje), hanem azt is, hogy mi lesz a jogellenes bizonyítékkal összefüggésben (annak folyományaként) megszerzett további bizonyíték sorsa (másodlagos kizárási szabályok alkalmazásának szintje).⁸ Kezdetben két amerikai elmélet látott napvilágot. Egyfelől az abszolút kizárás elvét képviselő *mérgezett fa gyümölcsének doktrínája* (amely szerint mind a jogellenes bizonyíték, mind az annak folyományaként beszerzett bizonyíték kizárt a bizonyítékok köréből); illetve a relatív kizárás elméletét hirdető *ezüsttálca elv* (amely szerint az eljárás korábbi szakaszában/alárendelt szervek által jogellenesen szerzett bizonyíték csak az adott eljárási szakaszban nem használható fel bizonyítékként, az eljárás későbbi szakaszában/magasabb fórum közbelépése esetén bizonyos feltételek megléte – azaz a jogellenesség megszüntetése, feloldása – esetén már felhasználható).⁹ *Tremmel Flórián* szerint manapság további két elv látszik kibontakozni.¹⁰ Az egyik az úgynevezett *„féloldalasan kizárt bizonyítékok doktrínája”*, ez azt jelenti, ha valamely bizonyítékot a terhelt (a védelem oldala) büntetőeljárási jogainak megsértésével szerzett meg a hatóság, azt fő szabály szerint ki kell zárni a bizonyítékok sorából, azaz az a vád alátámasztására nem használható fel. Am ha a védelem

indítványozza (egyes tagállamokban elegendő a védelem hozzájárulása is), azt mégis fel lehet használni (a védelem javára) bizonyítékként.¹¹ A másik kialakulóban lévő doktrína a „szakértői burkolt kijátszás doktrínája”, amelynél a fő kérdés, hogy fel lehet-e használni azt a szakvéleményt bizonyítási eszközként, amelyet a szakértő (akár csak részben is) spontán nyilatkozatokat, szóbeszédet (azaz a nem ellenőrzött körülmények között kihallgatott, meghallgatott személy nyilatkozatait) felhasználva készített el. Megfordítva a kérdést: a szakvéleménnyel vissza lehet-e csempészni azokat a bizonyítékokat a büntetőeljárásba, amelyeket egyszer a hatóság törvénysértő magatartása miatt (esetleg korábban már) kizártak, de arról valamilyen formában a szakértő tudomást szerzett és beépítette a szakvéleményébe?¹²

A jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárásának lehetséges indokai

A tiltott módon megszerzett bizonyítékok kizárásának jogpolitikai indokait tekintve számos nézet látott napvilágot, e helyütt az amerikai szakirodalom és joggyakorlat által kimunkált indokok bemutatására kerül sor.¹³ Az egyes indokok részletezése előtt azonban indokolt tömören megvizsgálni az *amerikai büntetőeljárás jog jellegzetességeit*. E vizsgálat első lépcsőfoka a *büntetőeljárás rendszer* releváns alapvonásainak bemutatása, míg második lépcsőfoka a *bizonyítási rendszer* vonatkozó kérdéseinek elemzése. (A jelzett vizsgálat elvégzése nélkül nem lenne teljes a kizárt bizonyítékok jogpolitikai indokainak ismerete.)

Ismert tény, hogy valamennyi (modern) *büntetőeljárás rendszer végső célja az igazság szolgálata*: azaz a bűncselekmények megbízható felderítése; a bűnösség kérdésének megfelelő és nyilvános eljárásban való megállapítása; a bűnös számára megfelelő büntetés kiszabása; és megfelelő felülvizsgálati rendszer megalapozása.¹⁴ Az igazság azonban egy elméleti elképzelés, amelyet valamilyen gyakorlatias úton kell elérni.¹⁵ Amíg az *inkvizitórius büntetőeljárás rendszerben* maga az igazság a közvetlen cél – ahol a gyakorlat nem közömbös a fair play iránt, de esetenként úgy tűnhet, hogy az igazságkeresés érdekében könnyen feláldozza azt –, addig az *akkuzatórius büntetőeljárás rendszer* „le tudja” az igazság kérdését azzal, hogy a feleknek garantálja az egyenlő bánásmódot. Noha az akkuzatórius modell számára sem közömbös az anyagi (materiális) igazság, de ragaszkodik egy sajátos – az eljárást előtérbe helyező – igazságkeresési módhoz.¹⁶ Mindez az akkuzatórius elemeket magán viselő tra-

dicionális *amerikai büntetőeljárás rendszerben* akként jelenik meg, hogy a büntetőeljárásokat úgy tekinti, mint a sportküzdelmeket: mindkettőben érvényre kell juttatni ugyanis a „fair play” szabályait. *Roscoe Pound* úgy tartja, hogy „*ha valamilyen szabálysértést fedeznek fel az eljárás során, ugyanúgy, mint a futballmeccsek esetében – ahol a szabálysértő csapattól öt vagy tíz yardot visszavesznek –, a büntetőeljárásban is érvényesülnie kell annak, hogy lehetővé váljon új eljárás megindítása, az ítélet hatályon kívül helyezése, illetve bármilyen tiltakozás, fenntartás a szabályszerű eljárás megtartása érdekében*”.¹⁷ Az amerikai büntetőeljárás rendszer másik alapvonása a kormányzattal szembeni bizalmatlanság; annak felismerése, hogy a kormányzervek saját céljaik és érdekeik érvényesítésére használhatják az igazságszolgáltatási rendszert. Így az amerikai büntetőeljárás rendszer minden szakaszában kiemelten figyel az „állami úthengernek” kiszolgáltatott személyek védelmére.¹⁸

Az angolszász, így az *amerikai (büntető)bizonyítási rendszer* részint negative kötöttnek tekinthető, mivel a törvény szerint kizárt (úgynevezett jogellenesen megszerzett) bizonyítékok széles körben intézményesültek¹⁹, másrészt azonban a szabad bizonyítási rendszer elemeit is hordozza, mert a bizonyítottság fennforgását elsősorban az ésszerű kételyek hiányában [más megfogalmazásban: az ésszerű kétséget kizáró bizonyítottságban (*beyond reasonable doubt*)] látja, és nem annyira a belső meggyőződésben.²⁰ Ez a szabadság azonban nem teljes (így tehát inkább mondható nem teljesen szabad bizonyítási rendszernek), lévén hogy a hivatásos bíró nemcsak a kérdés-feleletet tilthatja meg a tárgyaláson, hanem arra is utasíthatja az eljárásban részt vevő laikus elemeket: az esküdteket, hogy a jogellenesen megszerzett bizonyítékokat ne vegyék figyelembe.²¹ Érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy a jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárásának kérdése sokkal korábban került előtérbe az angolszász bizonyítási rendszerben, mint a kontinentálisban. Ezen belül is a legszabályozottabb jogintézmények az Amerikai Egyesült Államokban alakultak ki.²² Ennek oka abban keresendő, hogy az Egyesült Államokban a kiemelkedő jelentőségű ügyekben még ma is kizárólag laikus ténybíráskodás történik.²³ A laikus személyek büntetőeljárásba bevonásának pedig következménye, hogy az amerikai büntetőeljárás jog nagy hangsúlyt helyez a bizonyítási szabályok fejlődésére – a jogi oktatásban például külön kurzusokat tartanak bizonyítási tanok címmel –, így biztosítva a törvényes bizonyítékok szolgáltatását az esküdtek számára. Gondot jelenthet azonban, hogy a laikus esküdtek nem tudják megfelelően értékelni a bizonyítékokat.²⁴ Ezért a hivatásos bíró legfőbb szerepe a bizonyíték minőségének értékelése, azaz annak meghatározása, hogy melyik bizonyíték elfo-

gadható és melyiket nem veheti figyelembe a döntése meghozatala során az esküdtszék.²⁵ Mindezt Tremmel Flórián a következőképpen fogalmazta meg: „a szecska elválasztása a bízától mégsem bízható a laikus esküdtekre”²⁶, azaz az amerikai büntetőeljárás jogban a jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárásával kapcsolatos részletszabályok kidolgozása azért „létkérdés”, mert egy bizonyíték kizárásáról a hivatásos bíró dönthet.²⁷

Az amerikai szakirodalom a következő három csoportba sorolja a jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárásának indokait: 1. *condonation rationale*; 2. *corrective justice rationale*; valamint 3. *deterrence rationale*.²⁸

Az elhatárolódási indok

Az úgynevezett elhatárolódási indok (*condonation rationale*) értelmében az ítélkező bíróság függetlensége, pártatlansága miatt kell kizárni a jogellenesen megszerzett bizonyítékokat. Ez azt jelenti, hogy a bíróság akként tudja bizonyítani/megőrizni a pártatlanságát a nyilvánosság előtt, ha elhatárolódik a nyomozó hatóság jogellenes bizonyítási cselekményeitől, azaz a törvénytörő módon megszerzett bizonyítási eszközökből származó bizonyítékokat automatikusan kizárja a felhasználható bizonyítékok köréből. Végül soron ezzel az állam magát is igazolja azon vád alól, hogy a saját jogsértő magatartását (tudniillik a nyomozó hatóság a végrehajtó hatalom része) nem kívánja saját előnyére felhasználni.²⁹

Az amerikai legfelsőbb bíróság már 1914-ben a *Weeks vs. United States*-ügyben lefektette eme indok alapjait.³⁰ Az említett ügyben ugyanis a bíróság megállapította, hogy az igazságszolgáltatás „feladatát mindig az alkotmány szemüvegén keresztül kell végrehajtani [...] az ügyészek számára annak lehetővé tétele, hogy alkotmányellenesen szerzett bizonyítékokat használjanak fel a bírósági tárgyaláson egyértelműen azt támasztaná alá, hogy a bíróságok nyíltan szembeszegülnek az alkotmány tilalmainak”. Azaz, a bírácoknak nem szabad bepiszkítaniuk a kezeiket azzal, hogy alkotmányellenesen megszerzett bizonyítékokat engednek felhasználni.³¹

Megjegyezzük, később született döntéseiben a legfelsőbb bíróság „a bírósági rendszer integritásának kényszereként” definiálta a *condonation rationale* indok lényegét.³²

A helyreállító igazságszolgáltatás indoka

Ezzel szemben az úgynevezett helyreállító igazságszolgáltatás indoka (*corrective justice rationale*) a jogsértés áldozatának az oldaláról közelíti meg a

jogellenesen megszerzett bizonyíték kizárásának kérdését.³³ A *corrective justice rationale* alapján ugyanis a jogsértés miatt kompenzációt nyújtanak a jogsértés áldozatának úgy, hogy a jogellenesen megszerzett bizonyítékot kizárják a mérlegelés köréből, és az érintett személyt a jogsértés megtörténtét megelőző állapotba helyezik (*to restore the status quo ante*).³⁴

Erről az indokról a legfelsőbb bíróság 2009-ben a *Herring vs. United States*-ügyben tett említést, amelyben azt rögzítette, hogy „*ezáltal (a jogellenesen megszerzett bizonyíték kizárásával) a bíróság visszahelyezi a polgárt és az államot abba az eljárási pozícióba, amelyben az alkotmány megsértése nélkül lenne*”.³⁵

Az elrettentés indoka

A harmadik indok, az elrettentés indoka (*deterrence rationale*) a nyomozó hatóság oldaláról közelíti meg a tiltott módon megszerzett bizonyítékok kizárásának kérdését. Ezen indok lényege, hogy a nyomozó hatóságok belásák: a „cél ma már nem szentesítheti az eszközt”, azaz a büntetőügyeket jellemző bizonyítékínség ellenére³⁶ sem lehet a mindenáron való (akár törvénytörő) bizonyítékszerzésre törekedni. A nyomozó hatóság által jogellenesen megszerzett bizonyítékot ugyanis ki kell zárni az ítélethozatal alapjából, a bizonyítékok köréből.³⁷

Az elmélet szerint az elrettentő hatás pedig nemcsak az adott ügyben eljáró rendőrségnél érvényesül (tudniillik a felderítés és a bizonyíték megszerzése a kizárás folytán hasztalan volt), hanem közvetetten valamennyi nyomozó hatóság is érzékeli. Ez az okfajta lényegében azt jelenti, hogy ha abból indulunk ki, hogy a bűnelkövetőket a büntetéstől való félelem elrettenti az újabb bűncselekmény elkövetésétől, akkor joggal feltételezhetjük, a rendőrsztek is elrettennek az alkotmányos jogok megsértésétől, ha tudják, hogy az ilyen módon szerzett bizonyítékok nem használhatók fel a büntetőtárgyaláson.³⁸

A *deterrence rationale*-t mint kizárási indok létét a legfelsőbb bíróság 1961-ben a *Mapp vs. Ohio*-ügyben erősítette meg³⁹ azáltal, hogy háttérbe szorította a korábban említett *condonation rationale* indokot. Ennek kettős indokát adta a bíróság. Egyfelől arra hivatkozott, hogy „*az utóbbi indok alkalmazása a gyakorlatban egyre inkább kihalófélben van*”.⁴⁰ Másfelől pedig arra, hogy „*az elhatárolódási indok valójában erkölcsi alapokon nyugszik, és mint ilyen, nagyon nehéz a segítségével azt analizálni, hogy a kizáró szabály alkalmazásának egy adott ügyben milyen előnyei és hátrányai vannak, márpedig ezt a legfelsőbb bíróság igen kedveli*”.⁴¹

Későbbi döntéseiben a legfelsőbb bíróság elvi éllel leszögezte: „a kizárási szabály legfőbb, hanem egyedüli célja az elrettentés”.⁴²

Az Amerikai Egyesült Államokban a három jelzett indok közül tehát az utóbbi dominál: „a jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárásának valójában egyetlen mozgatórugója, hogy a nyomozó hatóságok tagjait visszatartsák a jogsértésektől.⁴³ Ez az esetjogban is visszatükröződik.”⁴⁴ Véleményünk szerint ez még önmagában véve nem baj. A probléma ott jelentkezik az Egyesült Államok bizonyítási jogában, hogy attól teszik függővé a jogellenesen megszerzett bizonyíték kizárását, hogy azt ki szerezte be. Jogszabályi rendelkezés hiányában ugyanis (valamint azzal a magyarázattal alátámasztva, hogy az elrettentő hatás csak a rendőrökkel szemben érvényesíthető) a harmadik személyek (például sértett) által így megszerzett bizonyítékokat nem kell kizárni a bizonyítékok köréből.⁴⁵

Álláspontunk szerint a jogellenesen megszerzett bizonyítékok büntetőeljárásból való kizárásának fő oka – az említett elhatárolódási, helyreállító igazságszolgáltatási, valamint elrettentő indok mellett, esetleg helyett – az *emberi jogok tiszteletben tartása* kellene hogy legyen. Megjegyezzük továbbá, hogy egyetértünk Tremmel Flórián azon gondolatával, miszerint „a törvény szerint kizárt bizonyítékok rendszere lehet [az] egyik meggyőző jele annak, hogy [egy] adott országban mennyire teljesedett ki a jogállamiság”.⁴⁶ Azaz a kizárt bizonyítékok intézménye végső soron mint *jogállami ismerv* határozható meg.

Az exclusionary rule doktrína

Történeti kialakulás

Az Egyesült Államok alkotmányához fűzött negyedik alkotmánykiegészítés (a továbbiakban: negyedik kiegészítés) rögzíti, hogy „Minden embernek joga van ahhoz, hogy saját személye, lakása és más személyes tulajdona biztonságban legyen az ésszerűtlen/indokolatlan házkutatástól és lefoglalástól”.⁴⁷ Rögzíti továbbá azt is, hogy „házkutatásra, valamint lefoglalásra vonatkozó parancs csak megalapozott gyanú esetén, illetve eskü alatt tett, arra vonatkozó vallomás alapján bocsátható ki, hogy bizonyos személyek vagy tárgyak hol találhatóak meg”.⁴⁸ Felmerül a kérdés, hogy vajon mi a következménye a negyedik kiegészítésben fogalt eme jogok megszegésének, megsértésének. Az alkotmány szövege e tekintetben „néma”, az azonban elvi éllel leszögezhető, hogy elfogadhatatlan azon bizonyítékok büntetőeljárásban va-

ló felhasználása, amelyekhez törvénytörő (alkotmánytörő) módon jutottak hozzá; azokat a „kizáró szabály” (*exclusionary rule*) alapján ki kell zárni a bizonyítékok köréből.⁴⁹

Az *exclusionary rule* szabályát, annak tartalmát az amerikai legfelsőbb bíróság (*Supreme Court*) lépésről lépésre dolgozta ki.

Szövetségi szintű szabályozás

Elsőként az úgynevezett *szövetségi szintű kizárási szabály* (*federal exclusionary rule*) tartalmát fektette le a *Supreme Court*. A *Weeks vs. United States-ügyben* (1914) ugyanis arra a megállapításra jutott, hogy a negyedik kiegészítés kizárja az olyan bizonyítékok felhasználását, amelyeket a szövetségi bűnüldöző szervek alkotmányellenes módon szereztek meg.⁵⁰ Ahogyan ezt a bíróság a későbbiekben kifejtette „*egy efféle szabály nélkül a negyedik kiegészítés csupán üres szavak halmaza lenne*”.⁵¹

Tagállami szintű szabályozás

Ezt követően a *tagállamok büntetőeljárás jogában* is alkalmazandó szabályként rendelte az *exclusionary rule*-t a legfelsőbb bíróság. A kizáró szabály tagállami alkalmazását tekintve az amerikai szakirodalom három lépcsőfokról beszél, amelynek a kezdőfoka a *Wolf vs. Colorado-ügy* (1949); a második foka a *Rochin vs. California-ügy* (1952); még harmadik a *Mapp vs. Ohio-ügy* (1961).⁵²

Wolf vs. Colorado-ügy

Amikor 1914-ben a *Weeks vs. United States-ügyben* döntés született, a legfelsőbb bíróság még nem hangolta össze a negyedik alkotmánykiegészítés vívmányait a tizennegyedik alkotmánykiegészítésben megfogalmazott tisztességes eljárás elvével.⁵³ Ebből kifolyólag a bíróságnak a *Weeks-ügyben* még nem volt alapja arra, hogy a kizáró szabályt a tagállamok büntetőeljárásaiban is alkalmazni rendelje.

1949-ben a *Wolf vs. Colorado-ügyben*⁵⁴ azonban a szabály alkalmazása tekintetében megtette az első lépést a bíróság: egyfajta jó hír/rossz hír (*good news/bad news*) párossal áll elő a büntetőügyek terheltei számára.⁵⁵

A „jó hírt” a terhelteknek a negyedik kiegészítés középpontjában álló szabály szolgáltatta, miszerint „*a nyomozó hatóság önkényes benyomulásának*

tilalmazása valamely személy magánéletébe, alapvető követelménye egy szabad, független társadalom kialakulásának”. Ennek pedig – a bíróság szerint – az a következménye, hogy e döntéstől kezdve a tagállamok büntetőeljárásaiban is alkalmazni „kell” a negyedik kiegészítés szabályait, figyelemmel a tizennegyedik alkotmánykiegészítésben foglalt tisztességes eljárás elvére. Másfelől azonban, ami a „rossz hírt” jelenti, a bíróság felhívta a figyelmet arra, hogy „egy ilyen alapvető jog érvényre juttatása másféle szabályozást kíván [...] a Weeks-ügy során alkalmazott kizáró szabály alkalmazása ugyanis nem vezethető le egyértelműen a negyedik kiegészítés leírt szabályaiból [...] ez a probléma tehát bírósági értelmezést kíván”. Azaz a bíróság indokolásából az olvasható ki, hogy a Weeks-ügyben alkalmazott kizáró szabály (noha nagy erőlelés annak kimondása) alkotmányos szempontból nem teljesen aggálytalan.⁵⁶

A legfelsőbb bíróság végül egy köztes megoldást fogadott el: a tagállamok büntetőeljárási jogában alkalmazni kell ugyan a kizáró szabályt, ám a tagállami bíróságok nem kötelezhetők arra, hogy eljárásukból kizárják az összes olyan bizonyítékot, amelyeket alkotmányellenesen (indokolatlan házkutatás vagy lefoglalás útján) szereztek meg, hiszen köztük lehetnek olyan bizonyítékok, amelyek „logikai szempontból releváns – perdöntő – bizonyítéknak minősülhetnek”.⁵⁷

A Rochin vs. California-ügy és annak következményei

A legfelsőbb bíróság második lépcsőfokként a Rochin vs. California-ügyben (1952) vette górcső alá az *exclusionary rule* tagállami büntetőeljárásokban való alkalmazhatóságát.⁵⁸ Előjáróban le kell szögeznünk: a bíróság *másfajta alkotmányossági alapon közelítette meg a kizáró szabályt*, mint a Wolf-ügyben.

A történeti tényállás szerint a Rochin-ügyben a rendőrök házkutatási parancs és megalapozott indok nélkül az éjszaka folyamán behatoltak R. lakásába, betörték a második emeleti hálószoba ajtaját, ahol megtalálták az alvó R.-t és a feleségét. Amikor R.-t felébresztették, az az éjjeli szekrény tetején lévő három pirula után nyúlt, és lenyelte őket. Ekkor a rendőrök lefogták R.-t, és megpróbálták kiszedni a szájából a pirulákat. A próbálkozás sikertelen volt, így R.-t megbilincseltek, majd kórházba szállították, ahol a rendőrök arra utasították az ügyeletes belgyógyász orvost, hogy juttasson hányást előidéző oldatot R. gyomrába, a kapszulák megszerzése céljából. Az orvos ennek eleget tett, R. kihányta a kapszulákat, amelyek kábítószer tartalmaztak. R. – mint a büntetőügy terheltje – kérte az ügyében eljáró elsőfokú bíróságot, hogy a pi-

rukákat mint terhelő bizonyítékokat ne vegyék figyelembe, hiszen erőszakkal szerezték meg tőle.

Amikor az ügy a legfelsőbb bírósághoz került, a bíróság megállapította, hogy a rendőrök magatartása „nyilvánvalóan és súlyosan igazságtalannak és mindemellett kegyetlennek is minősül”.⁵⁹ Ennek következményeként a bíróság a megszerzett kapszulákat, mint jogellenesen megszerzett bizonyítékokat, kizárni rendelte a büntetőeljárásból. A bíróság egyebekben azt a következtetést vonta le, hogy a tizennegyedik alkotmánykiegészítés által megfogalmazott tisztességes eljárás klauzulába ütközik minden olyan bizonyíték felhasználása, amelyet – legyenek azok bármennyire terhelők – a „civilizált magatartás alapvető szabályainak” megszegésével szereztek meg.⁶⁰

Megállapíthatjuk tehát, hogy amíg a bíróság a Wolf-ügyben a kizárási szabály (*exclusionary rule*) alkalmazhatóságát elsősorban a negyedik kiegészítés értelmezéséből próbálta levezetni, addig a Rochin-ügyben előtérbe helyezte a tizennegyedik kiegészítésben megfogalmazott tisztességes eljárás (*fair trial*) elvét, és ezzel összefüggésben a társadalmi igazságérzetet („civilizált magatartás alapvető szabályait”) is becsempészte a kizárási szabály alkalmazhatóságába.

Meg kell jegyeznünk továbbá, hogy a bíróság a későbbi döntéseiben elvi élel leszögezte: a Rochin-ügyben megfogalmazottakat akkor lehet alkalmazni, ha személy ellen irányul (első feltétel)⁶¹, és erőszak útján történik a bizonyíték megszerzése (második feltétel)⁶².

Mapp vs. Ohio-ügy

Amíg a Wolf-ügyben közvetlenül, a Rochin-ügyben pedig közvetetten hivatkoztak a kizárási szabály alkalmazása kapcsán a negyedik alkotmánykiegészítésre, addig a Mapp vs. Ohio-ügyben⁶³ (1961) sem a védelem, sem pedig az alapügyben eljáró bíróság nem vette elő azt.⁶⁴

Az elemzett esetben a rendőrök állítása szerint egy robbantás ügyében folytattak nyomozást, és azért hatoltak be M. házába, hogy ott megtalálják az egyik lehetséges gyanúsítottat. Amikor a rendőrök először engedélyt kértek a házba való belépésre⁶⁵, M. felhívta az ügyvédjét, aki azt tanácsolta neki, hogy házkutatási parancs nélkül senkit se engedjen be. Háromórányi megfigyelés után a rendőrök visszatértek M. házához, de még mindig nem volt „megfelelő” házkutatási parancsuk.⁶⁶ Ismét kopogtattak, bejelentették a házkutatás foganatosításának tényét, M. azonban ekkor már nem válaszolt nekik, így a rendőrök betörték a bejárati ajtót. A lakásban megtalálták M.-et, felmutattak

neki egy papírdarabot, amelyről azt állították, hogy az a házkutatási parancs. Ezt a papírdarabot M. kitépte a rendőrök kezéből, és azt beletette a fehérneműjébe. Ezt követően az egyik rendőrtiszt és M. között dulakodás kezdődött, a rendőr hátracsavarta M. kezét, eközben kiszedte M. fehérneműjéből a „parancsol”. Később átkutatták M. egész lakását, ám sem a keresett gyanúsítottat, sem pedig robbantásra utaló bizonyítékokat nem találtak. Érdekességként megjegyezzük, hogy találtak viszont néhány – a rendőrség állítása szerint – obszcén jellegű tárgyat, és végül ezek birtoklásáért indítottak eljárást M. ellen.

A legfelsőbb bíróság, annak ellenére, hogy az alapügyben fel sem merült a negyedik kiegészítésre való hivatkozás, mégis elvette azt, és kimondta, hogy „a kizáró szabály szerves része a negyedik és tizennegyedik alkotmánykiegészítésnek egyaránt”, azaz az *exclusionary rule* klauzula alkalmazhatósága a két alkotmánykiegészítés együttes megszegéséből vezethető le.⁶⁷

A doktrína létjogosultsága

Amíg a doktrína történeti kialakulásával foglalkozó részben az *exclusionary rule* szövetségi, illetve tagállami szintű alkalmazásának szükségességét tárgyaltuk, e helyütt arra mutatunk rá, hogy a legfelsőbb bíróság 1974-ben a *United States vs. Calandra*-ügyben⁶⁸ hozott döntésével elindította azt a folyamatot, amely mára odáig „fejlődött”, hogy megkérdőjelezi az *exclusionary rule*, az elsődleges kizáró szabály büntetőeljárásokban való alkalmazásának létjogosultságát.⁶⁹

A Calandra-ügyben ugyanis a legfelsőbb bíróság *impliciten érvénytelenítette azt a tézist, amely szerint a kizáró szabálynak alkotmányos gyökerei lennének*.⁷⁰ Azaz amíg 1914-től kezdve a bíróság hol a negyedik alkotmánykiegészítés, hol a tizennegyedik alkotmánykiegészítés, hol pedig a két alkotmánykiegészítés szabályaiból vezette le a szabály alkalmazhatóságát, 1974-től kezdve a kizáró szabályt nem tekinti a negyedik, illetve tizennegyedik kiegészítés szerves részeként. Ahogy a bíróság megfogalmazta „*noha a kizáró szabály »alkotmánytalanítva« lett, de továbbra is megmaradt az a célja, hogy elrettentse a hivatalos személyeket az alkotmányellenes, és szakmai etikába ütköző cselekmények megvalósításától*”⁷¹.

Felvetődik a kérdés, vajon milyen következménnyel jár(t) a kizáró szabály alkotmányos alapoktól való megfosztása. Amint azt a Supreme Court is kimutatta: az úgynevezett „alkotmánytalanítás” (*de-constitutionalization*) a kizáró szabály alkalmazási körének jelentős mértékű csökkenéséhez vezetett, legújabbban pedig az eltörlésének a gondolata is felvetődött.⁷² Utóbbi termé-

szetesen akkor valósulhat meg, ha a kizáró szabály helyett megalkotnak egy olyan jogorvoslatot (legyen az akár polgári jogi, akár igazgatási jellegű), amely alkalmas a házkutatáshoz és lefoglaláshoz kapcsolódó alkotmányos jogok érvényesülésének garantálására.⁷³

El kell-e törölni a doktrínát?

Érvek, ellenérvek

*Az amerikai büntetőeljárás-jogi szakirodalom az exclusionary rule eltörlése/fenntartása kapcsán három szempontot vizsgál: 1. a negyedik alkotmánykiegészítés értelmezése; 2. megakadályozza-e a kizáró szabály az alkotmányos jogsértéseket; 3. arányban áll-e a szabály a büntetőeljárás során adódó költségekkel.*⁷⁴

A negyedik alkotmánykiegészítés értelmezése

A negyedik alkotmánykiegészítést – az *exclusionary rule* doktrína fényében – alapvetően kétféleképpen lehet értelmezni: nyelvtanilag, valamint történetileg.

Ha a negyedik kiegészítést *szó szerint értelmezzük* (nyelvtani értelmezés), akkor valóban azt mondhatjuk, hogy *a kizárási szabálynak nincs alkotmányos alapja*, a jelzett kiegészítés ugyanis a büntetőeljárások során foganatosított házkutatásoknak, lefoglalásoknak „csak” az alkotmányos standardjait rögzíti, azok megsértésének következményeiről azonban nem tartalmaz semmit.⁷⁵ Azaz az nyelvtani értelmezés az *exclusionary rule* eltörlésére adhat alapot.

Ezzel szemben, ha a negyedik kiegészítést úgynevezett *történeti értelmezésnek* vetjük alá – amely azt vizsgálja, hogy vajon mi volt a célja a jogalkotónak a negyedik alkotmánykiegészítés megszövegezésével –, végső soron arra az álláspontra is juthatunk, hogy ha már egyszer a jogalkotó az alkotmány keretei közé illesztette a házkutatások, lefoglalások szabályait, azok megsértésének nyilván védelmet kívánt nyújtani. A védelmet pedig az *exclusionary rule* alkalmazásával érhetjük el.⁷⁶

Megakadályozza-e a kizáró szabály az alkotmányos jogsértéseket?

A kérdés megválaszolásánál a kiindulópontunk az a tétel, amelyet a legfelsőbb bíróság 1960-ban az *Elkins vs. United States*-ügyben kimondott: a „*kizáró szabályt a negyedik alkotmánykiegészítésben foglalt jogok megsértésének megelőzésére, nem pedig a sérelem orvoslásra szánták*”.⁷⁷ Azaz a meg-

válaszolandó kérdés valójában az, hogy a kizáró szabály alkalmas-e arra, hogy megelőzze a jogellenes házkutatásokat, illetve lefoglalásokat.⁷⁸

A kizáró szabály eltörlése mellett állást foglalók szerint a szabály nem alkalmas erre a feladatra, az ugyanis „*se nem tud, se nem funkcionál érdemben visszatartóként*”.⁷⁹ Álláspontjuk alátámasztására a tudatos (*knowingly*) szabályszegőket emelik ki: „*azon rendőrök, akik tudatosan megsértik a negyedik kiegészítést, elméletben megakadályozhatók, de a kizáró szabály túl közvetett és túl gyenge büntetési forma (form of punishment), ahhoz, hogy ezt megfelelően megtegye*”.⁸⁰ Ahhoz, hogy az *exclusionary rule* teljes mértékben hatékony legyen, ezeket a rendőri „nemkívánatos” magatartásokat mindig fel kellene deríteni a büntetőeljárásban, és egyfajta „büntetőválaszként” az így felderített bizonyítékot minden egyes esetben ki kellene zárni a büntetőeljárásból. Ez azonban nem feltétlenül jár eredménnyel: „*egy házkutatást, amelyet a bíróság esetleg később jogellenesnek tart, a többi bűnüldöző hatóság hajlamos rokonszenvvel kezelni, ezért a bizonyíték kizárása nem biztos, hogy ezen az alapon vissza fogja tartani az átlagos rendőrt*”.⁸¹

Megjegyzik továbbá a kizáró szabály ellenzői, hogy a negyedik alkotmánykiegészítés megsértéséért a „szankció” (a bizonyíték kizárása) gyakran aránytalan a rendőrség által elkövetett „bűnhöz” (a jogellenes cselekményhez) képest. Megjelenik ez az aránytalanság egyfelől akkor, amikor a jóhiszemű rendőr gondatlan tévedésére (*inadvertent mistake of a good-faith police officer*) ugyanúgy alkalmazni rendelik a kizáró szabályt, mint ahogy azt a rosszhiszemű rendőr szándékos magatartására is (*malicious conduct of a bad-faith police officer*). Eerre hozza példaként a legfelsőbb bíróság, hogy „*habár egy tigris vagy egy egér szabadon eresztése egy tanteremben jogellenes cselekmény [...] egyetlen józan ésszel gondolkozó ember sem mondaná azonban, hogy egyformán kell mindkettőt büntetni*”.⁸² Másfelől megjelenik az aránytalanság abban is, amikor a kizáró szabály nem tesz különbséget súlyos bűncselekmény (*serious crime*) és egy kisebb szabályszegés között (az esetlegesen veszélyes elkövető elkerülheti a büntetőjogi felelősségre vonást még akkor is, ha a rendőr által elkövetett szabályszegés csekély jelentőségű volt).⁸³

Ezzel szemben a kizárási szabály megtartása mellett kardoskodók azzal érvelnek, hogy „*valószínűleg egyszerűbb azt igazolni, hogy a szankciónak nincs visszatartó ereje, mint azt megmutatni, hogy az sikeres*”.⁸⁴ Érvként hozzák továbbá fel azt is, hogy az *exclusionary rule*-t támadók szerint a kizárási szabály nem rettent vissza egyes rendőröket. A támogatók szerint ez hibás megközelítés, ugyanis a kizáró szabály célja nem az egyedi visszatartás kellene hogy legyen, hanem a *rendszerszintű (vagy általános) visszatartás*.⁸⁵

Ezen túlmenően a kizáró szabály „védelmezői” rámutattak arra is, hogy az *exclusionary rule* legtöbb bírálója, azon kívül, hogy vitatja a szabály visszatartó erejét, azt is állítja, hogy a szabály túl sok bűnöző szabadon hagyásához vezet. Így a „védelmezők” e csoportja akként érvel, hogy „*valószínűnek tűnik [...], hogy a bírálók elégedetlenségének valódi forrása nem a kizárási szabály hatástalansága, hanem annak hatékonysága*”. (Ha a negyedik kiegészítés sérelmének orvoslása kivételesen jól működne, több olyan eset lenne – és nem kevesebb –, amelyben a fontos, perdöntő bizonyítékokra nem derülne fény, és még több bűnös úszná meg a büntetőjogi felelősségre vonást.)⁸⁶

Arányban áll-e a kizáró szabály a büntetőeljárásban adódó költségekkel?

Az *exclusionary rule* eltörlése mellett állást foglalók szerint a szabály állítólagos költségei nagyobbak, mint az esetleges visszatartás előnyei.⁸⁷ Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a Supreme Court 2006-ban a *Hudson vs. Michigan*-ügyben tett kijelentése alapján („a kizáró szabályt csakis akkor alkalmazzák, amikor a visszatartás előnyei túlyomó arányban vannak a tényleges társadalmi költségekkel”) úgy tűnik, hogy a bíróság figyelembe veszi a szabály alkalmazáskor a visszatartó erő-költségarányosság követelményét.⁸⁸

A másik oldalon állók (a kizárási szabály támogatói) azonban elvetik az effajta megközelítést. Álláspontjuk szerint a büntetőügyben eljáró bíróságoknak „az eljárás épségének megőrzésére kellene fókuszálniuk –, hogy elkerüljék annak veszélyét, hogy a hatósági törvénytelenységhez közük legyen [...] mindezt az alkotmányellenesen megszerzett bizonyítékok felhasználásának tilalmával tehetik meg”.⁸⁹

Álláspontunk szerint (szinte) lehetetlen tárgyilagosan elemezni a kizáró szabály költségeit és előnyeit, mert ez a folyamat – *Yale Kamisar* szavaival élve – magában foglalja a „kiszámíthatatlanok mérését és a megmérhetetlenek összehasonítását”.⁹⁰

Így például elég nehéz pénzösszegben mérni, hogy mennyit nyom a magánélethez való jog a mérlegen, vagy azt, hogy egyenlő-e (arányban áll-e) egy indokolatlan (jogellenes) házkutatásból származó bizonyíték kizárása egy bűnös szabaddalban hagyásával.

Melyik a járható út: az exclusionary rule eltörlése, megtartása, vagy vannak jobb megoldások?

Amint az a leírtakból kitűnik, az *exclusionary rule eltörlését* támogatók egyetlen járható utat fogadnak el: a kizáró szabály eltörlését. Érvelésük szerint a kizáró szabály eltörlésével a büntetőtárgyalás csak és kizárólag a vádlott bűnösségének vagy ártatlanságának eldöntésére összpontosíthatna.⁹¹

A kizáró szabály eltörlése melletti érvként hozzák fel továbbá azt is, hogy ha még lenne is visszatartó ereje a kizáró szabálynak, és ha az még nagyobb lenne is, mint a büntetőeljárás költsége, akkor is lehet találni más „eszközt”, amely több előnyt kínál. Így például napvilágot láttak olyan nézetek, amelyek szerint a negyedik alkotmánykiegészítés megsértésének elsődleges (netán egyetlen) jogorvoslati eszköze a polgári jogi út kellene hogy legyen: a jogellenes házkutatással vagy lefoglalással érintett személy (a büntetőügy terheltje) jogellenes károkozás címén indíthatna pert a rendőrség, és ezzel együtt az állam ellen.⁹²

Ezzel szemben az *exclusionary rule* támogatói szerint „számos hibája el- lenére a kizáró szabály [...] a legjobb, amit reálisan alkalmazhatunk”.⁹³ Ebben a megfogalmazásban a kulcsszó: a „reálisan” kifejezés. A negyedik alkotmánykiegészítés megsértése miatti rendőrség elleni büntetőeljárások ugyanis jóformán ismeretlenek. Ennek oka valószínűleg nem más, mint hogy az ügyészek ritkán akarnak a rendőrséggel – mint természetes szövetségeseikkel – szemben eljárni.⁹⁴ Másfelől a polgári perek – mint büntetőmechanizmusok – is viszonylag hatástalanok a rendőrökkel szemben.⁹⁵ Ennek elsősorban az az oka, hogy maga a nyomozó hatóság tagja (illetve a kormányzat) számos esetben mentes a polgári felelősség alól.⁹⁶ Mindezekből pedig az következik, hogy az alkotmányos büntetőeljárást leginkább az szolgálná, ha megmaradna az *exclusionary rule* alkalmazhatósága, azaz a jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárásával lehetne orvosolni az alkotmányt sértő eljárást.

*Az exclusionary rule doktrína alóli kivételek,
avagy amikor a kizárási szabály nem alkalmazható*

Mint ahogyan azt a tanulmánynak a doktrína létjogosultságát tárgyaló pontjában is kifejtettük, a *Calandra-ügy* óta a legfelsőbb bíróság más szemüvegen keresztül nézi az *exclusionary rule* doktrínát: implicite érvénytelenítette ugyanis azt a tézist, amely szerint a kizáró szabálynak alkotmányos gyökerei lennének. A legfelsőbb bíróság ugyanebben az ügyben kimondta azt is, hogy

„mint minden jogorvoslati szabálynak, úgy a kizárási szabálynak az alkalmazását is le kellene szűkíteni azokra a területekre, amelyeken a jogorvoslat a céljait feltehetően a leghatékonyabban elérheti”.⁹⁷

A Supreme Court ítélkezési gyakorlatát tekintve úgy tűnik, az a Calandra-ügy óta egyre inkább kiábrándult a kizárási szabályból, aminek az a következménye, hogy egyre több kivételt fogalmaz(ott) meg alóla.⁹⁸ A kivételek körének bővítését pedig azzal indokolja, hogy „a bizonyítékok kizárása az utolsó megoldásunk, és nem pedig az első reakciónk”.⁹⁹

Mielőtt rátérünk a nevesített kivételekre, kiemeljük egyfelől azt, hogy az amerikai bizonyítási jog egyes, *nem büntetőjogi tárgyú eljárásokban (non-criminal proceedings)* is alkalmazni rendeli a kizáró szabályt.¹⁰⁰ Így például alkalmazni kell az *exclusionary rule*-t olyan eljárásokban, amelyekben szabálysértés miatt ügynevezett tulajdonelkobzást rendeltek el.¹⁰¹ Nem alkalmazható azonban a szabály a hagyományos polgári perekben, az adóügyi eljárásokban¹⁰², valamint az ügynevezett kitoloncolási eljárásokban.¹⁰³

Másfelől megjegyezzük, hogy a *büntetőjogi tárgyú eljárásokon belül, a non-trial proceedings*ek (ezek a büntetőjogi tárgyú „nem peres eljárások”) kapcsán a kialakult gyakorlat szerint fel lehet használni az alkotmányellenesen megszerzett bizonyítékokat, ha az az esküdtszéki eljárás keretében merül fel¹⁰⁴, vagy ha előzetes meghallgatáson (*preliminary hearings*)¹⁰⁵, óvadéki eljárásban (*bail proceedings*)¹⁰⁶, ítélethozatalban (*sentencing*)¹⁰⁷ vagy a feltételes szabadon bocsátást megszüntető eljárásban (*proceedings to revoke parole*) merül fel.¹⁰⁸

Az ügynevezett kétségbevonási kivétel

Az *impeachment (kétségbevonási) kivétel alkalmazását* az amerikai szakirodalom azzal *indokolja*, hogy ezzel jelentős előrelépést tehetnek az igazságkeresési folyamatban azért, hogy elrettentik a terheltet a hazudozástól.¹⁰⁹ A jelzett kivétel szerint ugyanis az ügyész a büntetőeljárásokban felmutathat olyan bizonyítékokat, amelyeket a terheltnek a negyedik alkotmánykiegészítésben foglalt jogai megsértésével szereztek meg. Ez azonban korlátozott: a negyedik alkotmánykiegészítés megsértésével megszerzett bizonyítékot ugyanis csak két esetben lehet felhasználni. Egyfelől akkor, ha az ügyész célja e bizonyíték felmutatásával a *vádott közvetlen vallomásának kétségbevonása*, másfelől pedig akkor, ha a cél a terhelt *szembesítéskor feltett célirányos kérdésekre adott válaszainak a megcáfolása*.¹¹⁰

A legfelsőbb bíróság 1990-ben, a *James vs. Illinois-ügyben* pontosította a kivétel alkalmazásának szabályát.¹¹¹ Kimondta ugyanis, hogy „*a vádlott negyedik kiegészítésben foglalt jogainak megsértésével megszerzett bizonyítékokat arra nem lehet felhasználni, hogy kétségre vonják a védelem által felsorakoztatott valamennyi tanú szavahihetőségét*”. A bíróság érvelése szerint ilyen esetben ugyanis csorbulna a terhelt tisztességes eljáráshoz való joga azáltal, hogy a terheltek nem mernének tanúkat bevonni a büntetőeljárásba, ha azok szavahihetőségét az ügyész egy jogellenes módon megszerzett bizonyítékkal meg tudja dönteni. Ha ezt jóváhagyná a legfelsőbb bíróság – érvel a szakirodalom –, az semmiféle előrelépést nem hozna az igazságkeresési folyamatban; másfelől pedig jelentősen gyengítené a kizárási szabályba vetett bizalmat.¹¹²

Az úgynevezett kopogási és bejelentési kivétel

A *knock-and-announce*-t, mint második kivételt, a legfelsőbb bíróság a 2006-ban meghozott *Hudson vs. Michigan-döntésében* nevesítette.¹¹³ Megjegyezzük, hogy a jelzett kivétel összetett, annak szabályai ugyanis nemcsak az elsődleges kizárási szabályhoz (*exclusionary rule*), hanem a másodlagos kizárási szabályokhoz, ezen belül is a mérgezett fá gyümölcsének doktrínájához, annak kivételeihez is kapcsolódnak. A továbbiakban a szabályt elsősorban mint az *exclusionary rule* alóli nevesített kivételt vizsgáljuk.

A Hudson-ügyben a detroiti rendőrség érvényes házkutatási engedéllyel ment *Brooker T. Hudson* lakásához, amelyben kokaint, valamint egy illegálisan tartott fegyvert találtak. A rendőrség azonban eljárási szabálysértést követett el, amikor a kopogást és bejelentést követően mindösszesen három-öt másodpercet várakozott (a gyakorlat szerint húsz-harminc másodpercet kell várakozni), majd bement Hudson lakásába. Mindezek alapján a legfelsőbb bíróságnak lényegében arra kellett választ adnia, hogy a kopogás és bejelentés szabályának így módon történő megsértésével megszerzett bizonyítékokat ki kell-e zárni a bizonyítékok sorából.

A bíróság érvelésének kiindulópontja az volt, hogy a kizárási szabályt mint végső megoldást (*last resort*) kell figyelembe venni a büntetőeljárások során. A megtalált drogok, valamint lőfegyver felhasználhatósága kapcsán pedig úgynevezett *három-asorakoztatott* fel.¹¹⁴ Egyfelől kimondta a bíróság, hogy „*ha nem történt volna eljárási szabálysértés – azaz három-öt másodperc helyett húsz-harminc másodpercig várakoznak –, akkor is megtalálták volna a drogot és a lőfegyvert*”, azaz álláspontja szerint a mérgezett

fa gyümölcse doktrína alóli kivétel, az úgynevezett *független forrás doktrína* (*independent source doctrine*) alapján e bizonyítékok felhasználhatók. Álláspontunk szerint a bíróság ezen a ponton eljárásdogmatikai hibát követett el: összekeverte ugyanis a független forrás doktrínáját a mérgezett fa gyümölcse alóli másik kivétellel, az úgynevezett óhatatlan felfedezés (*inevitable discovery rule*) elvével.¹¹⁵ Amíg a független forrás doktrína esetében ugyanis nem beszélhetünk a mérgezett fa gyümölcse alóli valódi kivételről (lévén hogy a kérdéses bizonyíték teljesen vagy részben egészséges fa gyümölcse, amelynél az illegálitási kapcsolódási pont hiánya alapján marad felhasználható a bizonyíték); addig az óhatatlan felfedezés elve a mérgezett fa gyümölcse alóli valódi kivételnek minősül (hiszen itt a kérdéses bizonyíték valóban az eljárás szabálysértés terméke).¹¹⁶

A bizonyítékok felhasználhatósága kapcsán a bíróság második jogalapként egy újabb mérgezett fa gyümölcse alóli kivételre: a *meggyengült kapcsolat elvére* (*attenuated connection principle*) hivatkozott.¹¹⁷ A szakirodalom álláspontja az, hogy „noha már a Hudson-döntés előtt is létezett ez a kivétel, ám a Hudson-eset óta, látszólag meg lehet határozni olyan egyértelmű helyzeteket, tényezőket (így időbeni közelség, közreható események, szabályszegő szándékossága, a szabályszegésből származó bizonyíték természete, védett érdekeltségi korlátozás), amelyek esetében a bizonyíték szennyezettsége mindenképp eloszlik”.¹¹⁸ A Hudson-ügyben a bíróság az utóbbi tényezőre – a védett érdekeltségi korlátozásra – hivatkozott. A bíróság szerint a *kopogás és bejelentés szabálya kifejezetten három érdek védelmét szolgálja/szolgálhatja*. Így a szabály egyfelől védelemben részesíti *az emberi életet és testi épséget* – lévén hogy egy váratlan (előre be nem jelentett) behatolás önvédelmi reakciót válthat ki az érintett személyben. Másodsorban a szabály védelemben részesíti a házkutatással érintett személy *tulajdonjogát* az erőszakos bemennetellel előidézett károkozásokkal szemben. Végezetül pedig az érintett személy *magánélethez való jogát* is védi a szabály.¹¹⁹ A bíróság érvelése szerint noha a jelzett esetben ezek az érdekek megjelennek, de „*a kapcsolat az illegálitás és a bizonyítékok között eléggé meggyengült ahhoz, hogy a bizonyíték kezdeti szennyezettsége teljes mértékben elússzon [...] azaz az eljárás szabálysértés gyümölcseiből származó bizonyítékok kizárása nem szolgálna a kopogás és bejelentés szabályában foglalt érdekeket*”.¹²⁰

Harmadik jogalapként a bíróság a kopogás és bejelentés szabályát a *költségek* (társadalmi költségek) és *előnyök* (elretentés mint előny) *kontextusában vizsgálta meg*: ez alapján is arra a következtetésre jutott, hogy a kizárási szabályt jelen esetben nem lehet alkalmazni.¹²¹

Mindezen érvelés után a bíróság összefoglalva kimondta: „*a negyedik alkotmánykiegészítésben foglalt kizáró szabály nem alkalmazható abban az esetben, ha a bizonyíték a kopogás és bejelentés szabályának megsértésével lefolytatott házkutatás következtében lett megszerzve, feltéve, ha a házkutatás foganatosítására érvényes házkutatási engedély volt kibocsátva*”.¹²² Azaz a legfelsőbb bíróság a mérgezett fa gyümölcse doktrína alóli kivételek segítségével nevesítette az *exclusionary rule* alóli második kivételt a *knock-and-announce* követelmény formájában.

Rendőrségi bűnösségi tényező mint kivétel

Az *exclusionary rule* alóli kivételek harmadik csoportját az amerikai szakirodalom összefoglalóan *police culpability factor*-nak (azaz rendőrségi bűnösségi tényezőnek) nevezi¹²³, az amerikai legfelsőbb bíróság azonban *good faith* (jóhiszeműségi) kivételről beszél.¹²⁴ A jelzett kivétel tartalmát alapvetően négy döntés határozta meg: így a kiinduló eset a *United States vs. Leon-ügy* (1984) volt, majd az *Illinois vs. Krull-ügy* (1987); az *Arizona vs. Evans-ügy* (1995); valamint a *Herring vs. United States-ügy* (2009). Utóbbi döntéssel kapcsolatban előljáróban le kell szögeznünk, hogy „*sokkal mélyebb vágást vezetett be a kizáró szabály hatáskörébe, korlátozva annak használatát [...] amelynek úgy tűnik, hogy végső üzenete abban áll, hogy a bizonyítékok kizárásának szabálya csak szűk körülmények között állja meg a helyét és így e szabály – mint gyakorlati kérdés – halottnak bizonyulhat [...]*”.¹²⁵

A United States vs. Leon-ügy és annak következményei

A *United States vs. Leon-ügyben* (1984) egy *látszólag érvényes házkutatási parancs* alapján végezték a rendőrök házkutatást. Erről a parancsról azonban később kiderült, hogy érvénytelen.¹²⁶ A legfelsőbb bíróság – a jóhiszeműségi kivétel alapján – nem zárta ki az így megszerzett bizonyítékokat. Indokolásában elvi éllal kimondta, hogy „*egy később érvénytelennek nyilvánított házkutatási parancs/engedély alapján megszerzett bizonyítékot fel lehet használni a büntetőeljárás során, feltéve, ha a megfelelő gyakorlati tapasztalattal rendelkező rendőr (reasonably well-trained officer) azt feltételezhetette, hogy a parancs/engedély érvényes*” volt. Megjegyezte továbbá a bíróság azt is, hogy „*a leoni jóhiszeműségi elv azt feltételezi, hogy az eljáró rendőr megfelelően hajította végre a parancsot [...] ez az elv ugyanis nem védi az alaptalanul végrehajtott (bár érvényes) parancsokat*”.¹²⁷

A bíróság azonban úgy látta, hogy a Leon-döntésben lefektetett szabály pontosításra szorul, így meghatározott négy olyan esetet/szituációt, amikor a kizáró szabály mégis alkalmazható (*kivételek a Leon-szabály alól*).¹²⁸

Nem érvényesül a Leon-szabály egyfelől abban az esetben, ha a házkutatási parancsot kibocsátó rendőrbíró *olyan más rendőr által szolgáltatott információban bízott* (és erre alapította a házkutatási engedélyt), aki tudta, hogy az okiratban lévő állítások hamisak.¹²⁹ Másodsorban szintén nem érvényesül a Leon-szabály, ha „*a házkutatási parancsot kibocsátó rendőrbíró [...] a mindenáron való bizonyítékszerzés jegyében [...] teljes mértékben elhagyta a bírői szerepét*”, azaz inkább a vád (a bűnüldözés) oldalán áll, mintsem az igazságszolgáltatás érdekeit képviseli.¹³⁰ A Leon-szabály alóli harmadik kivétel szerint, ha a terhelt vonatkozásában *nem áll fenn megalapozott gyanú* (ami a házkutatás elrendelésnek alapjául szolgálhatott volna), szintén ki kell zárni az így megszerzett bizonyítékot.¹³¹ Végezetül pedig szintén nem érvényesül a Leon-szabály abban az esetben, amikor a *kibocsátott házkutatási parancs nyilvánvalóan hibás*, mert az nem beazonosítható módon tartalmazza a házkutatás helyszínét, vagy nem jelöli meg pontosan a keresett (le-foglalandó) dolgot.¹³²

Illinois vs. Krull-ügy

Az Illinois vs. Krull-ügyet (1987) alapvetően az különbözteti meg a Leon-ügytől, hogy míg az utóbbi egy kibocsátott házkutatási parancson alapult, addig a Krull-ügyben egy „*parancs nélküli ügynevezett rendeleten alapuló közigazgatási házkutatást*” végeztek. A házkutatás nyomán a megtalált lopott dolgokat lefoglalták.¹³³

A Krull-ügy terheltje indítványozta a lefoglalt dolgok bizonyítékok közül a kirekesztését, arra hivatkozással, hogy a rendeletet (amelyen a házkutatás alapult) később alkotmányellenesnek minősítették.

A legfelsőbb bíróság *nem rendelte kizárni az így megszerzett bizonyítékokat*. Indokolásában rögzítette, hogy „*logikailag nem járul hozzá a negyedik alkotmánykiegészítés megsértésétől való elretentéshez az, ha az eljáró rendőrt nem a saját, hanem a törvényhozó hibája miatt rendelik büntetni a bizonyíték kizárásával*”, így a Leon-döntésben rögzített jóhiszeműség elvének megfelelően, jelen esetben is felhasználható lesz az így megszerzett bizonyíték.¹³⁴

Arizona vs. Evans-ügy

Az Arizona vs. Evans-ügyben (1995) E.-t egy általános közúti ellenőrzés során azért tartóztatták le, mert a személyi adatainak ellenőrzésekor az elektronikus adatbázis szerint letartóztatási parancs volt ellene kibocsátva. A közúti ellenőrzéskor mindemellett átvizsgálták E. személygépkocsiját is, és a csomagtartóban nagyobb mennyiségű marihuánát találtak. Később kiderült, hogy a letartóztatási parancsot visszavonták, az illetékes bírósági alkalmazott azonban nem törölte az elektronikus adatbázisból. Ekként fordulhatott elő, hogy E.-t érvényes letartóztatási parancs hiányában letartóztatták.¹³⁵

E. az eljárás folyamán indítványt tett arra, hogy az ellenőrzéskor nála megtalált marihuánát – mint jogellenesen megszerzett bizonyítékot – zárják ki a bizonyítékok sorából. A kizárást az alkotmányserető módon végzett letartóztatási paranccsal indokolta.

A legfelsőbb bíróság a *jóhiszeműség elvére hivatkozással nem rendelte kizárni az ellenőrzés során megtalált drogot*. Indokolásában kitért arra, hogy jelen esetben ismételt alkalmazni lehetett a *Leon-szabályt* (a letartóztatást végző rendőr jóhiszeműen bízott az elektronikus nyilvántartásban), annyi *pontosítással*, hogy e szabály *nemcsak a rendőrök (rendőrbírók) általi jogsértésekre, hanem a bírósági alkalmazottak által elkövetett jogsértésekre is alkalmazandó*.¹³⁶

Herring vs. United States-ügy

A 2009-ben megszületett Herring vs. United States-ügyben H.-t a lakóhelye szerint illetékes rendőrség egy szomszédos megye rendőrségének adatbázisában lévő parancs alapján tartóztatta le, majd ezt követően házkutatást tartottak nála. A házkutatás során H. lakásában drogot és illegálisan tartott lőfegyvereket foglaltak le. Az eljárás későbbi szakaszában azonban fény derült arra, hogy a H. elleni letartóztatási parancsot már hónapokkal korábban visszavonták, ám azt a szomszédos megye rendőrkapitánysága gondatlanságból nem törölte az elektronikus adatbázisból.¹³⁷

H. az eljárásban arra hivatkozott, hogy mivel már a letartóztatása is jogsértő volt, az utána végzett házkutatás is jogellenesnek minősül, így indítványozta a megtalált és lefoglalt tárgyak bizonyítékok közüli kirekesztését.

A legfelsőbb bíróság úgy vélte, hogy *az ügyben nem alkalmazható az exclusionary rule doktrína*. Roberts főbíró indokolásában kifejtette, hogy a kizáró szabály alkalmazása nem automatikus következménye a negyedík

alkotmánykiegészítés megsértésének, „az csak akkor alkalmazható, ha tényleges elretentést idéz elő, és az elretentés előnyei meghaladják a kizárási szabály során felvetődő költségeket [...] valamint a rendőri magatartás is kellően bűnös [...]”.¹³⁸ A rendőri magatartással kapcsolatban rögzítette a döntés, hogy „a bizonyítékok kizárásának szabálya arra szolgál, hogy megakadályozza a szándékos, hanyag vagy súlyos gondatlan magatartásokat [...] jelen ügyben azonban a rendőrség által elkövetett hiba nem érte el ezt a szintet”, ez ugyanis mindössze egyszerű gondatlanság volt a rendőrség részéről.¹³⁹

Zárógondolatok

A terhelt jogait a büntetőeljárásban a jogszabályok eleve korlátok közé szorítják, ezért nem engedhető meg, hogy az ellene irányuló jogellenesen lefolytatott bizonyítás gyümölcseit ellene felhasználják.¹⁴⁰ Kiemelten igaz (lenne) ez a megállapítás az amerikai büntetőeljárásokra, amikor is – a kormányzat iránt kialakult bizalmatlanság következtében – az eljárás minden szakaszában kiemelt figyelmet fordítanak az „állami úthengernek” kiszolgáltatott személyek védelmére.

A jogellenesen (tiltott módon) megszerzett bizonyítékok kizárásának kérdése sokkal korábban került előtérbe az amerikai büntetőeljárás rendszerben, mint a kontinentálisban. [Természetesen nem hallgatható el, hogy a jogtudományba a bizonyítási tilalmak (*Beweisverbote*) fogalmát Ernst Beling német jogtudós vezette be a XX. század elején.] Úgy tűnik azonban, hogy az amerikai büntetőeljárásában a jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelését tekintve egyfajta dogmatikai űr keletkezett, amelyet a legfelsőbb bíróság eseti döntésein keresztül igyekezett és még ma is igyekszik kitölteni (a hangsúly azonban a kitöltésen és nem pedig megoldáson van). Teszi mindezt úgy, hogy beáll a szakirodalomnak az *exclusionary rule* létjogosultsága ügyében folytatott csatározásába: hol az egyik, hol a másik oldalt erősítve.

Az *exclusionary rule* létjogosultságának vizsgálatakor két elv ütközik egymással: a *formális (eljárás) igazságosság elve* szerint nem engedhető meg a büntetőeljárás felhígulása: az államnak inkább futni kell hagynia a bűnelkövetőt, mint hogy eljárási szabálysértéssel ítélje el; az *anyagi igazságosság elve* szerint azonban minden bűnelkövetőt meg kell büntetni, pusztán a formális szabályok betartása ennek nem lehet gátja.

Amint azt a dolgozat bevezetőjében is előrebocsátottuk: a jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárását megalapozó *morális korlát* – nevezetesen, ha maga az állam is jogsértővé válik, elveszíti annak (morális) alapját, hogy a jogsértő állampolgárait megbüntesse – az Amerikai Egyesült Államok büntetőeljárás jogában sem állított szilárd akadályokat a jogalkalmazó elé. A Supreme Court ítélkezési gyakorlatából ugyanis az olvasható ki, hogy 2009-re az *exclusionary rule* doktrína alkalmazása már csak igen szigorú, szinte taxatív módon felsorolt feltételek, körülmények fennállása esetén lehetséges. Végigtekintve a kizárási szabály alóli (egyre bővülő) kivételek körén, úgy tűnik, e kivételek a gyakorlatban inkább fő szabállyá kezdik kinőni magukat, és ezzel párhuzamosan a fő szabályként megfogalmazott kizárási szabály alkalmazására egyre ritkábban kerül sor, sőt az amerikai szakirodalom szerint az *exclusionary rule* a végnapjait éli.¹⁴¹ Noha a dolgozatban nem tértünk ki a terhelt hallgatási jogának vizsgálatára (az ugyanis külön dolgozat tárgya lenne), azonban az *exclusionary rule*-lal összefüggésben (az annak végnapjait erősítő rémképként?) megemlítendő, hogy az elmúlt két évtizedben az amerikai (büntetőeljárás-jogi) szakirodalomban napvilágot láttak olyan nézetek, miszerint a terhelt hallgatáshoz való jogát korlátok közé kell szorítani. E nézet egyik legradikálisabb képviselője a Harvard Egyetem egyik professzora, *Alan M. Dershowitz*, aki a terrorcselekményekkel gyanúsítható személyek esetében megfontolandónak tartja a „visszafogott” kínvallatás alkalmazását.¹⁴² Azaz a terhelt beismerő vallomásának megszerzése érdekében nyilvánvalóan eltekint az *exclusionary rule* alkalmazásától.

Adódik a kérdés, hogy vajon *milyen hatással van az amerikai büntetőeljárás rendszerre* a kizárási szabály egyre szűkebb körben való alkalmazása (más nézőpont szerint a kizáró szabály alóli kivételek körének növekedése). Álláspontunk szerint azzal, hogy az amerikai legfelsőbb bíróság egyre jobban leszűkíti a kizárási szabály alkalmazhatóságának körét, azt a látszatot kelti, mintha az angolszász büntetőeljárás rendszerek alapvető célját (az eljárási igazság kiderítését) háttérbe szorítaná, és helyette – közelítve a kontinentális büntetőtárgyalási rendszerek céljához – egyre inkább az anyagi igazság feltárására (sőt megkockáztatjuk: ezzel együtt a szinte bármely áron való bizonyítékszerzésre) törekedne. Úgy tűnik, hogy a büntetőeljárás rendszerek egymáshoz való közeledésében az angolszász (amerikai) modell is felvette a versenyt (ez idáig – néhány kivételtől eltekintve – inkább a kontinentális rendszer közeledéséről lehetett beszélni). Mindemellet az *exclusionary rule* alóli kivételek körének bővítésével a *védelem oldalára többletterheket* aggatott a legfelsőbb bíróság: inntől kezdve ugyanis a védelemnek már nem „csak”

azt kell bizonyítania, hogy jogellenesen történt a bizonyíték megszerzése, hanem azt is, hogy az kívül esik/kívül eshet az *exclusionary rule* kivételek körén. Ez pedig felveti azt a kérdést, hogy vajon még mindig érvényesül-e a *fegyverek egyenlősége az amerikai büntetőeljárásokban*. Álláspontunk szerint a mérleg nyelve – a kivételek körének bővítésével – inkább a vád oldalára bilent át.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy a *dolgozat kifejezett célja* az amerikai elsődleges kizárási szabály (*exclusionary rule*) bemutatása (történeti kialakulása, létjogosultságának vizsgálata, alkalmazásának indoklása és legújabb fejlődési irányának bemutatása) volt. Ebből adódik, hogy a dolgozat más állam eljárásjogának kizárási szabályaival nem foglalkozik (így a magyar büntetőeljárás törvény rendelkezéseivel sem). Álláspontunk szerint e szabályok részletes ismerete nélkülözhetetlen a kontinentális eljárásjogászok számára is: noha eltérő eljárási rend uralkodik a kontinensen, de e büntetőeljárásoknak is az igazság kiderítése, a bűnösök felelősségre vonása a végső céljuk, amikor is a bizonyítékok beszerzése közben történnek, történhetnek szabálytalanságok, amelyekre megfelelő módon kell „reagálni”. Az amerikai kizáró szabály eme reagáláshoz nyújthat (követendő vagy éppen elvetendő) példát.

LÁBJEGYZETEK

- 1 Tulajdonképpen Beling 1902-ben tartott székfoglalójáról van szó, amely 1903-ban jelent meg írásos formában. Vö. Ernst Beling: Die Beweisverbote als Grenzen der Wahrheitserforschung im Strafprozess. Strafrechtliche Abhandlungen. Heft 46., Breslau, 1903. Idézi Papp Zsuzsanna: Emberi jogok és személyiségi jogvédelem versus bizonyítás a német Szövetségi Bíróság és a német Alkotmánybíróság egyes határozatainak fényében. Rendészet és Emberi Jogok, 2011/2., 15. o.
- 2 Papp Zsuzsanna: i. m. 15. o.
- 3 Uo. 15–19. o.
- 4 Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Kiadó, Budapest, 2007, 117. o.
- 5 Uo.
- 6 Kis László: A jogellenesen beszerzett bizonyítási eszközök sorsa néhány külföldi állam és hazánk büntetőeljárásában. In: Szabó Krisztián (szerk.): Az új büntetőeljárás törvény első éve. Debreceni Konferenciák IV. Debrecen, 2005, 57. o.
- 7 Érdekességként megjegyezzük, Bencze Máttyás az ártatlanság vélelmének vizsgálata kapcsán szintén kettős érdekűköztetésről szól. (Ezen érdekek – a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága, valamint a terhelt jogainak védelme – nemcsak konkrétan az ártatlanság vélelmének vizsgálatokor, hanem valamennyi büntetőeljárás cselekmény lefolytatásakor megjelennek, így végső soron a jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelésekor is.) Álláspontja szerint a hatékony büntetőeljáráshoz olyan szabályok kellene, „amelyek elősegítik az igazság kiderítését, míg a büntetőhatalom elé állított korlátoknak a hibák minimalizálását és az eljárás alá vont személyek védekezési esélyét kell biztosítaniuk. A jogalkotó előtt álló megválaszolandó kérdés tehát az, hogy melyik értéknek milyen súlyt, jelentőséget tulajdonít. A közösség mint egész érdeke nyilvánvalóan az, hogy a büntető igazságszolgáltatás minél hatékonyabban működjön, azt ne akadályozzák pusztán formális gátak. Ha azonban a közösség

- get individuumok összességéeként fogjuk fel, akkor nyilvánvalóan felmerül a terheltet megillető garanciák és a tisztességes eljárás követelménye.” Bencze Mátyas: Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar büntetőbíróóságok gyakorlatában. Kézirat. 2011. http://jog.unideb.hu/documents/tanszkek/jogbolcsesleti/publikcik/artatlansag_veleme_a_gyakorlatban.pdf
- 8 Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 163. o.
- 9 Uo. 164. o.
- 10 Uo. 164–165. o.
- 11 A „féloldalasan kizárt bizonyítékok tanáról” részletesen ír Akhil Reed Amar: *The Constitution and Criminal Procedure: First Principles*. Yale University Press, New Haven, 1997.
- 12 Thomas J. Gardner – Terry M. Anderson: *Criminal Evidence: Principles and Cases*. Wadsworth Cengage Learning, United States, 2010, pp. 134–136. A szerzőpáros szerint a „szakértői burkolt ki-játszás doktrínájának” tipikus esete a családon belüli erőszaknál a hozzátartozó spontán nyilatkozatának szakértői véleményben való felhasználása. Ilyenkor ugyanis kétféle „előszituáció” fordulhat elő. Az egyik szerint azért szükséges a hozzátartozó spontán nyilatkozatának visszacsempészése, mert őt úgy hallgatta ki a hatóság tanúként, hogy nem figyelmeztette a mentességi jogára, holott az megillette volna, és e kihallgatásakor mondott olyat, amivel a terhelti pozícióban lévő hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolta. Ebben az esetben az eljáró hatóság joggeleneesen jutott a hozzátartozó nyilatkozatához, így az nem vehető figyelembe bizonyítékként. Ha a szakértő valamilyen formában tudomást szerez erről a nyilatkozatról, és azt beépíti szakvéleményébe: valódi bizonyíték-visszacsempészésről van szó, hiszen az egyszer már kizárt bizonyíték újra visszakerülhet a büntetőeljárásba. A másik „előszituáció” szerint nem volt előzetes kihallgatás, vagy az nem volt törvénysértő, ám a szakértő olyan adatokat is beépített szakvéleményébe, amelyek mindössze szóbeszédben alapultak, azokhoz tehát nem a jogszabály szerinti eljárása során jutott hozzá. Utóbbi azonban inkább a bizonyíték büntetőeljárásba való becsempészése, mintsem visszacsempészése.
- 13 A német szakirodalomban kialakult indokokhoz lásd: Svenja Schröder: *Beweisverwertungsverbote und die Hypothese rechtmäßiger Beweiserlangung im Strafprozeß*. Duncker und Humblot, Berlin, 1992. Idézi Tremmel Flórián: i. m. 158. o.
- 14 Gordon Mahler: Az amerikai büntetőeljárás vázlata. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 71. o.
- 15 Fantoly Zsanett: Akkuzatórius vagy inkvizitórius büntetőeljárás? Versengő rendszerek. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Tudományos előadókülés a Büntügyi Oktatók Országos Találkozóján*. Szeged, 2009, 36. o.
- 16 Uo. Megjegyezzük, a két büntetőeljárás rendszer közötti ez irányú különbség egyik vetülete, hogy például az inkvizitórius modell kevésbé érzékeny a bizonyítás közben elkövetett jogsértésekre, vagy a hatóságok eljárási szabálysértéseire, az akkuzatórius büntetőeljárás rendszer pedig igen széles körben ismeri el a felek rendelkezési jogát (például a vádalku intézményében). Ehhez lásd Hack Péter: *A hatóságok eljárási kötelezettségei és ezek számonkérhetősége a büntetőeljárás törvényben*. In: Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.): *Dolgozatok Erdei tanár úrnak*. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2009, 107–122. o.
- 17 Markus Geisler: *Die Ausgestaltung des Anklageprinzips nach amerikanischem Strafverfahrens- und Verfassungsrecht*. Duncker und Humblot, Berlin, 1998, S. 125. Idézi Fantoly Zsanett: *A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága*. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 88. o.
- 18 Gordon Mahler: i. m. 72. o.
- 19 Nem könnyű azonban elemezni az angolszász bizonyítási rendszert, mert esetjogi rendszer lévén, számos bírósági határozat tartalmaz iránymutatást a bizonyítékok kizárásával kapcsolatban. Tremmel Flórián: i. m. 152. o.
- 20 Az Egyesült Államok bíróságai azonban a mai napig nem tisztázták, hogy mit értenek pontosan a *beyond reasonable doubt* fogalmán. A *Cage vs. Louisiana-ügyben* [498 U.S. 39, 41 (1990)] a bíróság

- kimondta, hogy az „ésszerű kétely” kisebb fokú kétséget jelent, mint az „elemi kétely” vagy a „súlyos bizonytalanság”, azonban nincs szükség „erkölcsi bizonyosság” eléréséhez sem a bűnösség megállapításához.
- 21 Tremmel Flórián: i. m. 63–64. o.
- 22 Uo. 151. o.
- 23 Gordon Mahler: i. m. 78. o.
- 24 Langbein úgy tartja, hogy „*az angolszász rendszer bizonyítási szabályai egyértelműen az esküdtszéki rendszer gyengéit, mindenképp a laikus döntéshozók megismerési potenciáljának hiányosságait hivatottak ellensúlyozni*”. John Langbein: *Historical Foundations of the Law Evidence: A View from the Ryder Sources*. Columbia Law Review, no. 6, 1996, p. 1194.
- 25 Fantoly Zsanett (2012): i. m. 12–13., 16. o.
- 26 Tremmel Flórián: i. m. 152. o.
- 27 A bizonyítékok elfogadhatóságáról fő szabály szerint a bíróság a tárgyalást megelőzően dönt, ennek oka, hogy az esküdtsek ne ismerhesse meg a kérdéses bizonyíték tartalmát, mielőtt azt elfogadhatóvá nyilvánítják. A bizonyítékok elfogadhatóságáról kivételesen közvetlenül a tárgyaláson is határozhat a bíróság. Erre akkor kerülhet sor, ha valamelyik fél kérdést intéz a tanúhoz, és a bíró a választ megtiltja, ilyenkor a bizonyítékban rejlő veszélyt az elmaradt válasz rejti, amely ily módon nem jut az esküdtek tudomására. Ha azonban a válaszadás után derül ki a bizonyíték hibás volta, a bíró utasítást intézhet az esküdtekhez, hogy hagyják figyelmen kívül az elhangzottakat. (Ez azonban a gyakorlatban nehezen kivitelezhető.) A bizonyítékok elfogadhatóságának szabályairól részletesen Fantoly Zsanett (2012): i. m. 133–139. o.
- 28 Steven Penney: *Taking Deterrence Seriously: Excluding Unconstitutionally Obtained Evidence Under section 24(2) of the Charter*. McGill Law Journal, no. 1, 2004, p. 110.
- 29 Uo. 110–111. o.
- 30 232 U.S. 383 (1914)
- 31 Patrick B. McGuian: *An Interview with Judge Robert H. Bork*. Judicial Notice, 1986, p. 4.
- 32 Lásd például a Mapp vs. Ohio-ügyet, 367 U.S. 643 (1961).
- 33 Véleményünk szerint a „jogsértés áldozata”-n elsősorban – de nem kizárólagosan – a bűncselekmény elkövetésével megvádolt személyt kell érteni.
- 34 Steven Penney: i. m. 111–113. o.
- 35 129 S. Ct. 695 (2009)
- 36 A bizonyítékínség problematikájáról részletesen Tremmel Flórián: i. m. 92., 151. o. Itt jegyezzük meg, hogy az Egyesült Államokban a bizonyítékínség következtében egyre több rendőrnél tapasztalható az úgynevezett „vadászeffektus” kialakulása. Ennek lényege, hogy az eljáró rendőrök – az igazság kiderítése érdekében – úgy üldözik a bűnelkövetőket, mint a vadász a vadat, amikor is a cél (a vad elejtése – a bűnelkövető kézre kerítése, majd a beismerő vallomásának megszerzése), és nem feltétlenül az emberi jogok tiszteletben tartása a lényeg. Lásd Jerome H. Skolnick: *Justice Without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*. New York, 2011, p. 129., 151.
- 37 Steven Penney: i. m. 113–114. o.
- 38 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: *Understanding Criminal Procedure*. LexisNexis, 2010, p. 351.
- 39 367 U.S. 643 (1961)
- 40 Lásd Fred Gilbert Bennett: *Judicial Integrity and Judicial Review: An Argument for Expanding the Scope of the Exclusionary Rule*. UCLA Law Review, vol. 20, 1973, p. 1129.
- 41 Utóbbi indokot az amerikai szakirodalom *dogmatikai alapon megközelített indoknak* is nevezi. Lásd Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 352. o.
- 42 Lásd *United States vs. Janis-ügy*, 428 U.S. 433 (1976).
- 43 Ez azonban nem jelenti azt, hogy a legfelsőbb bíróság minden tagja maradéktalanul osztaná ezt az álláspontot. Példaként hozhatjuk ugyanis a *Herring vs. United States-ügyet* [129 S.Ct. 695 (2009)], amelyben Ginsburg bíró – a többség álláspontjával ellentétben – azt állította: „*a kizáró szabály egyik*

- fő célja az elrettentés, ki kell azonban emelni, hogy az más fontos célokat is szolgál, [...] így az elhatárolódási és a helyreállító igazságszolgáltatási cél is megjelenik benne”.*
- 44 Kis László: i. m. 59. o. Számos kutató az Egyesült Államok adverzariális büntetőeljárású rendszerének egyik hibáját jelöli meg ebben. Badó Attila szerint „*az a tény, hogy a büntető eljárásoknál igen gyakran másra sem kíváncsi a védőügyvéd, minthogy követett-e el valamilyen szabályszegést a rendőrség a nyomozás során, jelzi e szisztéma buktatóit*”. Badó Attila: *Esküdtzéki ítéletek. Futni hagyott bűnösök?* Studio Batiq, Szeged, 2004, 182. o.
- 45 Meriam C. D. Embregts: Similarities and Differences: the Operation of the Exclusionary rule in the US, Germany and Netherlands. In: C. M. Breur – Johannes F. Nijboer – Jan M. Reijntjes (eds.): *New Trend in Criminal Investigation and Evidence II*. Intersentia, Antwerpen–Groningen–Oxford, 2000, pp. 219–224.
- 46 Tremmel Flórián: i. m. 154. o.
- 47 „The right of people – it is to be secure in [our] persons, houses, papers and effects, against unreasonable searches and seizures.”
- 48 „No Warrants shall issue, but upon probable cause, supported by Oath or affirmation, and particularly describing the palace to be searched, and the persons or things to be seized.”
- 49 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 347. o.
- 50 232 U.S. 383 (1914)
- 51 Silverthorne Lumber Co. vs. United States ügy, 251 U.S. 385, 392 (1920)
- 52 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 348. o.
- 53 Uo.
- 54 338 U.S. 25 (1949)
- 55 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 348. o.
- 56 Uo.
- 57 Uo.
- 58 342 U.S. 165 (1952)
- 59 Lásd Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 349. o.
- 60 Uo.
- 61 Nem személy elleni erőszak történt például az Irvine vs. California-ügyben [347 U.S. 128 (1954)].
- 62 A Breithaupt vs. Abram-ügyben [352 U.S. 432 (1957)] például kimondta a bíróság, hogy „*az igazság-érzetünk, amely a Rochin-ügyben vezetett bennünket, jelen esetben nem sérült*”, lévén hogy a terheltől vérmintát akként szerzett a nyomozó hatóság, hogy eszméletlen állapotban bevitték a kórházba, és a vért bármiféle erőszak alkalmazása nélkül a kórház egyik orvosa vette le.
- 63 367 U.S. 643 (1961)
- 64 Ehhez lásd Thomas Y. Davies: *An Account of Mapp vs. Ohio*. That Misses the Larger Exclusionary Rule Story. *Ohio State Journal of Criminal Law*, vol. 4, no. 2, 2007, pp. 619–639.
- 65 Az amerikai büntető eljárásjogban ugyanis létezik az úgynevezett *knock-and announce* klauzula, amely előírja, hogy minden házkutatás első mozzanata a kopogás kell hogy legyen, majd a második, hogy bejelentik a házkutatás foganatosításának tényét. Harmadik lépésként előírja a klauzula, hogy a kopogás és bejelentés után húsz-harminc másodpercet várni kell a házba való behatolással. Ehhez lásd részletesen Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 171–174., 369–371. o.
- 66 Nem volt „megfelelő” a parancs, azaz azt nem az ügyész bocsátotta ki.
- 67 Lásd Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 351. o.
- 68 414 U.S. 338 (1974)
- 69 A kizáró szabály *eltörölése/fenntartása dilemmát az El kell-e törölni a doktrínát? Érvek, ellenérvek* alcím alatt elemezzük; míg a kizáró szabály alkalmazása alóli *kivételeket Az exclusionary rule doktrína alóli kivételek, avagy amikor a kizárási szabály nem alkalmazható* alcím alatt fejtjük ki.
- 70 Lásd Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 353. o.
- 71 Uo.

- 72 Lásd Hudson vs. Michigan-ügy, 547 U.S. 586 (2006); valamint Herring vs. United States-ügy [129 S.Ct. 695, 700 (2009)]. Megjegyezzük, William Brennan bíró már a Calandra-ügy kapcsán is kifejtette az *exclusionary rule* megszünésével kapcsolatos aggályait. Különvéleményében leírta, „*ha a kizáró szabályt nem tekintjük alkotmányos gyökerekkel rendelkezőnek – hanem csupán ügy tekintinték rá, mint egy körültekintően létrehozott szabályra, amelyet a legfelsőbb bíróság alkotott – akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amit a Bíróság megalkotott, azt a bíróság ugyanúgy el is vetheti, még hozzá nagyon drámai módon*”. Idézi: Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 353. o.
- 73 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 354. o.
- 74 Uo. 355–366. o. Mindemellett az amerikai szakirodalom politikai aspektusból (jobb-, baloldal) is vizsgálja a doktrína létjogosultságát. Ehhez lásd például Guido Calabresi: The Exclusionary Rule. Harvard Journal of Law and Public Policy, vol. 26, 2003, pp. 111–118.; Christopher Slobogin: Why Liberals Should Chuck the Exclusionary Rule? University of Illinois Law Review, no. 2, 1999, pp. 363–446.
- 75 A nyelvtani értelmezéshez lásd bővebben: Akhil Reed Amar: Fourth Amendment First Principles. Harvard Law Review, vol. 107, 1994, p. 757., 785.
- 76 A történeti értelmezéshez lásd Potter Stewart: The Road to Mapp vs. Ohio and Beyond: The Origins, Development and Future of Exclusionary Rule in Search-and-Seizure Cases. Columbia Law Review, vol. 83, 1983, pp. 1365–1404.
- 77 364 U.S. 206 (1960)
- 78 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 356. o.
- 79 Lásd például Ronald L. Akers – Lon Lanza-Kaduce: The Exclusionary Rule: Legal Doctrine and Social Research on Constitutional Norms. 2 Sam Houston State University Criminal Justice Center Research Bulletin, 1986, pp. 1–6.
- 80 Christopher Slobogin: i. m. 374–377. o.
- 81 Stephen L. Wasby: Police Training About Criminal Procedure: Infrequent and Inadequate. Policy Studies Journal, vol. 7, 1978, p. 461., 466.
- 82 Bivens vs. Six Unknow Named Agenst-ügy, 403 U.S. 388, 419 (1971)
- 83 Yale Kamisar: „Comparative Reprehensibility” and Fourth Amendment Exclusionary Rule. Michigan Law Review, vol. 86, 1987, pp. 1–50.
- 84 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 358. o.
- 85 William J. Mertens – Silas Wasserstrom: The Good Faith Exception to the Exclusionary Rule: Deregulating the Police and Derailing the Law. Georgetown Law Review, vol. 70, 1981, p. 394. A rendszerszintű visszatartó erőt – mint a kizáró szabály célját – a legfelsőbb bíróság egyik bírāja (Brennan bíró) is megállapította a United States vs. Leon-ügyben [468 U.S. 897 (1984)]: „*a szabály legfőbb visszatartó funkciója annak intézményi szintű betartását elősegítő tendenciájában rejlik, hogy a negyedik alkotmánykiegészítés bűnűldöző hatóságokra vonatkozó követelményeinek általában megfeleljenek*”.
- 86 Silas J. Wasserstrom – Louis M. Seidman: The Fourth Amendment as Constitutional Theory. Georgetown Law Review, vol. 77, 1988, pp. 19., 36–37.
- 87 Lásd Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 360. o.
- 88 547 U.S. 586 (2006)
- 89 Lásd Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 360. o.
- 90 Yale Kamisar: Gates, „Probable Cause”, „Good Faith” and Beyond. Iowa Law Review, vol. 69, 1984, p. 551., 613.
- 91 Lásd Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 364. o.
- 92 Uo. 364–365. o.
- 93 Carol S. Steiker: Second Thoughts About First Principles. Harvard Law Review, vol. 107, 1994, pp. 820., 825–826.
- 94 Lásd Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 365. o.

- 95 Christopher Slobogin: i. m. 385. o.
- 96 David Alan Sklansky: Is the Exclusionary Rule Obsolete? *Ohio State Journal of Criminal Law*, vol. 5, 2008, p. 572.
- 97 *United States vs. Calandra*-ügy, 414 U.S. 338 (1974)
- 98 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 366. o. Megjegyezzük, hogy a kivételek körének bővítésével a *védelem oldalára többletterheket* aggatott a legfelsőbb bíróság; innentől kezdve ugyanis a védelemnek már nem „csak” azt kell bizonyítania, hogy jogellenesen történt a bizonyíték megszerzése, hanem azt is, hogy az kívül esik/kívül eshet az *exclusionary rule* kivételek körén. Ez pedig felveti azt a kérdést, hogy *vajon még mindig érvényesül-e a fegyverek egyenlősége az amerikai büntetőjárásokban*. Álláspontunk szerint a mérleg nyelve – a kivételek körének bővítésével – inkább a vád oldalára billent át.
- 99 „Exclusion of evidence is our last resort, not our first impulse.” *Hudson vs. Michigan*-ügy, 547 U.S. 586 (2006)
- 100 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 367. o.
- 101 Ehhez lásd például a *One 1958 Plymouth Sedan vs. Pennsylvania*-ügyet, 380 U.S. 693 (1965).
- 102 *United States vs. Janis*-ügy, 428 U.S. 433 (1976)
- 103 *I.N.S. vs. Lopez-Mendoza*-ügy, 468 U.S. 1032 (1984)
- 104 *United States vs. Calandra*-ügy, 414 U.S. 338 (1974)
- 105 *Giordanello vs. United States*-ügy, 357 U.S. 480 (1958)
- 106 18. U.S.C. § 3142 (f) (2005)
- 107 *United States vs. McCrory*-ügy, 930 F.2d 63 (D.C. Cir. 1991)
- 108 *Pennsylvania Bd. of Probation and Parole vs. Scott*-ügy, 524 U.S. 357 (1998)
- 109 Az angolszász tárgyalási rendszerekben ugyanis a terheltet – ha már megszólalt – igazmondási kötelezettség terheli, vallomását mint tanúvallomást fogják figyelembe venni. Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 368–369. o.
- 110 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 368. o. Így például ha a kábítószerral visszaélés miatt indított büntetőjárásban a terhelt az állítja, hogy ő sosem látott kábítószert [mint ahogyan az történt a *Walder vs. United States*-ügyben, 347 U.S. 62 (1954)]; vagy tagadja a szembesítéskor, hogy korábban birtokában voltak azok [mint ahogyan az történt a *United States vs. Havens*-ügyben, 446 U.S. 620 (1980)], ezekben az esetekben az ügyész bemutatthat olyan vallomást a terhelt szavahihetőségének kétségbevonására, amely szemben áll ezekkel az állításokkal, és amelyet alkotmányellenesen szereztek meg.
- 111 493 U.S. 307 (1990)
- 112 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 369. o.
- 113 547 U.S. 586 (2006) Természetesen a legfelsőbb bíróság a jelzett döntést megelőzően is foglalkozott a *kopogás és bejelentés* szabályával, így például a *Wilson vs. Arkansas*-ügyben [514 U.S. 927 (1995)] kimondta, hogy „a szabály nem más, mint a negyedik alkotmánykiegészítés alapján végzett ésszerű/indokolt nyomozás alapelve”.
- 114 Lásd Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 369–371. o.
- 115 A független forrás doktrína, valamint az óhatatlan felfedezés részletszabályaihoz Uo. 384–388. o.
- 116 Uo. 383–392. o.
- 117 A meggyengült kapcsolat részletszabályaihoz Uo. 388–392. o.
- 118 Uo. 389. o.
- 119 Uo. 171. o.
- 120 Uo. 390. o.
- 121 Ehhez lásd az *Arányban áll-e a kizáró szabály a büntetőeljáráshoz adódó költségekkel?* alcímét.
- 122 *Hudson vs. Michigan*-ügy, 547 U.S. 586 (2006)
- 123 Lásd például Steven Duke: *Making Leon Worse*. *Yale Law Journal*, vol. 95, 1986, pp. 1405–1423.; Roger S. Hanson: *The Aftermath of Illinois v. Gates and United States v. Leon: A Comprehensive*

- Evaluation of Their Impact Upon the Litigation of Search Warrant Validity. Western State University Law Review, vol. 15, 1988, pp. 393–576.
- 124 Lásd *Herring vs. United States*-ügy [129 S.Ct. 965 (2009)]
- 125 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 372., 382. o.
- 126 468 U.S. 897 (1984)
- 127 Uo.
- 128 Megjegyezzük, a négy esetből három (legalábbis az ezek alapjául szolgáló döntések) a Leon-döntéshez képest időben korábban (1978, 1979, 1983) születtek.
- 129 Lásd *Franks vs. Delaware*-ügy [438 U. S. 154 (1978)]
- 130 Lásd *Lo-Ji Sales Inc. vs. New York*-ügy [442 U.S. 319 (1979)]
- 131 Lásd *Illinois vs. Gates*-ügy [462 U.S. 213 (1983)]
- 132 Lásd *Groh vs. Ramirez*-ügy [540 U.S. 551 (2004)]
- 133 480 U.S. 340 (1987)
- 134 Uo.
- 135 514 U.S. 1 (1995) Az ügyet részletesen feldolgozza Wayne R. LaFave: Computers, Urinals, and the Fourth Amendment: Confessions of a Patron Saint. Michigan Law Review, vol. 94, 1996, pp. 2553–2589.
- 136 514 U.S. 1 (1995) Megjegyezzük, az Evans-ügyben a bíróság még kifejezetten visszautasította azt, hogy válaszoljon arra a kérdésre, hogy a megtalált marihuánát akkor is ki kellett-e volna zárni a bizonyítékok közül, ha az elektronikus adatbázisban egy rendőrségi (és nem bírósági) alkalmazott követelte volna el a hibát. Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 379. o.
- 137 129 S.Ct. 695 (2009)
- 138 129 S.Ct. 695 (2009) Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 380. o.
- 139 Uo.
- 140 John Spencer: Evidence. In: Mireille Delmas-Marty – John R. Spencer (eds.): European Criminal Procedures. Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 603.
- 141 Joshua Dressler – Alan C. Michaels: i. m. 382. o.; Megjegyezzük, vannak szerzők, akik nem fogalmaznak ilyen sarkosan. Így például Craig M. Bradley: Is the Exclusionary Rule Dead? The Journal of Criminal Law and Criminology, vol. 102, 2012, p. 2. tanulmányában úgy fogalmaz, hogy a mai *exclusionary rule* „se nem halott, se nem elfogadhatatlanul korlátozott, noha a korlátozása vitathatatlan”.
- 142 Alan M. Dershowitz: Why Terrorism Works. Understanding the Threat, Responding to the Challenge. Yale University Press, New Haven–London, 2002

PHILIPP SCHNEIDER

Mennyire lehet eredményes egy compliance program,
ha a dolgozókat
frusztráció vagy bosszú- és megtorlásvágy vezérli?*

A német belügyminiszter minden év májusában közlésezi a Szövetségi Bünyügyi Hivatal (*Bundeskriminalamt; BKA*) által készített rendörségi bünyügyi statisztikát (Polizeiliche Kriminalstatistik; PKS).¹ Ennek egyik sarkalatos pontja a német gazdasági bünyözéssel kapcsolatos kiértékelés. Saját elemzésével a magángazdaság készséggel támogatja ezt a felderítö munkát. A PricewaterhouseCoopers (PwC)² és a KPMG International Cooperative (KPMG)³ könyvvizsgáló cégeknek a német vállalatok gazdasági bünyözéséről rendszeresen végzett vizsgálatait senki sem hagyhatja figyelmen kívül, ha behatóan szeretne foglalkozni ezzel a témával.⁴ Az eredmény pedig évek óta ugyanaz: a cégek (vállalatok) figyelemre méltó sikereket értek el ugyan a compliance programok bevezetésével, a gazdasági bünyözés miatt keletkezett kár azonban még mindig változatlanul nagy.⁵ A tettesek pedig szinte minden második esetben a vállalat köréből kerülnek ki.⁶ Ugyanígy Magyarországon is vég nélküli küzdelem folyik a korrupció ellen, amely gyakran ugyanazon társadalmi réteg tagjai között zajlik.⁷

* A szöveget dr. Gellér Balázs lektorálta.

1 A rendörségi bünyügyi statisztika a Németország nyomozó hatóságainál feljelentett összes bünyeselekmény és a nyomozati szakban lévő gyanúsítottak számát foglalja össze. Nem tartalmaz viszont adatokat sem a latens bünyözésről, sem pedig a ténylegesen elítélt elkövetökről.

2 PricewaterhouseCooper a KPMG-vel, az Ernst & Younggal és a Deloitte-tal a legnagyobb gazdasági elemzötársaságokhoz tartozik, amelyek a gazdasági elemzés, az adótanácsadás, a vállalati és menedzsment-tanácsadás területén ténykednek. 2001 óta jelentetik meg saját tanulmányukat a németországi gazdasági bünyözésről, ez 2011-ben 830 telefonos interjú alapján készült.

3 A KPMG a PricewaterhouseCooperhez hasonlóan a négy legnagyobb (Big Four) gazdasági elemzötársasághoz tartozik. 1999 óta publikálják saját tanulmányukat a németországi gazdasági bünyözés tárgykörében, ennek alapját saját fejlesztésű, standardizált kérdöív és a TNS Emnid által végzett telefonos interjúk adják.

4 Philipp Schneider: Compliance und Unternehmenskultur – herkömmlliche Compliance-Programme aus organisationssoziologischer Sicht. JURA, 1/2013., S. 86–95.

5 Wirtschaftskriminalität 2011. PricewaterhouseCooper AG, Frankfurt am Main, 2011, S. 21.

6 Uo. 7. o.; Wirtschaftskriminalität 2012. KPMG Europe, S. 14.

<http://www.kpmg.de/Publikationen/35001.asp>

7 Köhalmi László: A bünyetöjog alapproblémái. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Gazdasági Bünyetöjogi Kutatóintézet, Pécs, 2013, 234. o.

A klasszikus gazdasági bűncselekmények (különösen a vagyon elleni bűncselekmények, a korrupció és a bizalmas ügyfél-, valamint vállalati adatokkal való visszaélés) évek óta még két százalékát sem teszik ki a regisztrált német összбүнözésnek.⁸ Ezzel szemben a 2012-ben kiadott бүнügyi statisztikából az is kiderül, hogy az így keletkezett kár meghaladta a 4,6 milliárd eurót is, ez az összбүнözés által okozott (felderített) kárösszeg több mint fele.⁹ Mindenképpen ajánlott tehát a compliance programok, vagyis a szervezeten belüli viselkedési szabályok betartásán keresztüli бүнözés elleni küzdelem bevezetése. A vállalatok néhány éve ténylegesen áttértek professzionális compliance rendszerek létesítésére. Ezek segítségével olyan légkört lehet kialakítani, amely egyértelműen negatívan értékeli kriminális vagy etikailag kérdéses cselekményeket. Ettől azonban nemcsak nagyobb átláthatóságot remélnék a vállalatok, hanem persze versenylőnyt is. A tőzsdén is jegyzett nagy cégeknek valójában az az érdekük, hogy elkerüljék a korrupciós botrányokat, amelyek következménye nemcsak nagy összegű büntetés, hanem nyilvános pályázatokból való kizárás és költséges imázsromlás is. Például a Siemensnek csak a 2008-ban leleplezett korrupciós botrány körülbelül két és fél milliárd eurójába került, és ezt büntetésekre és a belső okok felderítésére fizette ki.¹⁰ A hagyományos compliance rendszerek tehát annak sikerében bíznak, hogy konzekvensen felderítik a gyenge pontokat, folyamatosan továbbképzik a munkavállalókat, ellenőrzéseket végeznek, valamint arra ösztönzik a dolgozókat, hogy jelentsék, ha hibás viselkedést tapasztalnak.¹¹

Ezért is számolnak be a nagy gazdasági elemzőtársaságok a gazdasági бűncselekmények visszaeséséről a compliance programok – természetesen a sajátjaikat is beleértve – számos német nagyvállalatnál történő bevezetése óta. Mindazonáltal azt is hangsúlyozzák, hogy a kár összességében inkább növekszik, így a compliance témája aktuálisabb, mint valaha.¹²

A megfigyelésre, ellenőrzésre és kemény intézkedésekre való egyoldalú összpontosítás azonban veszélyeket is rejt. Számolni kell ugyanis azzal, hogy a megfigyelő és ellenőrző intézkedések először motivációcsökkentőként hatnak a munkavállalókra, legalábbis akkor, ha ezek hasznát nem tudják nekik érthetően elmagyarázni. A compliance rendszerek kapcsán felvetődő probléma pedig éppen az, hogy ezeknek a rendszereknek számos olyan faktoral

⁸ Wirtschaftskriminalität 2012. KPMG Europe, S. 4.

⁹ Uo.

¹⁰ Thomas Ganswindt: Prozess gegen Siemens-Manager eingestellt. Financial Times Deutschland, Mai 19, 2011.

¹¹ Peter Depré: Praxis-Handbuch Compliance. Walhalla Fachverlag, Regensburg, 2011, S. 15.

¹² Vö. Wirtschaftskriminalität 2011. PricewaterhouseCooper... i. m. 21. o.

kell megküzdeniük egyszerre, amelyek nem megfoghatók és ezáltal a munkavállalóknak nem is magyarázhatók el egyértelműen. Ez egyrészt a „gazdasági bűnözés” fogalmának képlékenységből és az egyes tetteseknek a gazdasági bűnözés mögött rejlő motivációjából adódik. Másrészt viszont abból is, hogy a kár inkább sejthető, mint konkrét számokban kifejezhető, illetve valószínűleg nagy számban előfordulnak felderítetlen esetek is.

Ilyen sok, csupán részben ismert faktor esetén nem elégséges egy merev jogi vagy üzemgazdasági koncepciót felállítani egy cégben, ha az az egyes munkavállalókat, mint a megnövekedett rendszer részeit, elhanyagolja. Az egyes dolgozó ugyanis csak abban az esetben fogadja el a koncepciót, ha azonosulni tud vele, és ha ez a közösen megélt szervezeti struktúra részévé válik. Mert éppen azok a vállalatok, amelyek nem autokratikus vezetői stílussal, hatalmi viszonyokkal, ellenőrzéssel, bizalmatlansággal és félelemkeltéssel, hanem nyitottsággal, transzparenciával és korrektséggel élnek, válnak nagy valószínűség szerint ritkábban (cégen belüli) bűncselekmények sértettjeivé.¹³

Arra a kérdésre viszont a compliance tanácsadók nem adnak kielégítő választ, miképpen tudja elérni a vállalat, hogy a munkavállalók jobban azonosuljanak a munkáltatóval. Miközben éppen ebben a kérdésben lehetne egy jobban kialakított vállalati és vezetői kultúra segítségével is eredményes prevenciósi tevékenységet folytatni. Jelen tanulmány erre a témára kívánja felhívni a figyelmet, szervezetszociológiai szempontból is.

A gazdasági bűnözés fogalma

Máig nem létezik egységes definíció a gazdasági bűnözés fogalmára, ehelyett számos különböző kriminálpolitikai elképzelés és megközelítési mód van használatban¹⁴. Ez főként annak a következménye, hogy a gazdasági bűnözés jelensége nagyon komplex formában van jelen, és különböző tudományterületek, valamint érdekcsoportok szempontjából tekintenek rá.¹⁵

A legrégebbi definíciók a szociológia területéről származnak, közülük kiemelkedik az amerikai kriminológus, *Edwin H. Sutherland* által 1949-ben felforgató bűnözésként (*white collar crime*) megalkotott fogalom. Ez a

13 Detlef Thomann: Wirtschaftskriminalität: Risiko und Vorbeugung. FAZ-Institut für Management-, Markt- und Medieninformationen, Frankfurt am Main, 2003, S. 27.

14 Bövebben Korinek László: A gazdasági bűnözés kriminológiai szempontú megközelítése. Rendészeti Szemle, 2009/7–8., 40–44. o.

15 Michael Bock: Kriminologie. Verlag Franz Vahlen, München, 2007, S. 311.

tettesfüggő meghatározás csupán arra a bűncselekményre szorítkozott, amelyet „köztiszteletben álló, nagy társadalmi tekintélyű személy a foglalkozásának keretén belül követ el”¹⁶. A fehér gallér egy társadalmi elit¹⁷ szimbóluma, amelyiknek szociálisan integrált és hangadó szerepe van. Ez olyan tettescsoport, amely a gyakorlatban talán ujjal mutogat a kisbűnözőkre, egyidejűleg azonban a társadalomra nagyon is káros viselkedéshez használja fel a saját társadalmi helyzetét.¹⁸ Ehhez a felfogáshoz egyáltalán nem illett az egyszerű alkalmazott képe, aki meglopja vagy becsapja a munkaadóját – az ilyen munkavállaló e felfogás szerint nem gazdasági bűnöző, hanem szimplán tolvaj vagy csaló.¹⁹

A gazdasági globalizáció világában, a szervezeti struktúrák egyre komplexebbé válásával egyre több olyan embert foglalkoztatnak a közép- és felső vezetésben, akiknek hozzáférésük van fontos termelőeszközökhöz, pénzekhez és adatokhoz. Ezek a vezetők jóformán a kedvük szerint használhatják fel bizalmi pozíciójukat vagy az információkhoz való hozzáférésüket saját maguk vagy a szervezetük gazdagításához.²⁰ Természetesen a hierarchia alján lévő munkavállalók is követhetnek el a cégük gazdasági tevékenységével kapcsolatban álló bűncselekményeket. Ezért az újabb álláspontok már nem az egyes személyből kiindulva definiálják a gazdasági bűnözést, hanem inkább a vállalatot károsító magatartást próbálják előtérbe helyezni. Aszerint, hogy a tettesek a saját érdekükben vagy egy vállalat, esetleg egy testület érdekében járnak-e el, úgynevezett munkahelyi vagy foglalkozási bűnözésről (*occupational crime*) és vállalati bűnözésről (*corporate crime*) beszél az angolszász irodalom.²¹ E felosztás szerint az előbbi kategóriában olyan általános vagyoni elleni bűncselekmények is helyet kapnak, mint a lopás, a sikkasztás, a csalás és a hűtlen kezelés. Az utóbbi kategóriába sorolják a klasszikus korrupciós bűncselekményeket, mint a vesztegetés, de idetartozik a kartellek összebe-

16 “Crime committed by a person of respectability and high social status in the course of his occupation.”
Edwin H. Sutherland: *White Collar Crime*. The Dryden Press Inc., New York, 1949, p. 9.

17 Köhalmi László: A gazdasági és a szervezett bűnözés. In: Csemáné Váradi Erika (szerk.): *Bevezetés a bűnügyi tudományokba*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007, 142. o.

18 Részletesen Günter Kaiser: *Kriminologie*. 3. Völlig neubearb. u. erw. Auflage. Müller Juristische Verlag, Heidelberg, 1996, S. 840.

19 Hasonlóképpen Hans See – Eckart Spoo (Hrsg.): *Wirtschaftskriminalität: Kriminelle Wirtschaft*. Distel Verlag, Heilbronn, 1997, S. 32.

20 Michael Bock: i. m. 311. o.

21 Gerhard Dannecker: *Die Entwicklung des Wirtschaftsstrafrechts in der Bundesrepublik Deutschland*. In: Heinz-Bernd Wabnitz – Thomas Janovsky (Hrsg.): *Handbuch des Wirtschafts- und Steuerstrafrechts*. 2., neu bearbeitete Auflage. Verlag C.H. Beck, München, 2004, S. 16.

szélése vagy az ármegállapodás és a szellemitulajdon-jog elleni bűncselekmény, valamint a csődbűncselekmény.²²

A német nyelvű szakirodalom a társadalomra különös veszélyesség szempontját is kiemeli a gazdasági bűnözés fogalma kapcsán.²³ E koncepció szerint az egyéni sértett mellett szükségszerűen kárt szenved a társadalom is, elsősorban az adó elcsalása, a támogatások csalárd megszerzése vagy absztrakt módon a gazdaságba, a közigazgatásba és a politikai intézményekbe vetett bizalom elvesztése által.

A közgazdászok szintén nagyon pragmatikusan közelítenek meg egy definíciót. Szerintük a gazdasági bűnözés magába foglal „*minden olyan szociálisan inadekvát viselkedési formát, amely alkalmas vállalatok gazdasági sikerét mind pozitív, mind pedig negatív irányban befolyásolni, és ennek a felismerése, leleplezése és megakadályozása különös üzemgazdasági, jogi és technikai ismereteket követel*”²⁴.

Összefoglalva megállapítható, hogy a gazdasági bűncselekményeknek szükségszerűen van bizonyos gazdasági vonatkozásuk is, a foglalkozás gyakorlása közben történnek, és többé-kevésbé a tettes él vissza a személyébe vetett bizalommal. E fogalom alá tartoznak azok a kisebb deliktumok is, amelyek önmagukban még nem okoznak jelentős kárt. Ezek a bűncselekmények tipikusan társadalmi kárt okozó karakterrel is bírnak, és mind a tetteseket, mind pedig a sértetteket elfedi az anonimitás bizonyos fokú köde.²⁵ Az újabb felfogásokban az a közös, hogy elsősorban a cselekményt és nem a tettet helyezik a középpontba. E megközelítési módokat követik a német vállalatok szokásos compliance programjai is. A compliance programokkal fellátható egy üzemen (vállalaton) belüli viselkedési kódex, amelynek a segítségével megelőzhetőek a gazdasági bűncselekmények.²⁶

Mindazonáltal ennek az a következménye, hogy a compliance programok is, a legújabb kriminológiai szakirodalomnak megfelelően, a tettel, és (már) nem a tettel kapcsolatos aspektusokra koncentrálnak. Világos szabályokra, tilalmakra, ellenőrzésre és elrettentésre épülnek.²⁷ Ezzel azonban meg-

22 Michael Bock: i. m. 312. o.

23 Vö. Hans-Dieter Schwind: *Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen.* Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 2005, S. 422.

24 Stefan Heißner: *Die Bekämpfung von Wirtschaftskriminalität: Eine ökonomische Analyse unternehmerischer Handlungsoptionen.* Verlag für Wirtschaftskommunikation, Berlin, 2001, S. 229.

25 Hans-Dieter Schwind: i. m. 423. o.

26 Peter Depré: i. m. 14. o.

27 Például Roger Odenthal: *Korruption und Mitarbeiterkriminalität. Wirtschaftskriminalität vorbeugen, erkennen und aufdecken.* Gabler Fachverlag, Wiesbaden, 2009, 54. o.; Peter Depré: i. m. 43. o.

fosztják magukat attól az esélytől, hogy jobban megismerjék a Sutherland által a figyelem középpontjába állított tettest, és megértsék egyéni motivációját. Bizonyos jelenségekre, például ha a tettest sem a saját, sem pedig más hasznának reménye nem vezérli (hanem például frusztrációból, bosszú- vagy megtorlásvágyból cselekszik), minimális szinten sem tudnak reagálni az ilyesfajta programok.

A tettesek motivációja

A vonatkozó szakirodalomban többnyire megkülönböztetik azokat a tetteseket, akik saját profitvágyból követnek el bűntényeket és azokat, akik szervezetüket akarják jelentős előnyhöz juttatni. Ezt az elképzelést az *occupational crime* és a *corporate crime* fogalma tükrözi legjobban. Egyáltalán nem szerepelnek azonban itt azok a tettesek, akik sem magukat, sem pedig a vállalatukat nem akarják anyagi előnyökhöz juttatni. De ettől eltekintve is nagyon kevés ismeretünk van a gazdasági bűnözés kialakulásáról.²⁸

A *differenciális lehetőségek elmélete* abból indul ki, hogy a tettesek a konkrét munkahelyi hétköznapiakban adódó lehetőségekkel élnek bűncselekményük megvalósításakor.²⁹ A *racionális választások (rational choice) elmélete*³⁰ szerint az elkövetők a cselekményt megelőzően költség-haszon elemzést végeznek, amelynek alapján a bűncselekmény mellett vagy az ellen döntenek.³¹ A tettes egyéni motivációja e megközelítés szerint sem játszik túl nagy szerepet.

Az 1940-es években *Donald R. Cressey*, Sutherland egyik tanítványa fejlesztett ki egy modellt a bűnözés kialakulásának okairól, ez máig az egyik legelterjedtebb elméletnek számít.³² Az általa *fraud triangle*-nek (csalási háromszög) elnevezett teória szerint három faktortól függ, hogy valaki milyen valószínűséggel követ el bűncselekményt. A tettes számára *lehetőség (opportunity)* kell hogy adódjon, és valamilyen *ösztönző erő* vagy nyomás (*pressure*) kell hogy a tettest motiválja. Ezen kívül szükséges, hogy saját magának valamiképpen *igazolni tudja a tettét*, hogy ezzel kompenzálhassa rossz lelki-

²⁸ Hans-Dieter Schwind: i. m. 424. o.

²⁹ Uo. 139. o.

³⁰ Korinek László: *Kriminológia I.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 132–134. o.

³¹ Elhez lásd Michael Bock: i. m. 64. o.

³² Christian Hlavica – Uwe Klapproth – Frank Hülsberg (Hrsg.): *Tax Fraud & Forensic Accounting. Umgang mit Wirtschaftskriminalität.* Gabler Verlag, Wiesbaden, 2001, S. 97.

ismeretét (*attitude*).³³ Természetes, hogy az alkalom szüli a tolvajt, és ilyenformán a dolgozók bűnözése is gyakran azzal kezdődik, hogy – többnyire véletlenül – felfedezik a lehetőséget valaminek a rizikómentes eltulajdonítására.³⁴ S mivel ezeket a lehetőségeket egy vállalat sokféleképpen felismerheti és minimalizálhatja, ezért a legtöbb compliance program elsősorban megfigyelő és ellenőrző rendszerekkel akarja megelőzni a bűncselekményeket.³⁵

Messzemenően figyelmen kívül hagyott szempontok: frusztráció, bosszú- és megtorlásvágy

A szakirodalom kisebb része már évek óta felhívja a figyelmet arra, hogy nemcsak gazdasági nyomás, hanem a munkával kapcsolatos frusztráció is okot adhat a munkahelyen tanúsított inadekvát viselkedésre.³⁶ Ha a frusztráció eléri egy bizonyos mértéket, növekedhet a tette ösztönző motiváció, miközben az illető a lelkiismereti konfliktus minden formáját elfojtja. Ilyenkor szükségszerűen rohamosan csökken az a küszöbérték is, amely a szervezetnek való károkozásban akadályozná a tettet.

Olyan érzelmek előfordulása ugyanis, mint a frusztráció, sértődés, valamint a bosszú- és megtorlásvágy, megszámlálhatatlan szituációban elképzelhető olyan helyen, ahol emberek nap nap után együtt dolgoznak. Ezek az érzelmek még akkor is mélyen gyökereznek a mindennapjainkban, ha a belőlük eredő cselekedetek csak nagyon nehezen felismerhetők. Olyan cselekmények, mint a munkaidővel való visszaélés, kisebb vagyoni elleni bűncselekmények vagy szabotázs, egyedüli esetekben még nem illenek bele a klasszikus gazdasági bűnözés képébe, sőt olykor még büntetőjogi szempontból sem relevánsak. Ez is lehet az oka annak, hogy ilyen eseteket sem a gazdasági bűnözésről folytatott vizsgálatok, sem pedig az ezek alapján elkészített compliance programok nem vesznek kellőképpen figyelembe.

A frusztráció és a bosszú, valamint az ezek kiélésére irányuló vágy azonban valóságos, és gyakran ahhoz vezet, hogy a bosszúvágy vagy a bosszú

33 Solveig Reißig-Thust – Jürgen Weber: Controlling & Compliance – Aufgaben der Controller im Risk and Fraud Management. Wiley-VCH Verlag, Weinheim, 2011, S. 13.

34 Roger Odenthal: i. m. 55. o.

35 Uo. 55–68. o.

36 Steve W. Albrecht – Gerald W. Wernz – Timothy L. Williams: Fraud: Bringing Light to the Dark Side of Business. Irwin Professional Publishing, Chicago, 1995, p. 17.

maga akár tudat alatt, vagy titkolt, rafinált módon nyilvánul meg.³⁷ Az első-sorban titkos bosszúvágyból eredő cselekmények, mint a munkalassító sztrájk, a betegszabadság vagy a titokban végrehajtott vagyon elleni bűncselekmények csak nehezen leplezhetők le vagy akadályozhatók meg a vállalaton belül. Ennek ellenére hatalmas – jó esetben „csak” – gazdasági kárt okozhatnak a vállalat egészének.

Ebben az összefüggésben utalnunk kell a Gallup közvélemény-kutató intézet egy tanulmányára, amely szerint Németországban a foglalkoztatottak kerekén kétharmada csak csekély mértékben kötődik munkáltatójához, és további 23 százalékuk magában már fel is mondott.³⁸ Ez azt jelenti, hogy a dolgozók egyre inkább destruktív módon viselkednek a munkahelyükön, s így a vállalat teljesítményét és versenyképességét is rontják. Az említett tanulmány szerint csak nemzetgazdasági szempontból évente 122,3–124 milliárd euró veszteség keletkezik (a gyakori hiányzás és az alacsony termelékenység következtében).³⁹

Hasonló eredményeket közöl a TNS Emnid közvélemény-kutató intézet által a SYSTHEMA Institut für Gruppendynamik und Systemprozesse együttműködésével 2010-ben megjelenő tanulmány is, e szerint 1,7 millió német munkavállaló tervezte, hogy még az adott év őszén legalább három napra beteget jelent.⁴⁰ A megkérdezettek közölték, hogy tökéletes az egészségi állapotuk, de „lőgni” fognak a munkából, mert szerintük ez a hideg és esős évszakban kevésbé tűnik fel. Sokan azt is nyíltan bevallották, hogy ily módon akarnak „betenni” a felettüknek. Ezzel éves szinten 1,24 milliárd euró kárt okoznak a nemzetgazdaságnak.⁴¹

37 Vö. Burkard Sievers – Rose Redding Mersky: Die Ökonomie der Vergeltung: Einige Überlegungen zur Ätiologie und Bedeutung des „Geschäfts der Rache“. In: Burkard Sievers (Hrsg.): Psychodynamik von Organisationen. Freie Assoziationen zu unbewussten Prozessen in Organisationen. Psychosozialverlag, Gießen, 2009, S. 311.

38 Gallup Consulting GmbH (Hrsg.): Engagement Index Deutschland 2011. Berlin, 2012, S. 11. <http://www.gallup.com/strategicconsulting/158183/pr%C3%A4sentation-zum-gallup-engagement-index-2011.aspx> A közvélemény-kutató intézet ennek kapcsán 1323 női és férfi munkavállalót kérdezett meg telefonon egy többszintű véletlen mintavétellel.

39 Uo. 11. o.

40 Sabine Meinert: Jeder Zwanzigste will demnächst krank feiern. Financial Times Deutschland, 04. 10. 2010. <http://www.ftd.de/karriere/karriere/:motivation-jeder-zwanzigste-will-demnaechst-krank-feiern/50178342.html>

41 Stefanie Senfter: Blaumach-Pläne der Arbeitnehmer stehen für die kommenden Monate. Markt und Mittelstand, 15. 09. 2011. <http://www.marktundmittelstand.de/nachrichten/strategie-personal/blaumach-plaene-der-arbeitnehmer-stehen-fuer-die-kommenden-monate/>

A bosszúvágyból vagy megtorlási szándékból eredő cselekmények jó részét tehát nem azért viszik véghez, mert lehetőség adódik bűncselekmények elkövetésére. Ezek inkább olyan szituációkból erednek, amelyekben mások igazságtalanul szenvedést okoznak magának a bosszúállónak, vagy egy olyan csoportnak, amellyel a bosszúálló azonosul. Az ilyen cselekmények tehát mindig elszenvedett vagy elszenvedettnek vélt igazságtalanságra történő válaszreakcióként nyilvánulnak meg először, majd nagyon is tudatosan és tervszerűen.⁴² Ilyenkor abból kell kiindulnunk, hogy a bosszúállónak a szervezetben elfoglalt pozíciójával és befolyásával arányosan nő annak valószínűsége, hogy ténylegesen bosszút fog állni.⁴³ Emellett az is megfigyelhető, hogy a bosszú is annál keményebben érinti a bosszú tárgyát, minél több befolyása van a bosszúállónak a visszavágás időpontjában.⁴⁴

Anonim „büntetés” megvalósulhat akár önmagában jogszerű viselkedés útján, amely társadalmilag olykor még „kívánatos” is. Ha a bosszúálló anonim bejelentést tesz a rendőrségen, az adóhatóságnál, a munkavédelmi felügyelőségénél vagy a sajtónál a vállalatnál tapasztalható hibákról (visszaélésekről), akkor bosszúálló akciójába akár további intézményes „szövetségeket” is bevonhat, akik a közigazgatási és büntetőeljárás-jog további módszereinek alkalmazásával egészen más hatalmi eszközöket tudnak megmozgatni.

Hogy milyen magas a frusztrációtól, bosszú- és megtorlásvágytól hajtott tettesek száma, akik időnként zsebre tesznek valamennyit a vállalat vagyónából vagy más úton ártnak szervezetüknek, az spekuláció tárgya marad. Tény azonban, hogy éppen olyan érzelmek esetében, mint a bosszúállás alapjául szolgáló frusztráció, sértődöttség és harag, jelentősen csökken a vállalathoz való kötődés mértéke, és egyúttal a vállalatnak való károkozás gátlási küszöbe is.⁴⁵ Ezért megállapíthatjuk, hogy a frusztráció és a bosszúvágy is szignifikáns szerepet játszik a dolgozók gazdasági, illetve vagyon elleni bűncselekményeinek elkövetésében.

42 Erich Fromm: *Anatomie der menschlichen Destruktivität*. Rowohlt Verlag, Reinbek, 1977, S. 306.

43 Thomas M. Tripp – Robert J. Bies: “Righteous” Anger and Revenge in the Workplace: The Fantasies, the Feuds, The Forgiveness. In: Michael Potegal – Gerhard Stemmler – Charles Spielberger (eds.): *International Handbook of Anger. Constituent and Concomitant Biological, Psychological and Social Processes*. Springer Verlag, New York–Heidelberg, 2010, p. 425.

44 Uo. 425. o.

45 Tomas Böhm – Suzanne Kaplan: *Rache. Zur Psychodynamik einer unheimlichen Lust und ihrer Zähmung*. Psychosozialverlag, Gießen, 2009, S. 19–21.

A frusztráció, bosszú- és megtorlásvágy kiváltó okai

A dolgozók kezdeményezőkézsége, lelkesedése és teljesítménykézsége nagyrészt függ a munkahelyi elégedettségüktől. Ha a munkáltató a vállalati struktúra, a cégkultúra és a konkrét személyzetfejlesztés keretein belül nem tudja kielégíteni a dolgozók igényeit, gyorsan kiválthatja a dolgozók frusztrációját.⁴⁶ Hogy egy dolgozó mennyire veszi a szívére tevékenységi körének körülményeit, és hogy adott esetben beletörődik-e helyzetébe vagy pedig harsányan tiltakozik ellene, az elsősorban a személyes fejlődéstörténetével függ össze, ugyanis kora gyermekkori konfliktustapasztalatainak megfelelően fogja eredményesen vagy kevésbé eredményesen keresztülvinni az akaratát és fog alkalmazkodni, valamint a kollégáival, feletteseivel szövetséget kötni vagy ezeket elkerülni.⁴⁷

Frusztráció ott jön létre, ahol korlátozzák a kreativitás és az elkötelezettség megnyilvánulását, és ahol a saját ötleteket a már meglévő struktúrák kebelezik be. Ezenkívül ott is, ahol a dolgozók úgy érzik, nem értik meg, nem támogatják őket, továbbá ahol nem egyértelműen közvetítik nekik, hogy hoznak-e, és ha igen, akkor milyen szempontok alapján hoznak az előmenetelre vonatkozó döntéseket.⁴⁸

A bosszú- és megtorlásvágy szintén egyénileg megtapasztalt igazságtalanságon alapul, vagy egy másik személlyel történt igazságtalanság váltja ki, akivel a bosszúálló azonosul. Ilyen esetekben olyan sérelemtől is szó lehet, amelyet olykor pusztán csak szubjektív módon érzékelnek. De ha az érintettek még úgy is érzik, hogy a munkáltató olyan szándékkal és célból cselekszik, amelyet nem indokol meg, az haragot és felháborodást vált ki belőlük. Ha pedig a munkáltató felelősségre vonás nélkül célt is ér, a düh, a frusztráció, a felháborodás és a döbbenet bosszúvágyba csap(hat) át.⁴⁹

Úgy tűnik, hogy a bosszúvágyból elkövetett cselekmények nyilvánvaló kiváltó oka az is, amikor a dolgozók úgy érzik, hogy árulás áldozataivá váltak. Erre példa, ha a munkáltató anélkül szeg meg korábbi megállapodásokat, hogy elfogadható magyarázattal szolgálna. Valójában az árulás sem számít szokatlan dolognak az emberiség történetében, az áldozatban keletkező érzel-

⁴⁶ Marita Knecht – Clarisse Pifko: *Psychologie am Arbeitsplatz. Eine praxisorientierte Darstellung mit zahlreichen Repetitionsfragen und Lösungen.* Compendio Bildungsmedien, Zürich, 2010, S. 78.

⁴⁷ Uo. 79. o.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Lásd Mario Gollwitzer: *Eine Analyse von Racheaktionen und rachebezogenen Reaktionen unter gerechtigkeitspsychologischen Aspekten.* Dissertation an der Universität Trier, 2004, S. 8. http://ubt.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2004/271/pdf/Gesamdatei_pdf.pdf

mek – a veszteségérzet, félelem, düh vagy kétségbeesés – azonban ideális tálajt adnak a bosszúvágy kialakulásának.⁵⁰

Árulással egyrészt a hierarchia azonos fokán lévő dolgozók között találkozzunk – amikor például valaki egy másik kolléga kárára keresi a csoport vagy a felettesek kegyeit. Az árulás gyakran közvetlenül együtt jár egy hatalomváltással is, mivel a hatalom megváltoztatja az embereket. Hosszabb ideig tartó hivatásgyakorlás során mintegy szükségszerűen növekszik a befolyás és a felelősség, de ezeket a szükséges felelősségtudattal kell kezelni. Ha ez nem sikerül, vagy nem megfelelő a vezetés, esetleg ha a vezető visszaél a hatalmával, akkor nehezített vagy akadályozott a dolgozók részvétele az együttműködésben. A szituáció egyúttal kedvez egy latens ellenségeskedéssel mérgezett vállalati kultúra kialakulásának, amelyben a munka iránti motiváció és a munkaképesség is csorbul, s így végül értékes emberi erőforrások semmisülnek meg.⁵¹

A hatalom vagy befolyás növekedése azonban paranoid bizalmatlansághoz is vezethet. A vezető pozícióban lévőknek olyan hatalmi eszközeik vannak, amelyek bevetését a dolgozók szívesen befolyásolnák vagy megakadályoznák. Ezért a vezetőknek jó okuk van arra, hogy ne bízzanak vakon a dolgozóknak, hanem inkább egy egészséges bizalmatlanságot tartsanak fenn.⁵² Ha viszont a felettes minden érzékelését és gondolatát kizárólag bizalmatlanság itatja át, végül azt képzelheti, hogy csupán ellenségek veszik körül. Ebben az esetben folyamatosan túlértékeli, egyben félreérti alkalmazottai befolyásának mértékét és jellegét. Esetenként ellenségesnek ítélhet olyan cselekedeteket, amelyek valójában semlegesek vagy éppen valóban jó szándékból születtek. Ha pedig a vezető eközben még arról is meg van győződve, hogy az ellenségei összebeszélnek és szövetkeznek egymással öellene, akkor nem a nyílt megbeszélés lehetőségét fogja keresni, hanem egyből elmentámadást indít.⁵³ Továbbá még inkább visszaél a hatalmával az a vezető, akiben egyre növekszik a paranoid bizalmatlanság. Arra fogja ugyanis használni a hatalmát, hogy leleplezze és csírájában elfojtsa az általa vélt összeesküvéseket.⁵⁴ Ezáltal alapot teremt újabb „ellen-”reakciókra.

50 Vö. Burkard Sievers: „Es ist neu und muss gemacht werden!“ Einige sozioanalytische Überlegungen zu Verrat und Zynismus bei organisatorischen Veränderungen. In: Burkard Sievers (Hrsg.): i. m. 167. o.

51 Rolf Haubl: Risikofaktoren des Machtgebrauchs von Führungskräften. In: Burkard Sievers (Hrsg.): i. m. 199. o.

52 Uo. 208. o.

53 Uo.

54 Uo. 210. o.

Frustrációt válthat ki a zsarnok típusú felettes is, akinek „nem lehet soha eleget tenni”. Az ilyen vezetőket az jellemzi, hogy magas teljesítménymércét állítanak fel anélkül, hogy világos útmutatásokat adnának. Így a dolgozók soha nem tudják pontosan, hogy ezeknek a mércéknek éppen megfelelnek-e, vagy sem.⁵⁵ Ha eredményes a munka, akkor a felettes a sikert saját magának könyveli el. Ellenben a sikertelenséget a dolgozókon veri le, mégpedig előszeretettel kritizálva a személyt (nem csak a személy cselekedeteit); és mind ezt nyilvánosság előtt, nem négy szemközt teszi. Ha ehhez még egy általános bizalmatlanságtól vezérelt felettesi magatartás is társul, olyan munkahelyi légkör alakul ki, amelyet kezdetben frusztráció, később pedig a dolgozók bosszúfantáziái jellemeznek. Ezek pedig bármelyik pillanatban a bosszú olyan megnyilvánulásaiba csaphatnak át, amelyek jogos önvédelmi reakcióként értelmezhetők.⁵⁶

Az sem szokatlan továbbá, hogy a vezetők gátlástalanul magukévá teszik alárendeltjeik fáradtságos munkával kidolgozott ötleteit és koncepcióit, és azokat a sajátjaikként adják elő. Ha még tömjénezetiek is magukat a „zsena-lításukért”, kikerülhetetlenül bosszúvagy tárgyává válnak. Főként profitorientált cégekre jellemző – amelyeknek helyt kell állniuk a globalizált, kíméletlen gazdasági versengésben –, hogy a vállalatvezető igen agresszív viselkedést tanúsít a konkurencia és a saját dolgozói vonatkozásában is.⁵⁷ Ebben az összefüggésben vált különösen ismertté a néhai amerikai topmenedzser, *Albert Dunlap* példája, aki abban az időben több háztartási gépeket gyártó cég főnöke volt. A „Láncfűrész Al”, „Hajszálcásik Rambo” vagy egyszerűen Iratmegsemmisítő néven elhíresült modernizáló örömmel látogatta az újonnan megvásárolt cégei menedzserértekezleteit, és kijelentette: „*Röviden szoktam kifejezni magam [...]. Ti ketten maradtok – a többiek ki vannak rúgva.*”⁵⁸ Az általa alkalmazott taktikák ezen felül a hangos konfrontációktól a nyilvános megszégyenítésig és megalázásig terjedtek.⁵⁹

Ilyen és hasonló viselkedésmódokkal – eltekintve a személyes jellemhibáktól – gyakran találkozunk azoknál a vállalatoknál, amelyek rendkívül nagy, többnyire gazdasági nyomás alatt állnak, és emiatt az ellenség képét ve-

55 Mindehhez Uo.

56 Vö. Thomas M. Tripp – Robert J. Bies: i. m. 251. o.

57 Mindehhez Howard F. Stein: Organisatorischer Totalitarismus und Dissens. In: Burkard Sievers (Hrsg.): i. m. 49. o.

58 Mathias Müller von Blumencron: Mister Shareholder-value. Der Spiegel, 07. 04. 1997.

<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8693559.html>

59 Részletesen Howard F. Stein: i. m. 49. o.

títik a konkurenciájukra. Ezt a képet előbb-utóbb saját tagjaikra is kiterjesztik, a mottó szerint: „aki nincs velem, az ellenem van”.⁶⁰

Számos igazságtalannak érzett esemény azonban olyan emberek közötti viselkedésmórból ered, amikor a cselekvők személyes identitásukban sérülnek, bántódnak meg, vagy úgy érzik, tisztelenül bántak velük.⁶¹ Azt a tény, hogy a – részben csak szubjektívan érzékelt – lekicsinylés lényeges szerepet játszat ebben, reprezentatív közvélemény-kutatások is igazolják. Például a www.monster.de weboldalon elérhető álláskereső portálon a megkérdezettek kerekén harmincegy százaléka (4299) vallotta, hogy a munkájukat nem ismerik el, és a megkérdezettek tizennégy százaléka (1945) szerint a főnökük zavarja őket leginkább a munkavégzésben.⁶² A lekicsinylés a hétköznapi életben úgy is megnyilvánulhat, hogy ignorálják vagy nem veszik komolyan a munkavállalót, nyilvánosan megalázzák, durván a szavába váganak, vagy előfordulhat folyamatos maró gúny cinizmus vagy viccnek álcázott sértések formájában is. Kollégák közötti irigység vagy antipátia is vezethet hasonló megvetéshez.

Az ilyen kollektíven alkalmazott erőszak legismertebb formája az úgynevezett *mobbing*. Ez a fogalom azt a szituációt írja le, hogy „*egy személyt gyakran és hosszú időn keresztül zaklatnak, bántanak vagy hátrányos helyzetbe hoznak és kirekesztenek a munkahelyén*”.⁶³ Az átfogó szervezeti tanácsadás szemszögéből ebbe az is beletartozik, hogy a rossz bánásmód szisztematikusan és célzottan történik, és hogy a zaklatás sértettjén valójában olyan problémák csapódnak le, amelyek mélyen a cégben gyökereznek.⁶⁴ A mobbing áldozatát a munkatársai többnyire akkor büntetik – például barátságatlansággal, beszélgetés közben a belépésére hirtelen elnémulással, elfordulással vagy rosszindulatú viccekkel –, ha az illető a többiek szemében valamilyen hibát követett el.⁶⁵ S ha még irigység és frusztráció is közrejátszik, akkor a munkában elért eredményeit rendszerint nem méltatják megfelelőképpen, esetleg manipulálják, vagy legrosszabb esetben meg nem történté is tehetik.⁶⁶

60 Howard F. Stein: i. m. 49. o.

61 Mario Gollwitzer: i. m. 10. o.

62 Pressemitteilung 2007 Q4 von monster.de. http://presse.monster.de/14869_de-DE_p7.asp

63 Bundesanstalt für Arbeitsschutz und Arbeitsmedizin. Wenn aus Kollegen Feinde Werden... Der Ratgeber zum Umgang mit Mobbing. Bundesanstalt für Arbeitsschutz und Arbeitsmedizin. Dortmund, 2011, S. 5.

http://www.baua.de/de/Publikationen/Broschueren/A12.pdf;jsessionid=F309DFEC91CB9086A556119AB51B94BF1_cid389?__blob=publicationFile&v=16

64 IG Metall. Mobbing am Arbeitsplatz, S. 1.

65 Bundesanstalt für... i. m. 7. o.

66 Uo. 11–14. o.

Ha belegondolunk, hogy az összes foglalkoztatott tizenegy százaléka rendszeresen mobbing áldozatává válik (ebből 32,8 százalék naponta, 32,3 százalék hetente többször, de kerekén huszonhat százalék legalább havonta többször)⁶⁷, könnyen elképzelhető, hogy milyen magas azoknak az aránya, akikben ez átcsap belső felmondásba vagy titkos ellentámadásba.

Kár és latencia

A gazdasági bűnözés által okozott kár megítéléséhez egy sor teljesen különböző adat áll rendelkezésre. Ez azzal is összefügg, hogy a gazdasági bűnözés fogalma a rendőrségi bűnügyi statisztika használatában nagyon is eltér attól, ahogy a gazdaság értelmezi a fogalmat. A vállalatok általában minden bűncselekményt beleértnek, amelyek bármilyen módon károsítják a céget; tehát mindenféle olyan vagyon elleni bűncselekményt, amelyet a munkahelyi hétköznapiakban követnek el: a munkaidővel való visszaélést, kisebb lopásokat, rongálást és a rágalmazást, becsületsértést is.⁶⁸ A Németország gazdasági bűnözéséről 2011-ben készített legújabb helyzetkép azt mutatja, hogy a hivatalosan felmért kár 4,1 milliárd euróra rúg, és így az összébűnözés által okozott kár több mint felét teszi ki.⁶⁹ Mindazonáltal a Bundeskriminalamt maga is felhívja a figyelmet arra, hogy a felmérés az egyes nyomozó hatóságok eltérő hatásköre, valamint a latens esetek magas száma miatt torzít.⁷⁰

Ez a direkt károkozás és a versenytorzítás túl azokat a vállalatokat is rosszul érinti, amelyeknél már vádemelésre is sor került korrupció miatt. Egy korrupciós botrány akár több milliárd eurós kárt okozhat az érintett társaságnak például a 2006-os Siemens-botrány kb. három és fél milliárd euróba került a cégnek.⁷¹ (Ezen felül az előzetesen kifizetett megvesztegetési összegek mellett a tőzsdefelügyeletnek és az igazságszolgáltatásnak fizetett büntetés, valamint a saját ügyvédek és könyvvizsgálók költsége napi egymillió euróra rúghat.⁷²)

67 Uo. 5., 10. o.

68 Christian Hlavica – Uwe Klapproth – Frank Hülsberg (Hrsg.): i. m. 53. o.

69 Wirtschaftskriminalität Bundeslagesbild. Bundeskriminalamt, 2011, S. 7.
http://www.bka.de/nm_193360/DE/Publikationen/JahresberichteUndLagebilder/Wirtschaftskriminalitaet/wirtschaftskriminalitaet__node.html?__nnn=true

70 Uo. 8. o.

71 Jan Hildebrand: Siemens zahlt Milliarde im Schmiergeldskandal. Welt online, Dec 13, 2008.

<http://www.welt.de/wirtschaft/article2873135/Siemens-zahlt-Milliarde-im-Schmiergeld-Skandal.html>

72 Christoph Hauschka: Kosten der Non-Compliance. Compliance-Magazin, 06. 08. 2007.

<http://www.compliancemagazin.de/compliancefachbeitraege/kosten/luther060807.html>

Az anyagi károkozáson túl még azt is tekintetbe kell venni, hogy a vállalatok hírneve jelentős kárt szenved, ha fény derül kartellek összebeszélésére vagy ármegállapodásra, megvesztegetési botrányra vagy szerzői jogok megsértésére. Ennek pedig nemcsak a vállalat, hanem az adott üzletág is kárát látja a bizalmi tőke elvesztésével, ezáltal megbízásoktól elesésével.⁷³

Végül a társadalom is károsodik emiatt – legalábbis közvetett módon, például szubvenciócsalás, illegális ármegállapodás vagy állami megbízások kiosztásával kapcsolatos korrupció esetén. Ennek fényében a gazdasági bűnözés által okozott kár becslése a bruttó németországi termék kettő és tíz százaléka közé teszi az összeget, tehát a 2012-es évben 66,1 és 336 milliárd euró közé.⁷⁴

A látens esetek száma is különösen magasnak tűnik a gazdasági bűnözés esetén. A hivatalos statisztikák már a feljelentett eseteket is torzítva mutatják be, mivel ezekben csupán a rendőrség által felderített bűncselekmények szerepelnek; az a rengeteg bűncselekmény viszont nem, amelyek kapcsán közvetlenül a gazdasági ügyekre specializálódó államügyészség vagy pénzügyi hatóság indít nyomozást.⁷⁵ Az egyáltalán ki sem tudódó esetekről pedig alig történt tudományos felmérés – a hiányzó feljelentések okát⁷⁶ mindenekelőtt a csekély eredményességben, a károkozás kis mértékében, a vállalat imázsvesztéstől való féltelmében, a megbízások zárolásában és a cégen belüli feszültségekben látják.⁷⁷

A kismértékű feljelentési hajlandóság mellett szól az a körülmény is, hogy a felderítési arány a 2011-ben ismertté vált eseteknél meglepő módon 89,3 százalék volt⁷⁸, vagyis elsősorban azok a feljelentett esetek zárultak eredménnyel, amelyeknél a feljelentés idején már mind a cselekmény, mind pedig a tettes ismert volt.⁷⁹ Magyarország esetében hasonló helyzetet feltételezhetünk, legalábbis a nyilvános feljelentések alacsony száma itt is a gazdasági bűnözés csekély felderítettségére utal.⁸⁰

73 Raimund Röhrich: Methoden der Korruptionsbekämpfung. Risiken erkennen – Schäden vermeiden. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2008, S. 110.

74 Lásd Günter Janke: Kompendium Wirtschaftskriminalität. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2008, S. 16.

75 Hans-Dieter Schwind: i. m. 429. o.

76 Korinek László: A bűnözés visszatükröződése. Látens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Új, átdolgozott kiadás. Corvina Kiadó, Budapest, 1999, 77. o.

77 Lásd Christian Hlavica – Uwe Klapproth – Frank Hülsberg (Hrsg.): i. m. 53. o.

78 Vö. Polizeiliche Kriminalstatistik. Bundeskriminalamt, 2012, S. 250.

79 Günter Janke: i. m. 15. o.

80 Korinek László: A korrupció legfontosabb kriminológiai összefüggései. In: Csefkó Ferenc (szerk.): Politika és korrupció. A törvényesség és a törvénytelenység határai. Konferenciakötet. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010, 270. o.

Ehhez még az is súlyozottan hozzájárul, hogy a rejtett frusztrációs vagy bosszúcelemekényeket – mint már említettük – csak nehezen lehet felismerni, és ezek gyakran a büntethetőség és a büntethetlenség határmezsgyéjén mozognak. Ezért a könyvvizsgáló társaságok (részben írott, részben telefonos úton készített) tanulmányainak érdeme, hogy konkrétan érdeklődnek a gyanút keltő esetek felől, így további felderítetlen ügyekre tudnak rávilágítani.⁸¹ Az a körülmény is nagyon magas latenciára enged következtetni, hogy az elkövetett bűntények nagy része továbbra is a munkatársak célzott utalásai vagy véletlenül válnak ismertté.⁸² A PwC és KPMG korábbi tanulmányaikban abból indulnak ki, hogy a gazdasági bűnözés latenciája magasan felülmúlja az összébűnözés latenciáját, vagyis nagyjából nyolcvanszázalékos (tehát e szerint egy felderített esetre négy felderítetlen jut).⁸³ A szakirodalomban részben még pesszimistább számokat is találunk.⁸⁴

Kitekintés

Mivel a gazdasági bűnözés mind az egyes vállalatoknak, mind pedig a teljes nemzetgazdaságnak rendkívüli kárt okoz, minden oldalon számos intézkedés született, hogy hatékonyan fellépjenek ellene.

A német törvényhozó oldaláról 1976-ban és 1986-ban jelent meg az *első és második törvény a gazdasági bűnözés leküzdéséről* és 1977-ben a *törvény a korrupció leküzdéséről*, ezek egy sor új büntető tényállást iktattak be. Emellett gazdasági ügyekre specializálódott ügyészségeket és rendőri csoportokat hoztak létre. Nemcsak a nemzeti szintű törvényalkotás, hanem az Európai Unió⁸⁵ is a gazdasági bűnözéshez igazította a törvényeit a csalás, a vesztegetés és a pénzmosás tárgykörében.⁸⁶

Maguk a vállalatok is elkezdtek költséges compliance programokat alkalmazni, gyakran az említett könyvvizsgáló társaságok segítségével. Ezek fő célja – a jogi és gazdasági alapelvek konzekvens alkalmazása mellett – a bűnözésre hajlamosító alkalmak megelőzése és megakadályozása. E célra több-

81 Wirtschaftskriminalität 2011. PricewaterhouseCooper... i. m. 19. o.

82 Wirtschaftskriminalität. KPMG Europe, 2012, S. 18.; Wirtschaftskriminalität 2011. PricewaterhouseCooper... i. m. 7. o.

83 Wirtschaftskriminalität. KPMG, 2006, S. 7.

84 Lásd Hans-Dieter Schwind: i. m. 430. o.

85 Köhalmi, László. The Never-Ending Fight: Economic and Political Corruption in Hungary. Danube, vol. 4, no. 1, 2013, p. 70.

86 Részletesen Hans-Dieter Schwind: i. m. 427. o.

nyire a dolgozókat ellenőrző és megfigyelő eszközöket, visszaélés-jelentési (*whistleblowing*) rendszereket és belső revíziót hoznak létre.⁸⁷ Ezek az intézkedések bizonyára megteszik a hatásukat, elsősorban külsős tettesek esetén.

Egy vállalaton belüli eseményekre irányuló „őszinte” compliance program célja ellenben nemcsak a dolgozók megfigyelése lehet és kell hogy legyen, hanem az átláthatóságon és méltányosságon alapuló vállalati kultúra megteremtése. Ehhez leginkább szervezetszociológusok és -pszichológusok szaktudására van szükség, akik ismét az embert mint potenciális elkövetőt helyezik a középpontba, és nem a tettet.

Ennek megvalósításához azonban azzal a kérdéssel is szembe kellene nézniük a cégeknek és a hatóságoknak, hogy mit tesznek ők maguk helyesen vagy helytelenül a vállalati kultúrájuk keretében, és hogy hol lehetne még javítani a vezetői stílusukon. Idetartozik azonban az a kérdés is, hogy milyen alapokon hoznak meg fontos döntéseket, és azokat miképpen közlik. Ebben állna a valós esély, hogy elérjék azokat a dolgozókat is, akik belül már elfordultak a munkaadójuktól. Mert ezeknél a dolgozóknál nem a megfigyelés és ellenőrzés útján, hanem sokkal inkább az ő igényeiket is figyelembe vevő vállalati kultúra megteremtésével, megbecsüléssel és egyénre szabott személynél fejlesztéssel lehet eredményt elérni.

IRODALOM

Albrecht, Steve W. – Wernz, Gerald W. – Williams, Timothy L.: Fraud: Bringing Light to the Dark Side of Business. Irwin Professional Publishing, Chicago, 1995

Blumencron, Mathias Müller von: Mister Shareholder-value. *Der Spiegel*, 07. 04. 1997.

Bock, Michael: Kriminologie. Verlag Franz Vahlen, München, 2007

Böhm, Tomas – Kaplan, Suzanne: Rache. Zur Psychodynamik einer unheimlichen Lust und ihrer Zähmung. Psychosozialverlag, Gießen, 2009

Dannecker, Gerhard: Die Entwicklung des Wirtschaftsstrafrechts in der Bundesrepublik Deutschland. In: **Wabnitz, Heinz-Bernd – Janovsky, Thomas (Hrsg.):** Handbuch des Wirtschafts- und Steuerstrafrechts. 2., neu bearbeitete Auflage. Verlag C. H. Beck, München, 2004, S. 3–101.

Depré, Peter: Praxis-Handbuch Compliance. Walthalla Fachverlag, Regensburg, 2011

Fromm, Erich: Anatomie der menschlichen Destruktivität. Rowohlt Verlag, Reinbek, 1977

Ganswindt, Thomas: Prozess gegen Siemens-Manager eingestellt. *Financial Times Deutschland*, Mai 19, 2011

⁸⁷ Lásd Peter Depré: i. m. 34. o.

- Gollwitzer, Mario:** Eine Analyse von Racheaktionen und rachebezogenen Reaktionen unter gerechtigkeitspsychologischen Aspekten. Dissertation an der Universität Trier, 2004
- Haubl, Rolf:** Risikofaktoren des Machtgebrauchs von Führungskräften. In: **Sievers, Burkard (Hrsg.):** Psychodynamik von Organisationen. Freie Assoziationen zu unbewussten Prozessen in Organisationen. Psychosozialverlag, Gießen, 2009, S. 199.
- Hauschka, Christoph:** Kosten der Non-Compliance. *Compliance-Magazin*, 06. 08. 2007.
- Heißner, Stefan:** Die Bekämpfung von Wirtschaftskriminalität: Eine ökonomische Analyse unternehmerischer Handlungsoptionen. Verlag für Wirtschaftskommunikation, Berlin, 2001
- Hildebrand, Jan:** Siemens zahlt Milliarde im Schmiergeldskandal. *Welt online*, 13 Dec, 2008.
- Hlavica, Christian – Klapproth, Uwe – Hülsberg, Frank (Hrsg.):** Tax Fraud & Forensic Accounting. Umgang mit Wirtschaftskriminalität. Gabler Verlag, Wiesbaden, 2001
- Janke, Günter:** Kompendium Wirtschaftskriminalität. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2008
- Kaiser, Günter:** Kriminologie. 3. Völlig Neubearb. u. erw. Auflage. Müller Juristische Verlag, Heidelberg, 1996
- Knecht, Marita – Pifko, Clarisse:** Psychologie am Arbeitsplatz. Eine praxisorientierte Darstellung mit zahlreichen Repetitionsfragen und Lösungen. Compendio Bildungsmedien, Zürich, 2010
- Kőhalmi László:** A gazdasági és a szervezett bűnözés. In: **Csemáné Váradi Erika (szerk.):** Bevezetés a büntügyi tudományokba. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007, 141–155. o.
- Kőhalmi László:** A büntetőjog alapproblémái. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Gazdasági Büntetőjogi Kutatóintézet, Pécs, 2013
- Kőhalmi, László:** The Never-Ending Fight: Economic and Political Corruption in Hungary. *Danube*, vol. 4, no. 1, 2013
- Korinek László:** A bűnözés visszatükröződése. Látens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől. In: **Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.):** Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskezelés. Új, átdolgozott kiadás. Corvina Kiadó, Budapest, 1999
- Korinek László:** A gazdasági bűnözés kriminológiai szempontú megközelítése. *Rendészeti Szemle*, 2009/7–8.
- Korinek László:** A korrupció legfontosabb kriminológiai összefüggései. In: **Csefkő Ferenc (szerk.):** Politika és korrupció. A törvényesség és a törvénytelenesség határai. Konferenciakötet. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010
- Korinek László:** Kriminológia I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010
- Kreyenberg, Jutta:** Handbuch Konfliktmanagement. Cornelsen Verlag, Berlin, 2004
- Kriminalität steigt an. Immer mehr Betrüger im Internet unterwegs. *Bild online*, 08. 09. 2011.
- Meinert, Sabine:** Jeder Zwanzigste will demnächst krank feiern. *Financial Times Deutschland*, 04. 10. 2010.
- Odenthal, Roger:** Korruption und Mitarbeiterkriminalität. Wirtschaftskriminalität vorbeugen, erkennen und aufdecken. Gabler Fachverlag, Wiesbaden, 2009

- Reißig-Thust, Solveig – Weber, Jürgen:** Controlling & Compliance – Aufgaben der Controller im Risk and Fraud Management. Wiley-VCH Verlag, Weinheim, 2011
- Röhrich, Raimund:** Methoden der Korruptionsbekämpfung. Risiken erkennen – Schäden vermeiden. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2008
- Schneider, Philipp:** Compliance und Unternehmenskultur – herkömmliche Compliance-Programme aus organisationssoziologischer Sicht. *JURA*, 1/2013.
- Schwind, Hans-Dieter:** Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen. Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 2005
- See, Hans – Spoo, Eckart (Hrsg.):** Wirtschaftskriminalität: Kriminelle Wirtschaft. Distel Verlag, Heilbronn, 1997
- Senfter, Stefanie:** Blaumach-Pläne der Arbeitnehmer stehen für die kommenden Monate. *Markt und Mittelstand*, 15. 09. 2011.
- Sievers, Burkard – Redding Mersky, Rose:** Die Ökonomie der Vergeltung: Einige Überlegungen zur Ätiologie und Bedeutung des „Geschäfts der Rache“. In: **Sievers, Burkard (Hrsg.):** Psychodynamik von Organisationen. Freie Assoziationen zu unbewussten Prozessen in Organisationen. Psychosozialverlag, Gießen, 2009, S. 311.
- Sievers, Burkard:** „Es ist neu und muss gemacht werden!“ Einige sozioanalytische Überlegungen zu Verrat und Zynismus bei organisatorischen Veränderungen. In: **Sievers, Burkard (Hrsg.):** i. m. 167. o.
- Stein, Howard F.:** Organisatorischer Totalitarismus und Dissens. In: **Sievers, Burkard (Hrsg.):** i. m. 49. o.
- Sutherland, Edwin H.:** White Collar Crime. The Dryden Press Inc., New York, 1949
- Thomann, Detlef:** Wirtschaftskriminalität: Risiko und Vorbeugung. FAZ-Institut für Management-, Markt- und Medieninformationen, Frankfurt am Main, 2003
- Tripp, Thomas M. – Bies, Robert J.:** “Righteous” Anger and Revenge in the Workplace: The Fantasies, the Feuds, The Forgiveness. In: **Potegal, Michael – Stemmler, Gerhard – Spielberger, Charles (eds.):** International Handbook of Anger. Constituent and Concomitant Biological, Psychological and Social Processes. Springer Verlag, New York–Heidelberg, 2010, p. 425.

JÁMBOR GELLÉRT

Egy nemi erkölcs elleni bűncselekmény-sorozat felderítése¹

1973. január 4-én 18 óra körül a Békéscsaba–Gyula vasútvonal Fényes vasúti megállóhely kivilágítatlan részén egy ismeretlen férfi megtámadta, fojtogatta és ütlegette a hazafelé tartó *K. Dorotya* 25 éves fényesi lakost, majd ellenállásának megtörése után közöszült vele. Az eset után *K. Dorotya* értesítette a Békéscsabai Rendőrkapitányságot. A helyszíni szemle és az azonnal megkezdett adatgyűjtés sikertelen maradt, és még a tettes menekülési irányát sem sikerült megállapítani, mert a fagyos talajon nem maradtak lábnyomok. A sértett szerint az elkövető 35-40 éves, kb. 180 cm magas, erős testalkatú férfi, aki hosszú, világos színű esőkabátot és mélyen a fejére húzott, sötét színű svájcisapkát viselt.

1973. január 17-én, 18 és 19 óra körül hasonló körülmények között támadta meg ismeretlen férfi *D. Mária* 15 éves kereskedőtanulót, a fényesi vasúti megállótól mintegy két kilométerre lévő tanyájuk közelében. A sértett vonattal érkezett Békéscsabáról, és a sáros dűlőúton egyedül indult hazafelé. A tanyai bejáró közelében egy férfi körvonalait látva futni kezdett, de a támadó utolérte, majd a száját befogta, fojtogatta, a földre döntötte és közöszült vele. Egy alkalommal *D. Mária* kiáltani tudott, ezt a tanyán tartózkodók meghallották, és a segítségére siettek. A védekező sértett közben megharapta a támadó bőrkesztyűvel fedett ujját.

Az érkezők közeledtére a tettes elmenekült, a helyszínen hagyva egy sildes sapkát és egy balkezes, olajjal szennyezett, báránybéléses bőrkesztyűt, amelynek hüvelykujja szakadt volt. Sikerült egy gumicsizmás lábnyomot is felfedezni, az elmosódottsága miatt azonban a méretét nem lehetett pontosan megállapítani. A nyomkövető kutya rövid idő múlva nyomot veszített. *D. Mária* a támadóját mintegy 160 cm magas, erős testalkatú férfiként írta le, akinek az arcát egy sötét anyagból készült álarc fedte. Az üldöző hozzátartozók a tettes mozgásából és természetéből arra következtettek, hogy az *P. Pál* 43 éves környékbeli lakos lehet. Ezt a feltevést megerősítette a sértett vallomása is,

¹ Az itt publikált cikkhez forrásul szolgált a következő tanulmány: Dénes Miklós – Zsila József: A békéscsabai szatír. Belügyi Szemle, 1979/4., 85–95. o.

aki felismerni vélte a támadója hangját. A nyomozás P. Pálról több terhelő adatot állapított meg, így például az elkövetés időpontjára vonatkozó alibijét is megdöntötte. A helyszínen talált kesztyűben a hozzátartozói felismerni vélték P. Pálét, továbbá korábban a találthoz hasonló sapkája volt, és az elmúlt farsangon a szomszédjait álarcosan ijesztgette. Az adatok alapján *a rendőrség P. Pált őrizetbe vette, és gyanúsítottként kihallgatta*, valamint szakértő bevonásával sor került a helyszínen talált tárgyak vizsgálatára és azonosítására. A sapkában talált hajszálak alapján adott szakvélemény szerint *P. Pál kizárható volt az elkövetők köréből*, így megszüntették ellene az eljárást.

A nyomozás folyamán a környéken *több olyan nőt kutattak fel*, akiket 1973. január eleje óta ismeretlen férfi követett vagy üldözött, de vallomásukból csak pontatlan személyleírást lehetett összeállítani. Az esetek jól példázák az inductív profilalkotás hátrányait, amikor is a hasonló bűncselekmények elkövetőiről rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján alkotják meg az elkövető személyiségprofilját. Ez azonban csupán egy átlagnak tekinthető (átlagos elkövető). A profilalkotás alapját ilyen esetben a már elkészült tanulmányok, statisztikai adatok, elemzések, bűnügyi nyilvántartások adatai és a profilalkotó személyes tapasztalatai adják. Igaz, hogy így viszonylag gyorsan elkészíthető az elkövető személyiségrajza, és az elkészítése sem igényel speciális szakismereteket, viszont az inductív módszerrel elkészített profil nagy hátránya, hogy rövid és túl általános.² Ezért a nyomozás kezdetén a gyorsnak remélt eredmény nem hozta meg a várt sikert, s az elkövető még mindig szabadlábon volt. Az inductív profilalkotás módszere nem vezetett el az elkövetőhöz, mivel az nem más, mint a rendelkezésre álló, nemi erkölcs elleni bűncselekményeket sorozatban elkövető személy vizsgálatán alapuló tanulmány, amely szerint az ilyen elkövetők hasonló korú és azonos bőrszínű áldozatokat támadnak meg. Az első támadás alapján, amikor is egy 25 éves fehér bőrű nőt ért szexuális támadás, arra kellene következtetni, hogy az elkövető egy kb. 25 éves, fehér bőrű férfi.³ A nyomozás későbbi adatai ezt megcáfolták.

Az adatgyűjtést a rendőrség kiterjesztette a Békéscsaba–Gyula–Sarkad vasútvonalon utazókra is. A bűncselekmény-sorozat megszakítása érdekében a rendőrkapitányság az esti órákban *figyelőszolgálatot* szervezett a békéscsabai pályaudvaron és a Békéscsaba–Sarkad vasútvonal megállóhelyeinek környékén. A rendőrség feltevése szerint a tettes is vonattal érkezett a kiszemelt állomásra, az áldozatát esetleg a vonaton választja ki, de az is feltehető, hogy

² Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: *Kriminálisztika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009, 224. o.

³ Uo.

korábbi vonattal érkezett, mint a sértettek. Mivel a figyelés nem hozott eredményt, és jó néhány hétig újabb bűncselekmény sem történt, így a rendőrség megszüntette a nagy erőket lekötő figyelést.

1973. február 23-án 18 órakor, a fűrjési vasúti megálló közelében egy ismeretlen férfi megtámadta a 20 éves B. Ilonát. A cselekmény kísérleti stádiumban maradt, mivel a dulakodás közben a támadó sapkája leesett, és feltehetően a felismeréstől félve elmenekült. A tettes álarcot viselt, és a sértett megvilágítására egy kisméretű zseblámpát használt. A fejcsúcsán kopaszodó hajú férfiban a sértett felismerni vélte a helyi tévesz állatorvosát, akinek az ellenőrzése, majd kizárása nagy feladat volt. Több hónapos szünet után, 1973. június 13-án 22 órakor a fényesi tanyák egyikének nyitott ablakán bemászott egy férfi, és az ott egyedül alvó nőt fojtogatva, ráfeküdt. A dulakodás zajára felébredő hozzátartozók a tettest menekülésre készítették. A helyszínen egy 43-as tornacipő nyomát sikerült rögzíteni.

1973. október 1-jén 19 órakor a 44-es műúton, a Békéscsabától mintegy 14 km-re kerékpáron haladó nőt egy kivilágítatlan kerékpárral közlekedő ismeretlen elkövető az út menti árokba lökte, fojtogatta, nemi szervét fogdos-ta, és megöléssel fenyegette. Egy motorkerékpáros közeledtére a tettes a kerékpárját hátrahagyta, és a közeli gyümölcsösön át elmenekült. A kerékpárról a rendőrség megállapította, hogy azt fél évvel azelőtt Gyula külterületéről lopták el. 1973. október 17-én a fényesi területeken még egy kerékpáros támadás történt, a sértett egy 51 éves nő volt.⁴

Az eddigiekből megállapítható, hogy a bűncselekmények megsokszorozódása az enyhébb évszakokra jellemző, vagyis alapvetően szezonális jellegű, ami egyik jellemzője az erőszakos közönségeknek.⁵ A másik lényeges megállapításunk az lehet, hogy az eddigi büntettek a Békéscsaba közelében lévő fényesi tanyák közelében történtek, ebből a geografikus nyomkeresés elmélete szerint az következik, hogy a tettes jól ismerte a környéket, az otthona is ezen a területen van, és az áldozatai is az otthona közvetlen közelében vagy annak környékén találhatók. A nemi erőszak elkövetése egyébként is a lakóhelyhez közelebb történik, mivel kevésbé megtervezett bűncselekményről van szó. A legkisebb erőfeszítés elve szerint ugyanis, ha több helyszín jön szóba az elkövetés lehetséges helyszínéként, minden más körülmény pedig változatlan, a legközelebb eső lesz a célpont. A legkisebb erőfeszítés elve alapján a helyszín megválasztása szorosan kötődik ahhoz az erőfeszítéshez,

⁴ Dénes Miklós – Zsila József: i. m. 85–86. o.

⁵ Erre nézve lásd Barta Endre: A nemi erkölcs elleni bűncselekmények nyomozása. Kriminálisztikai jegyzetek és tanulmányok. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000, 10. o.

amelyet az elkövető a bűncselekmény elkövetéséhez alkalmaz.⁶ Esetünkben az elkövető a lakóhelyéhez viszonylag közeli helyszíneket választott ki a tette elkövetéséhez. A környezetpszichológusok a bűncselekmény helyszínéig vezető útszakaszt az elkövető személyisége, ismeretei, előfeltételezései és a helyszín, valamint a támadás célja közötti interakcióknak tekintik, amelyek lényege a kockázatok mérlegelése. Egy környezetpszichológus, *Canter* feltételezte például, hogy a választott helyszín természete sokat elárul az elkövető szándékáról és tapasztalatairól. Rámutatott, hogy vannak bizonyos bűnözőtípusokra jellemző helyszínválasztási sémák, attól függően, hogy a bűncselekmény elkövetésekor hol van a lakóhelyük.⁷ Jelen ügyben a feltételezett tettes kiválóan ismerte Békéscsabát és a közvetlen környékét jelentő fényesi tanyák térségét. A helyszínválasztásra pedig az jellemző, hogy az elkövető a bűncselekmény-sorozat kezdetén még csak a „szárnyait bontogatta”, és a lehető legnagyobb biztonságra törekedett, mivel az elkövetés helyeként elhagyatott, a lakóhelyéhez viszonylag közeli, de mégis félreeső helyszíneket szemelt ki, és sötétedés után csapott le az áldozataira, nehezítve ezzel a lelepleződését. Itt fontos megemlíteni, hogy az elkövetés időpontja rendszerint szoros kapcsolatban áll az elkövetés helyével. Az éjszakai órákban főleg a városok vagy községek gyéribben lakott, kevésbé forgalmas területein, az arra haladók sérelmére nyílik meg a lehetőség a bűncselekmény elkövetésére. Gyakran válnak sértetté az esti órákban a tömegközlekedési eszközökkel (vonat, távolsági busz) utazó magányos személyek.⁸ A békéscsabai szatír sorozatos nemi erkölcs elleni bűncselekményei az esti, éjszakai órákban történtek, vagyis a tettes elfogása érdekében a rendőrségnek az éjszakai órákra kellett mozgósítania az erőit.

A nyomozás verziói

Az ismeretlen tettesű ügyekben – mint a jelen ügy is – a tettesre vonatkozóan mindig két alapverziót állíthatunk fel: az egyik szerint az ismeretlen elkövető már volt büntetve, illetve még büntetlen előéletű. Büntetlen előéletű elkövető esetén a különböző nyilvántartásokban való keresgélés nem segít, azonban ilyen esetben az ismeretlen tettes utáni kutatást, a sértett és a tanúk által adott személyleírások mellett, előmozdíthatja az elkövetőről készült mo-

⁶ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: i. m. 417. o.

⁷ Uo. 418. o.

⁸ Barta Endre: i. m. 10–11. o.

zaikkép összeállítása és sokszorosítása is. Ilyenkor az alapverzió kiegészülhet azzal is, hogy nem nemi erkölcs elleni, hanem más, de azzal rokon bűncselekményi kategóriába tartozó deliktumot már elkövetett. Ezért egyfelől ajánlott számításba venni az erőszakos, garázda jellegű bűncselekmények miatt elítélt, másfelől az e kategóriába tartozó (vagy nemi erkölcs elleni) szabálysértés miatt eljárás alá vont személyek körét is. A kigyűjtött személyek cselekményeit, személyleírását össze kell vetni az inkriminált ügyben szereplő adatokkal, és a hasonlóságokat kell vizsgálni, majd a szűrőn fennmaradó személyek ellenőrzését el kell végezni. Itt nyújt segítséget a sértett és a tanúk által adott személyleírás: ők testközelből látták az elkövetőt, s pontosítani lehet a mozaikképet is.⁹ Jelen ügyben a nyomozás későbbi szakaszában feltárt adatok alapján a nyomozóknak ismeretlen, nyilvántartásokban nem szereplő tettelssel volt dolguk. Ezért az ügy felgöngyöltése érdekében kezdetben a következő feltevéseket kellett megfogalmazniuk.

A tettes módszeréből és az elkövetés egyre durvuló tettlegességéből nyilvánvalóvá vált, hogy a sorozat folytatódni fog. Mivel a sértettek ellenállásának megtörésére erőszakot (ütést, fojtást) alkalmazott, *tartani lehetett attól, hogy erősebb ellenállás vagy a lelepleződés veszélye esetén megöli az áldozatát*. Ezeket figyelembe véve a felderítés irányítását a Békés Megyei Rendőr-főkapitányság bűnüldözési osztálya vette át. Összegezve és értékelve a nyomozás eddigi megállapításait, felállították az ismeretlen tettesre vonatkozó verziókat:

- a cselekményeit Békéscsabáról kiindulva követi el, tehát helyi lakos, vagy tartósan itt él, dolgozik, ezért jó a helyismerete;
- a sértetteket nem ismeri, az áldozatait utazás közben választhatja ki, esetleg huzamosabb ideig követi őket;
- egyedülálló férfi, aki a gátlásai miatt normális ismeretség útján nem tud szexuális kapcsolatot létesíteni;
- cselekményei előtt szeszes italt nem fogyaszt, nem dohányzik, és a helyszíneket lopott, kivilágítatlan kerékpáron közelíti meg;
- mintegy 165-175 cm magas, izmos, erős testalkatú, 75-80 kg súlyú férfi, haja sötétbarna, és 42-es, 43-as lábbelít visel, a fogazata ép.

A rendelkezésre álló információkról és következtetésekről valamennyi rendőri szervet, önkéntes rendőri csoportot tájékoztatták. Az adatok értékelésére és meghatározott feladatok teljesítésére *nyomozó csoportot létesítettek*. A

⁹ Uo. 33–34. o.

közutakon és közterületeken rendszeres igazoltatásra is sor került. Ellenőrizték az egészségügyi intézmények ideggyógyászati osztályain kezelteket, továbbá a hasonló bűncselekmények miatt már büntetettek, de ezek az intézkedések sem hoztak eredményt.

1976. február 14-ig – gyakran több hónapos szünetekkel – az ismeretlen tettes harmincrendbeli erőszakos nemi közöszlést vagy annak kísérletét, illetve olyan támadást követett el, amellyel legalább garázdaságot valószínűsített meg. A tettes a több eredménytelen kísérlet miatt, és a lelepleződés elkerülése érdekében módszert változtatott. A sértettek vallomásából kiderült, hogy az elkövető:

- kisméretű, háromnegyedes női kerékpárokon közlekedik, még a kerékpáron ülve ragadja meg az áldozata nyakát, és olyan fojtási technikát alkalmaz, amely átmeneti eszméletvesztést okoz;
- a leküzdött sértetteket az úttesttől távolabb lévő, rejtett helyre vonszolja;
- az öléssel való fenyegetését egy 35 cm hosszú törnyakhoz szegezésével is nyomatékositja;
- munkásruhát, pufajkát visel, hosszú szőke haját sötét svájcisapka alá rejt;
- a Békéscsabától távolabbi egyik külterületi buszmegálló közelében is tevékenykedik: a sértettek előtt többször is kijelentette, hogy azért nem tudják őt elkapni, mert a várostól több mint száz kilométerre lakik.

Az adatok értékelése és ellenőrzése még folyt, amikor 1976. március 4-én, 22 óra körül Murony község külterületén az ismeretlen tettes megtámadta a vasútállomástól a lakása felé haladó Sz. Évát, és megkísérelte a közeli bokros területre vonszolni. A sértett kiáltására és hozzátartozóinak közeledtére a támadó Murony felé menekült. A községben lakó körzeti megbízott üldözőbe vette az idegen férfit, de az mintegy két kilométernyi üldözés után eltűnt. A nyomozó csoport a menekülés útvonalát átvizsgálva tizenöt olyan tárgyat talált, amelyeket a tettes hagyott hátra: egyebek között egy sötétkék svájcisapkát, valamint egy lenszőke, hosszú női parókát, egy 1938-as típusú honvédségi fémtokos bajonettet, a viseléséhez szükséges honvédségi nadrágszíjat, az arra rászégecselt, 1938-as kiadású réz kétfülléssel, egy pufajkát, a zsebében az aznapi, Békéscsabán váltott, huszonhét kilométeres utazásra szóló vasúti menetjeggyel, egy pár 43-as barna félcipőt. Az elhagyott tárgyak eredetének kutatása mindvégig kiemelt feladat maradt a nyomozás során. A kutatáshoz a rendőrség igénybe vette a *Kék fényt*, a helyi sajtót, és szemléltető prospektusokat. Később a békéscsabai városközpont kirakataiban és üzemeiben felismertetésre kiállították a tárgyakat, és ilyenkor megszervezték a járőrelők fi-

gyelését is. A parókáról kiderült, hogy azt Békéscsaba egyik V. kerületi családi házából lopták el, több kézi és elektromos szerszámmal együtt. A tolvaj felderítése nem sikerült, a szőke paróka pedig nem szerepelt a keresett tárgyak között. A svájcisapka 56-os volt, a parókát pedig házilag átalakították ugyanerre a fejméretre, és a hajszálait ollóval rövidebbre nyírták.

1976. július 14-én a késő esti órákban a Szolnok megyei Kunszentmártonban az eddigiekhez hasonló módszerrel elkövetett erőszakos nemi közösülés és ezzel összefüggésbe hozható kerékpárlopás történt.

1976. szeptember 12-én éjjel körül Szarvas külterületén a tettes megátmadta B. Ilona tanulót, és a közútról elvonszolva közösült vele. Október–novemberben Békéscsaba külterületén újabb hasonló bűncselekmények történtek. Az elkövetés helyszíneinek tanulmányozása után a rendőrség arra a következtetésre jutott, hogy ugyanezen a környéken – valamint a Békéscsabáról ide vezető útvonalakon – bűnisméltésre lehet számítani, ezért a tettes elfogására figyelőszolgálatot szerveztek.

A figyelőszolgálat munkája

A bűncselekmény-sorozat megszakítására reális lehetőségnek látszott a *fokozott közúti ellenőrzés és a közterületek rejtett figyelése*, mivel:

- a tettes kivilágítatlan kerékpáron közlekedik, és a ruházata alapján felismerhető;
- a közút mellett elhagyott kerékpárok felfedezése módot adhat a tettenérésre, elfogásra;
- bűncselekmény esetén – ha a tettes nem fogható el – utólag megállapítható az arra közlekedők kiléte.

Gyanús körülmények észlelése esetére egy jól mobilizált, jelentős számú *elfogóegység* azonnali bevetéséről gondoskodtak a nyomozás vezetői. A figyelőszolgálat megszervezéséhez szükség volt a bűncselekmény-sorozat átfogó értékelésére, a járőrözésre és a rejtett figyelésre kiválasztandó terepszakaszok alapos feltérképezésére, a szolgálati magatartások pontos meghatározására, a parancsnokok kijelölésére, a hírósszeköttetés technikai feltételeinek megteremtésére.

A főkapitányság teljes személyi állománya – a szakszolgálatok beosztottjai és parancsnokai is – részt vett az akciókban. A két-két fős egységeket URH-rádiókkal szerelték fel, és a felesleges zajokozás elkerülése érdekében

tilos volt a hívógomb használata, továbbá az üldözést vagy a veszélyhelyzetet kivéve bármilyen forgalmazás. Gépkocsizó járőrökkel és megkülönböztető jelzések nélküli autókkel ellenőrizték a kijelölt útszakaszokat. A polgári ruhás nyomozók és rendőrök kerékpáron járőröztek a város periferiáján – előbb tíz, majd huszonkilenc ponton –, egyes terepszakaszokat pedig rejtett figyelemmel tartottak szemmel a nyomozók. A szolgálat irányítására *parancsnoki harcálláspontot* is létesítettek, és kidolgozták a várható karhatalmi akció végrehajtási módját is. Az a felismerés, hogy bizonyos ügyekben még ismeretlen, de valószínűleg azonos tettesről van szó, lehetővé teszi: 1. *az ügyek egyesítését, a nem egy, hanem valamennyi (feltételezhetően) azonos tettes által elkövetett ügyből való kiindulást*; 2. *az egyes ügyekben addig történt megállapítások összegzését*; 3. *az ügyekben érintett, területileg illetékes rendőri szervek együttműködésének megszervezését*; 4. *a nyomozás további folyamatos koordinációját*; 5. *olyan következtetések levonását, amelyek alapján nagy valószínűséggel meghatározható az újabb bűncselekmény elkövetési helye*; 6. *ezen a területeken a tettes tetten érését vagy utazás közbeni elfogását célzó közrendvédelmi, közlekedésrendészeti intézkedések (ellenőrző-átereszítő pont, útlezárás, fokozott igazoltatás, külső és belső blokkolás), illetve más komplex tevékenységek végrehajtását*. Nyilvánvaló, hogy a hagyományos nyomozási cselekmények mellett az ezeket kiegészítő, közvetlenül az ismeretlen tettes elfogását célzó intézkedésekre is szükség van. Ezek azonban nem helyettesíthetik a nyomozást, és tervezésük is csak a nyomozás adataira támaszkodhat. A nyomozáson belül a felderítés és a bizonyítás egységes folyamat, ezért a feladatok egymásra épülnek, egymást feltételezik, az egyik tevékenység a másikban folytatódik, illetve kombinálódik. A felderítés folyamatában, ha eredményt akarunk elérni, akkor összefüggést kell keresni: *az ismeretlen tetteses ügyek (sorozatok bemérése); a már felderített ügyek; az ügyekben szereplő tárgyak és nyomok; az ügyekben szereplő tárgyak és személyek között*. Ha ezt nem tesszük, fontos felderítési, bizonyítási pozíciókat veszítünk.¹⁰ Az ügyben eljáró rendőri erők ezeket a kritériumokat figyelembe vették, az elkövető elfogásának megszervezése azonban nem volt kellően előkészítve, így a tettes többször elmenekülhetett újabb bűncselekményeket elkövetve.

1976. november 29-én 21 órakor az egyik gépkocsizó járőr rádión jelentette, hogy a KISZ-tábor melletti műúton, az eligazításon kapott személyle-

¹⁰ Barta Endre: A sorozat bűncselekmények felderítésének és bizonyításának elméleti alapjai. Rendvédelmi Füzetek, 2001/20., 4–5. o.

írású és öltözött, kerékpárt toló férfit láttak, aki az igazoltatás előtt a kerékpárját eldobva elmenekült. A portya parancsnoka erős fényű világító eszköz híján gépkocsival a menekülő irányába fordult, de a férfi eltűnt a bozótosban. A járőr tagjai az előírt szolgálati öltözékben voltak, ami a könnyen öltözött menekülőhöz képest nagy hátrányt jelentett. Nem volt még a később rendszerített világító rakétájuk sem, kettejüknek egy rádió jutott, így a járőrök szétválása esetén az egyiknek semmilyen összeköttetése sem maradt volna. Mivel a fegyverhasználat szóba sem jöhetett, *az üldözést eleve kilátástalannak ítélték meg.* A riasztott egység pedig hiába fésülte át a terepet, a kutatás nem hozott eredményt. Az eset után könnyített öltözéket és csak a legszükségesebb felszerelést kapták a járőrök. Később valamennyi portyázó vagy figyelő egységet járőrökkel erősítettek meg. Az eldobott, Budapest típusú háromnegyedes kerékpárról hiányzott az a fékrugó, amelyet az 1976. november 15-i erőszakos nemi közösülés helyszínén találtak a nyomozók. A kézfíket egy motorkerékpár belső gumijából kivágott gyűrű tartotta alaphelyzetben. *A kerékpár eredetileg fehér színű sárvédőit ugyanazzal a fekete nitrofestékkel mázolták át, amellyel a korábban talált tör tokját.* A kerékpár gumiköpenyének lenyomata megegyezett három másik bűncselekmény helyszínén talált járműnyommal. A kerékpár kormányán fácán- és baromfitollat, valamint vérrel szennyezett hátizsákot, abban gyalogsági ástót, egy átalakított illesztőfűrész, egy olvasztott végű kötelet, egy kenderzsákot, és egy három méter hosszú, vastag kenderkötelet talált a rendőrség. A menekülés útvonala 43-as, stoplis sportcipőtől származó lábnyomcsapást, elszórt felsőruhákat, sapkát és kesztyűt találtak a nyomozók. *A stoplislábbeli-nyomot egyedi sajátosságai alapján azonosították több bűncselekmény helyszínén talált lábbelinyommal.* A lábnyomcsapást követve megállapítható volt, hogy a közben leszálló sűrű ködben a tettes a záróláncon áthatolt és a városba jutott.

Mennyezetbontásos betörések

1974. december 4-re virradóra ismeretlen tettes a négyzetesre fűrészelt mennyezeti nyíláson behatolt az Univerzál Kiskereskedelmi Vállalat ruházati és cipőboltjának raktárába, ahonnan 43-as méretű férfi-, 37-es méretű női és hét-nyolc éves gyermekekre való 3-as méretű cipőket, továbbá 39-40-es méretű férfiingeket, és pulóvereket, tizenegy pár drapp férfibőrkesztyűt lopott el.

1974. december 18-ra virradóra pedig a csorvási ÁFÉSZ ruhaboltjába jutott be az ismeretlen tettes, szintén mennyezetbontással, és innen mintegy negyven-

ezer forint értékű férfi- és női bőrkabátot, valamint egy pár stoplis sportcipőt lopott. 1975 decemberében még egyszer betört az Univerzál boltjába, ugyanazzal a módszerrel, és ott egy kenderzsákba egy férfira, egy nőre és három kiskorú gyermekre való ruházatot csomagolt össze. A betörést azonban megzavarta az időközben beszerelt riasztókészülék. A helyszínen maradó tárgyak vizsgálatakor kiderült, hogy a csomagok felhúzására olvasztott végű műanyag kötelet, a leereszkedésre pedig vastag kenderkötélet használt az elkövető.

Egy ismeretlen tettes 1976. április 9-én, a riasztóberendezés vezetékeinek átvágása után, mennyezetbontással betört a Tanácsköztársaság úti ruházati boltba, ahonnan hét női bundát lopott. A betöréssorozat tettesét 1976. november 29-én a jellegzetes eszközök alapján – olvasztott végű kötél, speciális fűrész – összefüggésbe hozták a régen keresett szatírral.

1976–1977-ben Békéscsaba és Gyoma területén több olyan betörés, illetve betörési kísérlet történt, amikor a tettes az éjszakai órákban *a magánlakások konyhai zárainak fedőlemezét felhajtva* – egy speciálisan kialakított fogóval –, *a zárban hagyott kulcsot elfordítva nyitotta ki az ajtót.* Az előszobából, konyhából ruhaneműket, rádiókat, magnetofonokat tulajdonított el. Esetenként előfordult, hogy a betörő *az alvó nőket figyelte* ahelyett, hogy a jelentős értékeket összeszedte volna. Ha valaki felébredt, azonnal elmenekült. Egy alkalommal a zár nyitására felébredő tulajdonos az ajtót kirántva *megütötte az elkövetőt*, aki a felszerelését hátrahagyva elmenekült. Az elhagyott dolgok között a rendőrség megtalálta *a speciális fogót*, és lefoglaltak több olyan tárgyat, amely más betörésből származott, köztük *egy étertartalmú spray-t is.* A sértett ez esetben sem tudott pontos személyleírást adni a tettesről. Az eseményekről tájékoztatták a többi rendőri szervet, és az ellenőrzést valamennyi, a lopási bűncselekménnyel kapcsolatba hozható férfira kiterjesztették, de a felderítés nem jutott előrébb.

A szatír tovább garázdálkodik

1977-ben újabb tizenhárom erőszakos nemi közöszlés történt, és mindössze két esetben maradt a cselekmény kísérleti stádiumban. A szatír működési területe Szarvas, Gyula, Orosháza, Körösladány körzetére is kiterjedt.

Az elfogott áldozatokat minden esetben elhurcolta, a sértettek egy részét teljesen levetkőztette, többször maga is levetkőzött, többeket durván bántalmazott, és egyre címikusabban viselkedett az áldozataival.

Az erőszakos közöszlés tipikusan helyszínes bűncselekmény, ezért a helyszíni szemle megtartása kötelező. Ezt még akkor is el kell végezni, ha a bűn-

cselekmény elkövetése és a feljelentés között hosszabb idő telt el. A helyszíni szemlének – mint halaszthatatlan nyomozási cselekménynek – a következőkre tekintettel kell kiemelt jelentőséget tulajdonítani:

- a bűncselekmény helyszínén a sértett és a tettes ott-tartózkodása, az erőszakos közöszlés végrehajtása és az erőszak kifejtése következtében olyan nyomok és tárgyi elváltozások jöhetnek létre, amelyek alkalmasak a bűncselekmény elkövetésének és az elkövető kilétének megállapítására;
- a bűncselekmény helyszínének helyzete, jellege, az adott évszakban, napszakban fennálló forgalmi viszonyok értékelése lehetőséget nyújthat a bűncselekmény megalapozott gyanújának meglétét megerősítő, vagy meggyengítő következtetések levonására;
- a helyszín mint a sértett és a tettes ott-tartózkodásának, tevékenységének tere, meghatározza azt a helyet, ahol vagy ahonnan kiindulva a tanúk utáni kutatást a legintenzívebben el lehet kezdeni.

Az erőszakos közöszlés esetében is a helyszín tágabb értelmezéséből kell kiindulni, a tetthelyen kívül ide kell számítani azokat a helyeket is, amelyeken a sértett és a tettes külön-külön is és együttesen is a bűncselekmény előtt megfordult. Ezek a helyek a nyomok, anyagmaradványok, elváltozások vagy a tanúk felkutatása szempontjából jelentősek lehetnek. A klasszikus nyomok közül elsősorban az ujj-, tenyér- és lábbelinyomok jöhetnek számításba. Az ujj- és tenyérnyomok főleg zárt helyeken, lakóhelyiségekben, közlekedési eszközökön elkövetett erőszakos közöszlések helyszínein bizonyíthatják a sértett és/vagy a tettes jelenlétét. A lábbelinyomok zárt helyen és szabadban elkövetett erőszakos közöszlések helyszínein egyaránt előfordulhatnak. E nyomok helyzete az érintett személyek ott-tartózkodásán kívül bizonyíthatja a cselekmény lefolyását, megjelölheti azt a helyet, amelyen a dulakodás vagy a közöszlés végbement, mindez bizonyíthatja azt a körülményt is, hogy a sértett komolyan védekezett a nem kívánt nemi kapcsolat létesítése ellen. A szabadban történő erőszakos közöszlés esetén a lábbelinyomok vagy más hasonló tárgyi elváltozások alapján sor kerülhet – a cselekmény elkövetése utáni néhány órán belül – nyomkövető kutya igénybevitelével a tettes nyomainak követésére, ez kedvező esetben egyaránt lehetővé teszi a helyszínre érkezés és a menekülés útvonalainak megállapítását, valamint az elkövető által utólag eldobott, elveszített tárgyak felkutatását.¹¹ A tettes előkészületi cselekményei rendszerint a sértettre vagy a kedvező elkövetési alkalomra történő vá-

¹¹ Barta Endre (2000): i. m. 29–30. o.

rakozás közben jönnek létre. Gyalog közlekedő tettes vagy az általa használt közlekedési eszköz (például kerékpár) a helyszínen vagy az oda vezető úton akár egyedi azonosításra is alkalmas nyomokat hagy.¹² Esetünkben számos bűncselekmény helyszínén megtalálták a szatír lábnyomait, lábnyomcsapásait, az ellopott kerékpárok guminyomait, és magukat az ellopott kerékpárokat is. Továbbá a Murony közelében lezajlott támadásnál az elkövető által álcázásra használt sötétkék svájcisapkát, hosszú hajú, lencsöke női parókát, honvédségi fémtokos bajonettet a hozzá való honvédségi nadrágszíjjal, egy pufajkát, vasúti menetjeggyel a zsebében, végül egy 43-as barna félcipőt foglaltak le a nyomozók. Ezek a tárgyak, valamint a későbbi helyszínen talált olvasztott végű műanyag kötelek és kenderkötelek szűkítették a keresett elkövetők körét. A hajszálak, a ruházatból származó elemi szálak gyakran kapnak szerepet az erőszakos közösülés bizonyítékai között. Bútor-
darabokon, ágyneműn, gépkocsik ülésén nemcsak a sértett vagy a tettes hajszála, faszörzete lelhető fel, de a ruházatból származó elemi szálak is. A dulakodás során a textilszálak egymáshoz dörzsölnödése vagy a ruhadarabok megragadása, cibálása különösen kedvez az elemi szálak leválásának, hátramaradásának. A hajszálak, faszörzet, elemi szálak, ondó, nyál felkutatását ki kell terjeszteni a sértett (és később a tettes) ruházatára és testére is, mivel a közvetlen érintkezés során könnyen odatapadhatnak. A kutatást erős fényforrás és kézi nagyító segítségével kell végezni. Az ondó-, vér-, hüvelyváladék-foltok utáni kutatás elsősorban a sértett és a tettes ruházatán ígér eredményt, de ezeknek az anyagmaradványoknak a jelenlétét bútorzaton, gépkocsiüléseken, szőnyegen, lepedőn, takarón is meg kell vizsgálni.¹³ A közösülést bizonyító ondófoltok keresése szabadban történő bűncselekmények esetében is megkísérelhető. A bűncselekmény elkövetése óta eltelt rövid idő és a kedvező időjárási viszonyok lehetővé teszik a szabadban lévő helyszínen az ondófoltok megtalálását. Egy alkalommal, a közvetlenül a panaszolt bűncselekmény elkövetése után megtartott helyszíni szemlén sikerült a helyszínen a közösülés következtében szétaposott és szétnyomott füves terepen, a hüvelyen kívüli magömléskor kilövellt ondót megtalálni a fűszálakon. A közösülés megtörténtét bizonyíthatja a szűzhártya átszakadása során keletkezett vérzés nyoma a helyszínen, ondóval keveredett hüvelyváladék-foltok feltalálása a közösülés helyén, utóbbi körülmény a közösülés élettani értelemben vett,

¹² Katona Géza: A nemi erkölcs elleni bűncselekmények nyomozása. BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest, 1961, 48–49. o.

¹³ Barta Endre (2000): i. m. 30. o.

hüvelyen belüli befejezését bizonyítja.¹⁴ A helyszíni szemlét végzők feladata az ilyen foltot magukon hordozó tárgyak felkutatása, biztosítása (eredetben), vagy ha ez nem lehetséges, a rajtuk lévő foltok elválasztása, szakszerű rögzítése, csomagolása és orvos szakértői, laboratóriumi vizsgálatra küldése. Az ondófoltok egyes textíliákon gyakran feltűnő színű, merev tapintású foltok, más ruhaanyagokon azonban szabad szemmel nehezen észlelhetők, ezért a felkutatását technikai eszközök (erős fényű kutatólámpa, UV-lámpa, kézi nagyító) és bűnügyi technikus segítségével célszerű elvégezni.¹⁵ A nyomok levételének egyik módszere a lekaparás, amelynek során a gyanús foltot, lehetőleg a nyomfelvevő felület eltávolítható felső rétegével együtt, éles késsel vagy spatulával le kell metszeni. Ha ez a módszer nem valósítható meg, a foltot minél nagyobb darabokban ugyancsak valamilyen éles vágóeszközzel le kell kaparni. Tekintve, hogy a szakértői vizsgálat során fontos érdekek fűződnek ahhoz, hogy a foltban esetleg meglevő, s száraz állapotban igen törekeny ondószálacskákat egészben lehessen kimutatni, a folt lekaparásához csak végső esetben, más lehetőségek teljes kimerítése esetén szabad folyamodni. Az ondófoltok eltávolításának másik módszere a leáztatás. Ennek során a foltra több rétegben, desztillált vízzel megnedvesített, vegytiszta szűrőpapírt nyomunk. Néhány percnyi áztatás következtében a foltot alkotó anyag egy része a szűrőpapírra megy át, másik része pedig a széttöredezés veszélye nélkül éles pengével eltávolítható a felületről. A foltról lekapart anyagot jól zárható, tiszta üvegedénybe helyezzük, kiválóan alkalmasak erre például a gumidugóval zárható kémcsövek.¹⁶ Vérgyanús szennyeződés esetén mindig tiszta kézzel (új, egyszer használatos kesztyűvel) és eszközökkel szabad dolgozni. A vért (a nagyobb töcsák kivételével) eredeti méretben kell rögzíteni. Egyes vérszennyeződéseket külön-külön kell biztosítani, ha nem egyértelmű, hogy egy személytől származna. A vérgyanús szennyeződéseket lehetőleg eredetben, a hordozóval együtt, légszáraz állapotban kell tárolni (szállítani), a csomagolóanyagnak légáteresztőnek, de pormentesnek kell lennie. A nagyobb mennyiségű vért még folyékony állapotban, fiolában kell tárolni, szállítani. Ha a vér eredetben nem rögzíthető, mert beszáradt, kaparással kell leválasztani a hordozóról, szükség esetén fiziológiás sóoldattal (desztillált vízzel) kell hígítani és steril itatós papírral fel kell itatni.¹⁷ A helyszíni szemlén rögzített biológiai anyag-maradványok (sértett testén, ruházatán talált on-

14 Katona Géza: i. m. 51–52. o.

15 Barta Endre (2000): i. m. 30. o.

16 Katona Géza: i. m. 51. o.

17 Barta Endre (2000): i. m. 72. o.

dó, fanszörzet, hajszál, nyál) orvos szakértői vizsgálata nyomán a vércsoport, DNS azonossága valószínűsítheti, bizonyossá teheti az erőszakos közösülés tettese és a sértett, valamint a tanúk által felismert és kiválasztott személy egyezőségét. Ugyanígy erősítheti a sértetti vallomás igazságtartalmát a gyanúsítottól lefoglalt ruházaton talált, és a sértettől származó hajszálak, szőrszálak – igazságügyi szakértő által történő – egyezőségének megállapítása is.¹⁸

Az ondóvizsgálatokból sikerült megtudni, hogy a tettes AB vércsoportú, és hogy az ismeretlen elkövető kék szemű. Nagy mennyiségű helyszíni szagnyomot sikerült még emellett összegyűjteni. A szagazonosításkor a szolgálati kutya összehasonlítja a tett helyszínén rögzített szagmaradványt és a nyomozás folyamán potenciális gyanúsítottaktól levett szagmintát. A szagokat tárgyi bizonyítási eszköznek tekinthetjük, mégpedig biológiai anyag-maradványnak, akárcsak a hajszálak és az emberi váladékokat. Az egyediség követelményének megfelelően, olyan anyagot kell vizsgálat alá vonni, amely alkalmas az egyedi azonosításra, nem csak a csoportazonosság megállapítására. Az emberi szag összetevőit négy nagy csoportra oszthatjuk: genetikailag determinált biológiai szag, testszag, másodlagos biológiai szagok, illetve járulékos szagok.¹⁹ Ezek egyvelege, sajátos megjelenése adja az adott egyénre jellemző szagot. Az emberi testszagon belül az eddig azonosított faggyún belüli savak és molekulatípusok által létrehozható szaghatások száma végtelen. Ezek kereszteződése a feromonokkal, a levált hámsejtek baktériumos bomlástermékeivel és a mirigyváladékokkal megerősíti azt a tételt, hogy az ember és azon belül az egyén szaga egyedi, tehát azonosítás tárgya lehet.²⁰ A szagmaradványok felkutatása egyben a bűncselekmény bizonyos rekonstrukciója is, az elkövető valószínűsített tartózkodási helyeinek számbavétele. Ennek végiggondolása azért is fontos elem, mert az elkövető akaratlanul is minden esetben a tett helyszínén hagyja sajátos, egyedi szagát. A felkutatáskor ügyelni kell arra a tényre, hogy ezek nem állnak állandóan rendelkezésre. A szagok tartósságát egyrészt az elkövető helyszínén tartózkodásának függvényében kell értelmezni, másrészt figyelembe kell venni a párolgás törvényszerűségét is. Lényeges probléma, hogy a helyszíni szagmaradványok rögzítése megismételhetetlen, hiszen az előbbiekben említett időbeli korlátok miatt nem térhetünk vissza újabb szag-rögzítés céljából. Ezért megfelelő mennyiségű szagot kell rögzíteni, amely al-

18 Uo. 40. o.

19 Janza Frigyes: A büntügyi szolgálati kutya. In: Bócz Endre (szerk.): Kriminálisztika II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 677. o. Idézi Horváth Orsolya: A kriminálisztikai szagazonosítás jelene és jövője. Belügyi Szemle, 2013/2., 89. o.

20 Horváth Orsolya: i. m. 90. o.

kalmas a szagazonosítás többszöri ismétlésére. A helyes szagrögzítéshez szükséges a gyors kiérkezés a helyszínre, a szakmai felkészültség, illetve a *technikai feltételek megléte*.²¹ Ennek értelmezésében helyes a 22/2008. (OT 12.) ORFK utasításnak az a megállapítása, hogy ha más nyom rögzítését nem veszélyezteti, a bűnügyi kutyavezetőnek kell a bűncselekmény helyszínére elsőként belépnie. Ez azért is fontos, mert a helyszínen feltételezhető szagmaradványt óvja az idegen szagokkal való keveredéstől, ami szintén befolyásolhatja a szagazonosítás jövőbeni eredményességét.²² A bűncselekmény gondolati rekonstrukciójakor valószínűsíthetővé válik, hogy az elkövető milyen útvonalat járt be, milyen tárgyakkal, személyekkel érintkezett, illetve hogy ez mennyi időt vett igénybe.²³ Esetünkben például a tettes az erőszakos közöslés végrehajtásakor a védekezésre képtelen állapotba helyezett sértettnek a rejtett helyre (bozótosba) vonszolásának helyszínén tartózkodott a leghosszabb ideig, és esetleg az aktus folytán a sértetten is maradt az elkövető szagmaradványából. A cselekmény időtartamának hossza tekintetében támaszkodhatunk a sértett elmondására is.²⁴ Erőszakos nemi közöslések esetében ugyanis a *helyszínek két szempontból* van jelentősége: 1. *általános helyzet, földrajzi fekvés*; 2. *a bűncselekménnyel kapcsolatos nyomok, elváltozások jelenléte és felfedezése szempontjából*. Jelen esetben a helyszín általános helyzete bír nagyobb jelentőséggel, szemben az élet, de különösen a vagyon elleni büntettek elkövetési helyeivel, amelyek mint a bűncselekményre utaló nyomok és elváltozások gyűjteményei mozdítják elő a nyomozás sikerét. A helyszínek ez az általánostól eltérő értékelése könnyen érthetővé válik, ha figyelembe vesszük, hogy az erőszakos nemi bűncselekmények esetén a nyomok elsősorban a személyek testén keletkeznek, és csak másodsorban – közvetve – a helyszínen és az ott lévő tárgyakon. A szagrögzítés eredményességének figyelembevételénél nemcsak az elkövető helyszínen tartózkodásának idejét kell szem előtt tartani, hanem azt is, hogy milyen gyorsan sikerül a rögzíteni a szagmintát. Így kijelenthetjük, hogy a hibák száma az időmúlással egyenesen arányos.²⁶ Minél nagyobb az időkiesés, annál valószínűbb, hogy nem sikerül a későbbi azonosításhoz megfelelő szagot rögzíteni a helyszínen. A kétórás időkiesés még

21 Gáspár Péter – Walter Tamás: Módszertani útmutató a személyi szagminták és a helyszíni szagmaradványok felkutatásához, rögzítéséhez és a nyomkövető kutyák helyszíni alkalmazásához. Kézirat. Pécs, 2007, 1. o. Idézi Horváth Orsolya: Uo. 93. o.

22 22/2008. (OT 12.) ORFK utasítás 2. pont. Idézi: Horváth Orsolya: Uo. 94. o.

23 Horváth Orsolya: Uo.

24 Uo.

25 Katona Géza: i. m. 46. o.

26 Horváth Orsolya: i. m. 94. o.

kedvezőnek tekinthető, de a hatóság időkieséssel rögzített szag esetében nehezebb feladata lesz a szolgálati kutyának.²⁷

A békéscsabai szatírhoz visszatérve: fontos annak megállapítása, hogy mennyi ideig tartózkodott az elkövető a rejtett helyen (bozótosban), hiszen egy erőszakos nemi cselekmény akár hosszú percekig is eltarthat. Az elkövető a helyszínen mindenhol hátrahagy maga után szagot, de a rögzítést mindig *a feltehetően a legtöbb szagot tartalmazó helyről* kell elvégezni. A nyomképző személynek, azaz az elkövetőnek, harminc másodpercnél tovább kell a helyszínen tartózkodnia, hogy a nyomkövető kutya bevethető legyen, illetve a szagrögzítésre sor kerüljön.²⁸ Az egyéni szag sikeres rögzítésénél nemcsak a közvetlen kapcsolat tényét kell figyelembe venni, hanem annak módját is értékelni kell. *A szaghordozó felület tulajdonságai, ismérvei is befolyásolják a szagmolekulák kötődési idejének hosszát.*²⁹ Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy szaghordozóként alkalmasabbak a laza, egyenetlen szerkezetű, illetve porózus felületek, mint a vegyi anyaggal kezelt, vagy sima felületek.³⁰ Annak megválaszolásában, hogy mennyi ideig alkalmasak szagrögzítésre a szagmaradványok, egyrészt szerepe van az időnek, és a szaghordozó felületet erő külső behatásoknak is. Míg az enyhe havazás tartósabban megőrzi a nyomokat, addig a jég, valamint az olvadás hamarabb megsemmisíti a szagokat.³¹ A vizsgálatokat ezért nem általában, hanem konkrétan, arra az időre vonatkozóan (évszak, napszak) kell elvégezni, amelyben a bűncselekményt elkövették.³² A szagmaradványokat pedig úgy kell rögzíteni, hogy más nyomok (például ujjnyom) ne sérüljenek meg. Attól függően, hogy milyen a szaghordozó és környezetének a tulajdonsága, illetve mekkora az időkiesés, *legalább harminc percig* kell a textilt a szagmaradványon tartani.³³ Ahhoz, hogy elkerüljük a szagmaradvány idegen szagokkal történő érintkezését, a rögzítést minden esetben csipesszel és gumikesztyűben kell végezni. Mivel a későbbiekben lehetséges a szagazonosítási eljárás bizonyítékként történő felhasználása, ezért *fel kell tüntetni a szagmaradványok pontos helyét, és bűnjelként le kell őket foglalni*. A bűnjelcímkének tartalmaznia kell, hogy ki vé-

27 Uo.

28 Janza Frigyes: i. m. 644. o. Idézi Horvát Orsolya: i. m. 94–95. o.

29 Horváth Orsolya: i. m. 95. o.

30 Gáspár Péter – Walter Tamás: i. m. 2. o. Idézi Horváth Orsolya: i. m. 95. o.

31 Tremmel Flórián – Fegyvesi Csaba – Herke Csongor: *Kriminalisztika*. Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005, 241. o. Idézi Horváth Orsolya: i. m. 95. o.

32 Katona Géza: i. m. 47. o.

33 Janza Frigyes: Szagazonosítás szagkonzervek alapján. In: Sági László (szerk.): *III. Nemzetközi Kynológiai Kongresszus*. BM Könyvkiadó, Budapest, 1990, 93. o. Idézi Horváth Orsolya: i. m. 95. o.

gezte a szagrögzítést, milyen felületről történt, illetve milyen bűncselekmény kapcsán. A rögzítésről minden esetben jegyzőkönyvnek kell készülnie.³⁴ Tovább folyt a tettes által elhagyott tárgyak származásának kutatása. Kerékpárját például napokon keresztül Békéscsaba szinte valamennyi üzemében bemutatatták, és az üzletekben kiállították. A jellegzetes tárgyainak fényképét és leírását a sajtóban ismét közölte a rendőrség, a betörések ügyében folytatott nyomozást felújították, a sértetteket újra kihallgatták, és a vallomásaikat pontosították.

A nyilvántartásokból gyűjtötték valamennyi 25 és 42 év közötti békéscsabai férfi adatait, és személyleírásuk, vércsoportjuk alapján ellenőrizték, kizárták őket. A szűrőn fennmaradók fényképeiről tömeges felismertetést végzett a rendőrség, közöttük a későbbi tettes neve is szerepelt, de az ellenőrzésében elkövetett mulasztás miatt átjutott a szűrőn. A kizárásoknál jelentős szerepe volt a szagazonosításnak, és az elkövető mozaikképe is elkészült. A nyomozás e későbbi szakaszában a rendelkezésre álló adatok alapján alkalmazható a deduktív profilalkotási módszer, amely az elkövető tulajdonságainak gyűjteménye. Ezekre a tulajdonságokra a rendelkezésre álló, főként tárgyi jellegű adatok, körülmények alapján következtethetünk. Első lépésként komplett elemzésnek kell alávetni a rendelkezésre álló nyomokat, és rekonstruálni kell a bűncselekményt. Ennek során egyebek között a sebek elemzésére, vérfoltok, véryomok vizsgálatára, vagy egyéb más (spermium, hüvelyváladék, szeméremszőrzet, hajszálak, szagnyom rögzítése) kriminalisztikai módszer felhasználására, alkalmazására kerül sor. Az ellenőrzött sértetti és tanúvallomások is felhasználhatók. Fontos azonban, hogy kiindulási adataink pontosak legyenek, mert ezen múlik a profil későbbi használhatósága. Következőként egy viktimológiai elemzésre kerül sor. A sértett egyedi tulajdonságainak ismerete segítséget nyújthat az elkövető motívumának, elkövetési módjának (modus operandi) megismeréséhez. Megtudhatjuk, hogy az elkövető mekkora kockázat vállalására volt hajlandó a bűncselekmény elkövetésével. Az elkövetés helyszínének jellemzőit a kiindulási adatok, körülmények, a sértetti tulajdonságok alapos elemzése alapján lehet meghatározni. Ide tartozik például a helyszín megközelítésének módja, a támadás módszere, a helyszín jellege, elsődleges/másodlagos helyszín meghatározása, szexuális cselekmények természete és száma, használt eszközök, szóbeli megnyilvánulások, tervezési és elővigyázatossági intézkedések az elkövető részéről.³⁵ Ugyanis egyes esetekben az erőszakos nemi közönség a kettős helyszínű bűncselekményekhez sorolható, elsősorban akkor, amikor nemcsak az erőszak kifejtésének

³⁴ Horváth Orsolya: i. m. 96. o.

³⁵ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: i. m. 224–225. o.

és a közösülés végrehajtásának helye bír jelentőséggel, hanem az a terület is, ahol a tettes előkészületi cselekményeit, elsősorban a sértettel való megismerkedést, esetleg az ezzel kapcsolatos fondorlatot végrehajtotta.³⁶ A sértett ilyenkor nagy segítségére lehet a nyomozó hatóságnak, mert pontosan meg tudja mutatni a cselekmény lefolyásának helyszínét, a megközelítés útvonalát, zárt helyiség esetén a behatolás, a támadás, a közösülés helyét, az erőszak alkalmazásának tárgyiasult eredményeit, valamint a távozás irányát.³⁷ Ugyanígy eredményes lehet a helyi nyilvántartásokban való kutató-szűrő tevékenység, az úgynevezett kismóduszokban való keresés. Ez nem más, mint az adott területen a nemi erkölcs elleni bűncselekmények miatt folyamatban lévő és már megszüntetett ügyek átvizsgálása és az analógia keresése. Ez még akkor is eredményre vezethet, ha egyelőre ezekben az ügyekben is ismeretlen elkövetővel állunk szemben. Ha ezeket az ügyeket összevetjük, felfedezhetjük a közös pontokat, az egyes ügyek még hiányzó elemei kiegészülhetnek, illetve kiegészítik egymást, például a személyleírások pontosabbá válnak, az elkövetési helyek, időpontok behatárolhatóvá válnak, miáltal lehetőség nyílik a bűnügyileg fertőzött terület figyelemmel kísérésére, a megfigyelésre, az ismeretlen elkövető elfogására tett tervszerű intézkedés megtervezésére, megszervezésére.³⁸ Példánkban a sorozatos nemi erkölcs elleni bűncselekményt elkövető férfi Békéscsabán és annak közelebbi, távolabbi környékén az esti, éjjeli órákban tevékenykedik, kisméretű, háromgyeves női kerékpárokra közlekedik, még a kerékpáron ülve ragadja meg az áldozat nyakát, és olyan fojtási technikát alkalmaz, amely átmeneti eszméletvesztést okoz. A leküzdött sértetteket az úttól távolabb lévő helyre vonszolja, ahol a passzív alanyok egy részét levetkőzteti, többször maga is levetkőzik, többeket pedig durván bántalmazni is szokott, nem egy esetben egy 35 cm pengé hosszúságú törnek a nyakhoz szegezésével megöléssel fenyegeti a megtámadott nőket. A tettes a bűncselekmények elkövetésekor parókát és álarcot, kesztyűt viselt. Miután végrehajtotta cselekményét, a bozótosan keresztül eltávozik, magára hagyva áldozatát. Az elmondottak alapján a következő profil alakítható meg:

- a maszkból, a parókából és a kesztyűből arra lehet következtetni, hogy az elkövető nem akart ujjnyomot hátrahagyni, és nem akarta, hogy az áldozat felismerhesse;
- az áldozatok levetkőztetéséből és a tettes levetkőzéséből elővigyázatlanúságra, emellett az elkövető agresszív, gátlástalan szexuális aberráltságára lehet kö-

³⁶ Katona Géza: i. m. 46. o.

³⁷ Erre nézve lásd Barta Endre (2000): i. m. 29. o.

³⁸ Uo. 33. o.

- vetkeztetni, amit a hátramaradó ondónyomok is bizonyítottak több esetben, s ebből meg lehetett állapítani, hogy a támadó AB vércsoportú és kék szemű;
- a törrel való öléssel fenyegetésből az elkövető pszichopata, mindenre elszánt bűnözői énjébe nyerhetünk betekintést. A pszichopátikus (kóros lelki) alapon elkövetett erőszakos nemi közöszlések tettesei különféle gátlások hatására, szinte már perverziószerűen folyamodnak a nemi vágy kielégítésének ehhez a módjához. Ezeket a tetteseket a magányos elkövetés jellemzi³⁹;
 - a háromnegyedes női kerékpár használatából, és a fojtási technika alkalmazásából arra lehet következtetni, hogy professzionális elkövetőről van szó, aki a támadás előtt jól álcázza magát, női kerékpárosnak tettei magát. Ebből betekinthetünk az elkövetési módszer sajátosságaiba (móduszkép), annak jellemzőbb ismérveibe, ugyanis számos elkövető minden változtatás nélkül ismételten alkalmazza a már jól begyakorolt és korábban is eredményre vezető módszert (ez az úgynevezett perszevarencia elmélete).⁴⁰ Például a női kerékpárosoknak az erőszakos nemi cselekmény előtti eltulajdonítása, majd az erőszakos közöszlés után a helyszínen hagyása;
 - abból, hogy a tettes magára hagyja az áldozatait, arra lehet következtetni, hogy könnyelmű, cinikus, mert bízik a saját ügyességében, képességében, s abban, hogy a sértetteknek egy alkalommal sem sikerült öt azonosítaniuk;
 - abból, hogy maszkot viselt, arra lehet következtetni, hogy már jó előre kiválasztotta a 15 és 51 év közötti áldozatait, és megfigyelte őket a bűncselekmény elkövetése előtt. Ez is mutatja a tettes gátlástalan szexuális elfajzottságát.

A deduktív profilalkotás előnye, hogy nagyon pontos információkkal szolgál az elkövető tulajdonságairól, magatartásáról, szokásairól. Másik nagy előnye, hogy egy sorozatalkövetésnél az új információk, bizonyítékok alapján pontosítható a profil.⁴¹ A deduktív profilalkotás mint sajátos verzióállítási módszer később jelentős szerepet játszott az elkövető kézre kerítésében.

Az újabb adatok alapján a figyelő és ellenőrző *állomány feladatait kibővítették*, így

- minden kivilágítatlan kerékpárral közlekedőt, vagy elhagyott helyen várakozót igazolatniuk kellett;
- a közlekedési útvonalak mentén elhagyott kerékpár észlelésekor újabb bűncselekményre lehetett következtetni, és a körülményekhez képest figyelni vagy kutatni kellett az elkövető után;

³⁹ Erre nézve lásd Katona Géza: i. m. 54. o.

⁴⁰ Erre nézve lásd Barta Endre (2000): i. m. 33. o.

⁴¹ Erre nézve lásd Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: i. m. 225. o.

- minden megállásra felszólított és menekülő személyt akár kutya alkalmazásával is el kellett fogniuk. A fegyverhasználatot viszont a legvégső esetre szigorították.

A figyelőszolgálat értékelése

Több esetben kiderült, hogy a figyelőszolgálatot – alapos értékelés és feltérképezés után – célszerűen szervezték meg, és a feladatok meghatározása is helyesnek bizonyult. A KISZ-tábor melletti, 1976. november 29-i sikertelen igazoltatási kísérlet után még *háromszor sikerült az elkövető közelébe jutni.*

Először 1977. május 20-án 22 óra után egy gépkocsizó járőr Szarvas külterületén, félig az úttesten, két gazdátlan kerékpárra lett figyelmes. Megállt, de már csak *K. Erzsébet* sértettet találta a helyszínen. *Másodszor*, 1977. július 18-án, ugyancsak Szarvason, a rejtett figyelőszolgálatot ellátó rendőr és önkéntes rendőr 22 óra körül rádión jelentette, hogy a körözöthöz hasonló személyleírású kerékpáros férfit látnak, aki már többször elkerépezte, majd indokolatlanul várakozott. Egy alkalmasnak ítélt pillanatban megkísérelték az elfogását, azonban az ismeretlen, helyzeti előnyét kihasználva, egy folyón átúszva elmenekült. *Harmadszor*, 1977. szeptember 6-án 1.30-kor, Békéscsaba határában, a kukoricásban rejtőzködő kutyás figyelő, a közeli közúton egy kivilágítatlan kerékpárost észlelt, aki elhaladt előtte, majd visszatért, és a kerékpárt a figyelőtől mintegy négy-öt méterre elrejtette. Az út felé induló férfit az őrszem megállásra szólította fel, mire az futni kezdett. Ezt látva az őrszem a hosszú pórázon lévő kutyát eleresztette anélkül, hogy a póráz leoldotta volna, így a menekülőnek a többször elakadó póráz miatt sikerült elmenekülnie. A riasztott egység öt percen belül megkezdte a zárást, és valamennyi gépkocsizó járőrt a körzetbe irányítottak, de a tettes elfogása most sem sikerült, sőt egy óra múlva Békéscsaba I. kerületéből *újabb erőszakos nemi közlés kísérletét jelentették.* A sikertelen elfogási kísérletek ellenére leszögezhetjük, hogy a permanens rendőri tevékenység oda vezetett, hogy a korábban megtervezett kivitelezés–menekülés–rejtőzködés terve felborul, az elkövetőt megzavarja, kénytelen a tervtől eltérni, rögtönzésre kényszerül⁴², ami előbb-utóbb olyan hibához vezet, amely lehetővé teszi az elfogását.

⁴² Erre nézve lásd Barta Endre – Bartha Zoltán: Rablás, kifosztás, zsarolás nyomozása. Kriminálisztikai jejegyzetek és tanulmányok. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999. 48–49. o.

Az elkövető felderítése

1978. február végén a nyomozó csoport egyik tagjának figyelmét felhívták *id. Miskolci János* békéscsabai lakosra, aki ellen már többször indítottak szabálysértési eljárást, mert a strandon mutogatta a nemi szervét. *Id. Miskolci János* nem jöhetett számításba tettesként, de a fiára, *ifj. Miskolci Jánosra* ráillett az ismeretlen tettes személyleírása. Haja színe, kopaszodása, lábmerete és hanghordozása az elkövetőéhez hasonló volt, de megzavarta az összképet, hogy nős, három gyermeke van, büntetlen előéletű, és még eljárás sem indult ellene. Viszont építésztechnikusi végzettsége ellenére tizenhét év alatt tizenhét munkahelye volt, és többször segédmunkásként dolgozott.⁴³ Itt juthat szerephez a korábban említett szabálysértési nyilvántartások felderítésben játszott fontos szerepe, amit nem szabad lebecsülni, mivel a bűncselekménysorozat felgöngyölítéséhez vezethet, igaz, jelen ügyben csak közvetett módon, az apa személyén keresztül, aki a fiához hasonló aberrált szexuális magatartást tanúsított azzal, hogy a nemi szervét mutogatta.

A potenciális elkövető tanulmányozása, ellenőrzése közben újabb erőszakos bűncselekmény történt. *1978. március 24-én 19 óra 45 perckor* a békéscsabai Hősök temetőjének bejárata előtt egy ismeretlen férfi megtámadta *F. Erzsébet* tanulóat, és a temetőbe bevonszolva erőszakkal közösült vele. A potenciálisan gyanúsíthatók ellenőrzését a rendőrség a bűncselekmény bejelentése után egy órával megkezdte. Miskolci lakásán a felesége alibit igazolt azzal, hogy a férje 15 óra óta nem hagyta el a lakást. Az adatokat gyűjtő nyomozó csoport megállapította, hogy *ifj. Miskolci János* látszólag kiegyensúlyozott családi életet él, de tudomást szerzett nőkapcsolatairól és arról, hogy utazásai idején feltűnően akar ismerkedni nőkkel.

Megszervezték, hogy *a tettesként figyelembe vehető lakását azonnal blokkolják*, ha újabb erőszakos nemi közösülésről érkezik bejelentés/feljelentés, hogy a hazatérő elkövetőt közvetlenül a bűncselekmény után el lehessen fogni. 1978. június 10-én távgépírók körözésben értesítés érkezett arról, hogy Martfűn, június 9-én 22 órakor egy kerékpáros férfi megtámadta *F. Józsefné* helyi lakost, és a közeli lucernásba vonszolta, majd erőszakkal közösülni akart vele. A támadásra az arra járók figyeltek fel, mire a tettes menekülni kényszerült, a helyszínen hagyva a környékről lopott kerékpárt, és egy kockás sildes sapkát. *A késői értesítés miatt* a gyanúsíthatók lakását már értelmetlen lett volna figyelni. Miskolci alibjét ellenőrizve felvetődött, hogy a bűncselekmény

⁴³ Dénes Miklós – Zsila József: i. m. 86–93. o.

napján 13 órakor motorkerékpáron távozott a munkahelyéről. A helyszínen talált sapkát munkatársai közül többen az ő tulajdonának vélték, sőt sikerült felkutatni azt a békéscsabai kiskereskedőt is, aki a sapkát eladta. Az ellenőrzés közben a rendőrség értesült arról, hogy Martfűn a júniusi bűncselekmény előtt egy hónappal – ugyanazon a helyen – már történt egy erőszakos közöszlész H. Katalin sérelmére. Édesanyja bejelentését azonban, a sértett gyengeelméjűségére hivatkozva, nem értékelték kellő súllyal, és így a nyomozást sem rendelték el. Ugyanez a sértett később pontos adatokat közölt támadója reklámsapkájáról, amelyet a házkutatáskor sikerült megtalálni.

Ifj. Miskolci János munkahelyi okmányait megtekintve kiderült, hogy *munkakönyvét meghamisította*, előző munkahelyének munkabérré vonatkozó bejegyzését megváltoztatta, emiatt új munkaadója magasabb illetménnyel alkalmazta. *Az esetet ürügyként felhasználva*, 1978. június 17-én ifj. Miskolci Jánost közokirat-hamisítás miatt gyanúsítottként kihallgatta a rendőrség, és megfelelő kombinációval szagmintát vettek róla, amelyet Budapestre küldtek azonosításra, több helyszíni szagnyommal együtt. *A szagazonosítás eredményes volt.*

A gyanúsított lakásán tartott házkutatás eredményesnek bizonyult, mivel lefoglaltak hét női bundát, tíz drapp férfikesztyűt, több inget, cipőt, harisnyanadrágot, pulóvert, továbbá több kézi és elektromos szerszámot. Igen jelentős volt a több, olvasztott végű műanyag szárítókötél, a vastag kenderkötél, a motorkerékpártömlő-darab, és nagyobb mennyiségű olyan tárgy, megtalálása, amelyeket feltehetően a vagyon elleni bűncselekményeknél alkalmazott a keresett tettes. A házkutatás után, a jogtalan behatolás útján elkövetett lopás, közokirat-hamisítás és más bűncselekmények megalapozott gyanúja miatt *ifj. Miskolci Jánost őrizetbe vette a rendőrség.*

A bizonyítás megtervezése, a gyanúsított kihallgatása

A gyanúsított bűncselekményeinek bizonyítására szükségesnek bizonyult valamennyi ismeretlen tettesű, hasonló módszerrel elkövetett bűncselekmény nyomozási adatainak rendszerezése a személyi és tárgyi jellegű bizonyítékok, szakértői vélemények újabb értékelése, a köztük és a tettes közötti összefüggések megállapítása. Az őrizetes bűnösségének bizonyítására – néhány közvetett jellegű személyi bizonyítékon kívül – csak tárgyi jellegű bizonyítékokra lehetett építeni. Megkísérelték Miskolci *felismerésre bemutatását* néhány sértettel, ők azonban vagy *nem ismerték fel*, vagy bizonytalankodtak.

Meghatározták a bizonyítás menetét, és úgy döntöttek, hogy előbb a kisebb jelentőségű vagyron elleni bűncselekményekről hallgatják ki, majd az 1976. november 29-i igazoltatás előli elszökését tisztázzák. Csak ezt követheti a mennyezetbontásos betöréssorozat, majd az erőszakos közöskülések és kísérletek bizonyítása. Nagy gondot kellett fordítani a *gyanúsított személyiségének tanulmányozására*, a megfelelő kihallgatási taktika meghatározása érdekében.⁴⁴ Általánosságban fontos kihallgatás-taktikai szabály, hogy ha a gyanúsított a vallomástételt megtagadja, akkor figyelmeztetni kell, hogy az eljárás lefolytatását ez a magatartása nem akadályozza, mindamelltt ő a védekezésének erről a módjáról lemond. Az tekinthető taktikailag helyesnek, ha mindjárt az elején közöljük vele, hogy a nyomozó hatóságának milyen személyi, tárgyi bizonyítási eszközei, szakértői véleményei vannak, ezzel készítetve a kihallgatásban való aktív részvételre. A tények részbeni közlésével elérhető, hogy a terhelt hajlandó vallomást tenni. Ekkor kezdődik az érdemi kihallgatás, a kontaktust már felvettük a terhelttel, de a bűncselekmény elkövetését továbbra is tagadja, mint ahogy azt is, hogy a sértettet egyáltalán ismerné, vagy hogy találkozott volna vele, esetleg még alibit is igazol, amit minden esetben igazolni is kell, még akkor is, ha valószínűtlennek tűnik. A harmadik fázis a terhelt valós és valótlán elemeket is tartalmazó vallomása, amikor megpróbálja a tényállás elemeit szétbontani, egymástól függetlenné tenni, hogy cselekménye büntetőjogilag ne legyen értékelhető, vagyis tagadja az erőszakot, kényszert, fenyegetést, védekezésre, akaratnyilvánításra képtelen állapotot, sőt azt állítja, hogy a sértett beleegyezett az aktusba. Ez a helyszíni szemle során vett mintákkal, biológiai anyag-maradványokkal, az ezek vizsgálatán alapuló szakvéleményekkel cáfolható meg. Részbeni beismerés esetén a közöskülés mellett a fizikai kényszert is bizonyítanunk kell, a sértett és a közvetett tanúk vallomásaira hivatkozással, valamint az ezeket igazoló tárgyasult bizonyítékok (biológiai anyag-maradványok, ezeken alapuló szakértői vélemények) gyanúsított elé tárásával.⁴⁵ Ennek megfelelően a jelen ügyre vonatkozó kihallgatási taktika a következők szerint alakult: ifj. Miskolci János átlagos műveltségű, halk beszédű, magabiztos felépítésű, gyakran cinikus, változó hangulatú ember. Vele szemben a meggyőző, nyugodtan érvelő hangnem, a bizonyítékok láncolatának és az összefüggések logikus feltárása mutatkozott célravezetőnek.

⁴⁴ Dénes Miklós – Zsila József: i. m. 93–94. o.

⁴⁵ Erre nézve lásd Barta Endre (2000): i. m. 34–36. o.

E taktika hatására kénytelen volt abbahagyni az átlátszó hazudozásokat. Elismerte a járőr előli elmenekülését is, amit azzal magyarázott, hogy Gyulára indult betörni (a kihallgatás ekkor még a vagyon elleni bűncselekmények körül zajlott). Ezek indítékait azzal magyarázta, hogy kis keresetének ellenére többet szeretett volna nyújtani a családjának és a feleségének. Korábbi vallomásait megtagadva taktikázott, de végül valamennyi betöréses lopást beismerte. Később, amikor az erőszakos nemi közöselésekkel való összefüggésekre tért át a kihallgató, *sokáig elzárkózott mindenféle nyilatkozattól*. A szagazonosítás eredményét ismertetve zavarba jött, és mivel kutyatulajdonosként hitt a kutyák megbízhatóságában – beismerte, hogy ő az, akit a rendőrség hosszú ideje keres. Több erőszakos nemi közöselésről részletes beismerő vallomást tett, de tagadta a sértettek bántalmazását, fenyegetését, fojtogatását, szerinte ő csak ráhatni, meggyőzni igyekezett a nőket.

A későbbiek során minden részletre kiterjedő beismerő vallomást tett. Magatartását azzal magyarázta, hogy 1972-ben tüdőbetegséggel szanatóriumban kezelték, és azóta felfokozott nemi igénye jelentkezett, ez a felesége számára már terhes volt, ezért a család egyben maradása érdekében, kényszerűségből választotta ezt a megoldást. Az igazságügyi orvos szakértő szakvéleményében kizártnak tartotta a tüdőbetegség ilyen következményeit. Az igazságügyi pszichológus és ideg-, elmeszakértő véleménye szerint ifj. Miskolci János pszichopata, agresszív személyiség, de nem szenved elmebetegségben, tudatzavarban.

A felderítés főbb szakaszai

A különböző verziók és adatok alapján körülbelül hétezer férfit ellenőriztek, ezek közül többet visszatérően is.⁴⁶ A verziók szűkítésében és végül az elkövető felderítésében nagy szerepe volt az elkövetési módszer sajátosságának (a móduszképnek), így például a kerékpáros támadásoknak, a különleges fojtogatási technikának, valamint az esti, késő esti órákban való elkövetésnek, az álarc és a paróka, a tör, a bőrkesztyű használatának. Ezeket az elkövető olyan szinten tökélyre fejlesztette, hogy a rendőrség sokáig tehetetlen volt a kézre kerítésében, sőt amikor kezdett szorulni a hurok, akkor az elkövető változtatott a korábban jól bevált módszerén (a perszevarencia jelentősége). Az egyetlen nagy hibája a túlzott gögje és cinikussága volt, ez vezetett végül a

⁴⁶ Dénes Miklós – Zsila József: i. m. 94–95. o.

lebukásához méghozzá oly módon, hogy a kihallgatásakor előbb a kisebb tárgyú súlyú bűncselekményekből kiindulva a már lezajlott házkutatás és kihallgatás során előkerült tárgyi bizonyítási eszközök alapján minden vagyon elleni és nemi erkölcs elleni sorozatban elkövetett bűncselekményt sikerült rábizonyítani.

A rendőrség nyomozási verziói és tervei többségükben helyesek voltak, azonban annak végrehajtásában képzettségbeli vagy hozzáállási problémák miatt mulasztások történtek. *A panaszfelvétel* alaposága több esetben hiányolható volt, és csak a sértettek újbóli kihallgatásával sikerült a tettesről használható személyleírást összeállítani. Ebből okulva a felderítés egy későbbi szakaszától már állandóan ugyanaz a nyomozó foglalkozott a panaszosok kihallgatásával és a panaszfelvétellel. Pedig a kihallgatás az erőszakos közösülésnél (és más nemi erkölcs elleni bűncselekménynél) az egyik legfontosabb nyomozási cselekmény. Az elméleti ajánlások szerint a sértett panaszát a lehető legnagyobb részletességgel kell felvenni. Mindenképpen célszerű, ha a panaszával megjelenő sértettet már első ízben a nemi erkölcs elleni bűncselekmények nyomozásában jártas nyomozó vagy vizsgáló hallgatja ki. Az erőszakos közösülés (és más nemi erkölcs elleni bűncselekmények) esetében ugyanis a sértett személyének számottevően nagyobb jelentősége van, mint más bűncselekmények esetében, ezért kihallgatásának különös fontosságot kell tulajdonítani. A kihallgatás célja, hogy minél részletesebben, teljesebben feltárja és élethűen rögzítse a sértett vallomását, mert csak ez után kerülhet sor azonnali intézkedésekre és a halaszthatatlan nyomozási cselekményekre. Már a panasz felvételénél figyelemmel kell lenni arra, hogy azoknál a bűncselekményeknél, amelyeknek törvényi tényállása az erőszakot vagy a fenyegetést kívánja meg ahhoz, hogy a cselekmény büntettként legyen értékelhető, a tényállási elemek rögzítése világos és pontos megfogalmazást igényel. Ennek hiánya oda vezethet, hogy vagy már eleve nem indítható büntetőeljárás, vagy később a bűncselekmény nem bizonyítható.⁴⁷ *Az erőszakos közösülés miatt folytatott nyomozások legjobb tanúkihallgatási jegyzőkönyvei ott születnek, ahol a sértett kikérdezése módszeresen történik, ahol a cselekmény folyamatának egyes szakaszait külön-külön tisztázzák, és ugyanakkor az előzmények és az utócselekmények, valamint a büntettet megvalósító konkrét magatartás azonos hangsúlyt kapnak. E bűncselekményi kategória nyomozása során az úgynevezett főcselekményt gyakran a perifériásnak látszó mellék-cselekmények bizonyíthatják, ezért ezt a nyomozásokkor célszerű figyelembe*

⁴⁷ Erre nézve lásd Barta Endre (2000): i. m. 15–21. o.

venni.⁴⁸ Ez a részleteket is figyelembe vevő komplexitás elve, következképpen mindenkor ezt kell követni a kihallgatások során, és ez a terhelt kihallgatására is vonatkozik.⁴⁹ A békéscsabai szatír által elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmény-sorozat nyomozása elején hiányzott a részletes panaszfelvétel, ez oda vezetett, hogy csak évekkel később sikerült megszakitani a bűncselekmény-sorozatot, mint ahogy kívánatos lett volna. Ráadásul ez nehezítette az elkövető profiljának mielőbbi pontos, megbízható megállapítását is. Erre a bűncselekmény-sorozatra a sértett és a tettes kapcsolatát tekintve a következő volt jellemző: *a sértett és a tettes a cselekményt megelőzően nem ismerték egymást, ezért a támadás a sértett számára váratlan.*

Ezek a cselekmények agresszív jellegűknél fogva az erőszakos közöszülés legtipikusabb megjelenési formái. A bizonyítás szempontjából viszonylag könnyebb dolgunk van, mert az ismeretlen támadó nem hivatkozhat alappal arra, hogy a sértett beleegyezését akarta megszerezni. A sértettek általában rögtön feljelentést tesznek, ezért a cselekmény és a feljelentés között eltelt rövid idő miatt a tárgyi bizonyítékok elvileg könnyen beszerezhetők.⁵⁰ Ennek a nyomozás kezdeti fázisában nem tulajdonítottak akkora jelentőséget a nyomozók, ez késleltette az elkövető kézre kerítését.

A bűncselekmény-sorozat felderítésére szervezett *nyomozó csoport* létszáma csak a felderítés utolsó fázisában volt elegendő. Hasonló bűncselekmény-sorozat nyomozásában elengedhetetlen a megfelelő létszámú és összetételű nyomozó csoport szervezése. Tapasztalnia kellett a rendőrségnek, hogy *a kellő felszerelés* vagy a rendőri rutin hiánya alapján veszélyeztetheti a jól megtervezett feladatok eredményes végrehajtását.

A szakszerű helyszíni szemle nagymértékben segíti a felderítés irányának meghatározását, majd később a bizonyítást. Ellenkező esetben előfordul, hogy a helyszíni szemle adataiból bizonyos összefüggéseket csak későn ismer fel a nyomozó hatóság. Így például a betörési kísérletnél hátrahagyott egy férfira, egy nőre és három különböző korú gyermekre való ruházatot tartalmazó csomagból az erőszakos elkövető családi helyzetét pontosabban meg lehetett volna ítélni.⁵¹

További fontos tanulság, hogy ebben az ügyben szükség mutatkozott volna egy jó hálóterv kidolgozására, hiszen az ügy bonyolultsága igényelte volna a több szálon folytatott felderítést, bizonyítást, amely külön nyomozó bri-

48 Dr. Rózsa János. Idézi Barta Endre (2000): i. m. 15. o.

49 Uo. 15. o.

50 Uo. 10–14. o.

51 Dénes Miklós – Zsila József: i. m. 95. o.

gád felállítását tette volna szükségessé. A hálóterv lényegét abban foglalhatjuk össze, hogy bonyolultabb ügyekben (amilyen a békéscsabai szatír ügye is) az előzetesen táblázatba foglalt nyomozási cselekményeket, ezek átlagszámítással becsült időtartamát, valamint a végrehajtásukért felelősöket az informatika folyamatszabályozási ábráiból ismert műveleti jelek felhasználásával időskálára kivetített hálóba rajzoljuk fel. A hálóról leolvasható a kritikus út, azaz a cél eléréséhez legtöbb időt igénybe vevő munkasorozat.⁵² A nyomozók egy csoportjának csak a betöréses lopásokkal, míg egy másik csoportnak kizárólag az erőszakos közönsélek nyomozásával kellett volna foglalkoznia, majd az adataikat kicserélve feltárni az összefüggéseket. Ez tekinthető véleményünk szerint az egyik kritikus útnak, azaz a legtöbb időt és energiát felemésztő munkasorozatnak, nyomozási cselekménynek. A betöréses lopások egy része ugyanis eszközcselekményül szolgált az újabb erőszakos közönsélek sikeres kivitelezéséhez, így például bőrkesztyűk beszerzése az ujjlenyomatok keletkezésének megakadályozása érdekében, a háromnegyedes női kerékpárok beszerzése, illetve a stoplis sportcipő eltulajdonítása a helyszínről való gyorsabb menekülés érdekében. Kétségtelen azonban, hogy az ellopott tárgyak egy része a család anyagi jólétét volt hivatva növelni, például női bundák, férfiingek, gyermekcipők és ruhák. S mindezek beszerzéséhez az elkövető olvasztott végű műanyag kötelet és vastag kenderkötelet használt, amelyek a későbbi házkutatás során előkerültek, ezáltal pontosítani lehetett a profilt.

A második kritikus pont a bűncselekmények helyszínein talált biológiai-anyag-maradványok (ondó, hüvelyváladék, vér, hajszálak, testszőrzet a ruházaton, illetve a sértettek testén), a ruházaton bekövetkezett elváltozások, szakadások különböző szakértők általi értékelése, elemzése vezetett el ahhoz, hogy az elkövető AB vércsoportú, kék szemű, erős, izmos testalkatú, agresszív, magabiztos személyiség.

A harmadik kritikus út az elkövető akciórádiusának, valamint az ezzel kapcsolatos időszámvetés és tevékenységlista meghatározása. A nyomozás kezdeti szakaszában ugyanis helyes volt, hogy a nyomozó hatóság a Békéscsaba–Gyula–Sarkad vasútvonal térségében figyelőszolgálatot szervezett az elkövető elfogására, de hibának minősíthető ennek idő előtti feloldása. Ezzel ugyanis az elkövetőnek ismét szabad kezet adtak, ő pedig ezen felbátorodva egyre távolabb fejtette ki a tevékenységét, így például Csorvás, Orosháza, Szarvas, Körösladány és végül Martfű környékén. Ennek követ-

⁵² Erre nézve lásd Illár Sándor (szerk.): *Krimináltaktika*. Tankönyv a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói részére. BM Könyvkiadó, Budapest, 1983, 335–336. o.

keztében a nyomozóknak egyre nagyobb területet kellett az ellenőrzésük alá vonniuk, ehhez viszont nem állt elegendő erő a rendelkezésükre, csak a nyomozás vége felé, s addig még számos bűncselekmény történt. Szorosabbra kellett volna fűzni az együttműködést a többi helyi és szomszédos megyei rendőrkapitánysággal az információcsere és a K- (köörzési) akció tekintetében. Egy esetben, az első martfői erőszakos közöskülésnél a helyi rendőri szerv helyi ügyként kezelve a dolgot, nem adott hitelt a sértett vallomásának, hiányzott náluk az ügycsomagokban való gondolkodás. „*Tömegesen előforduló ügyek esetén ugyanis nem egy-egy ügyben, hanem a közöttük lévő összefüggések felderítésével, a sorozatos elkövetés kimutatásával, ún. ügycsomagokban kell gondolkodni és a felderítés feladatait meghatározni (Dr. Dobos János).*”⁵³ Az időszámvetés keretében meg kellett volna vizsgálni, hogy a feladatok végrehajtásához a körülményeknek és a végrehajtók egyéni teljesítő-képességének megfelelően mennyi időre lett volna szükség. Sokszor az elkövető elfogásához igen közel állók szakmai felkészületlensége hiúsította meg a bűncselekmény-sorozat hamarabbi megszakítását. A tevékenységlista elkészítése jónak mondható, hiszen mind a közrendvédelmi, mind a bűnügyi állomány szakszerű utasításokat kapott az eligazítások, brigádertekezeltek alkalmával, sőt az információk nemcsak a brigádvezetőn, hanem a kisebb egységek parancsnokain keresztül is eljutottak mindenkihez, a technikai felszerelésbeli és nemegyszer a szakmai hiányosságok (például kevés, sokszor csak egyetlen URH-rádió kétfős egységekre, kutyás őrszem hibája) azonban hátráltatták az úgy mielőbbi befejezését. Véleményünk szerint tudatosabb, gyorsabb, koncentráltabb szervezés hamarabb véget vethetett volna a bűncselekmény-sorozatnak.

A 2012. évi C. törvény (az új Btk.) újraszabályozza a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket. A fejezet új címe a következő: *A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények*. A fejezet címe a hatályosnál jobban kifejezi a fejezetben foglalt tényállások által védett jogi tárgyakat, hiszen nem a nemi erkölcs védelme az elsődleges és egyetlen védett jogi tárgy, hanem a nemi integritás, nemi önrendelkezés, nemi szabadság védelme is. Előbbi ugyanis a „köz” érdekét tartja elsődlegesen szem előtt, utóbbi a „magánszférára” koncentrált. Az új címmel a jogalkotó reagál a nőszervezetek ilyen irányú ajánlására is.⁵⁴ Az új szabályozás a témánk szempontjából is meghatározó az erőszakos közöskülés törvényi tényállását tekintve, mivel az új Btk. megváltoztatja a ko-

⁵³ Idézi Barta Endre (2001): i. m. 4. o.

⁵⁴ Indokolás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. <http://konyvtar.bpubyvedikamara.hu/wp-content/uploads/2012/02/BTKeloterjeszes-tervezet.pdf...> 2013. június 7. 14:11. 139.o.

rábbi büntető törvénykönyv törvényi tényállásának elnevezését. Az új törvény a korszerűség, a nemzetközi kifejezésekkel való összhang, és a jobb közérthetőség követelményének megfelelően egyes fogalmakat felvált újakkal, például az erőszakos közöszlés és szemérem elleni erőszak helyett szexuális cselekmény fogalmát használja.⁵⁵ Az értelmező rendelkezések szerint *szexuális cselekmény: a közöszlés és minden súlyosan szeméremérintő cselekmény, amely a nemi vágy felkeltésére, fenntartására, vagy kielégítésére alkalmas, vagy arra irányul.*⁵⁶ Az erőszakos közöszlés és a szemérem elleni erőszak újraszabályozása elsődlegesen azért szükséges, mert Magyarország 2010. november 29-én aláírta a PCES egyezményt, illetve az Európai Unió tagállamai 2011 decemberében elfogadták a 2011/93/EU irányelvet, amelynek legkésőbb 2013. december 18-ig meg kell felelteni jogszabályainkat. Emellett – az egyszerűsítés érdekében – az új törvény összevonja a teljesen azonos tartalmú erőszakos közöszlés és szemérem elleni erőszak szabályozását, és új elnevezést ad „szexuális cselekmény” megjelöléssel, ami mindkettőt lefedi, és a köznyelv számára is egyértelmű.⁵⁷ Az új szabályozás két tényállást hoz létre a 196–197. § szerint. Az új Btk. fejezetcíme jól kifejezi témánk szempontjából az erőszakos közöszlés és szemérem elleni erőszakot felváltó szexuális kényszerítés, és szexuális erőszak törvényi tényállásának sorrendiségét is. Ugyanis az elkövetési magatartások „sorrendisége” indokolja, hogy a szexuális erőszak a szexuális kényszerítésnél súlyosabb⁵⁸, így az először a szexuális kényszerítés kerül előbb szabályozásra, és azután annak „mintegy minősített eseteként” a szexuális erőszak. Az enyhébb megítélésű 196. § így szól: *„Aki mást szexuális cselekményre vagy ennek eltűrésére kényszerít, a szexuális kényszerítés büntetettét követi el. (2) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki a szexuális kényszerítést a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére, b) hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonytal visszaélve követi el. (3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha szexuális kényszerítést tizennyedik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.”*

⁵⁵ Uo. 140. o.

⁵⁶ 2012. évi C. törvény (új Btk.) 459. § (1) bekezdés 27. pont.

⁵⁷ Indokolás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. <http://konyvtar.bpubyvedikamara.hu/wp-content/uploads/2012/02/BTKeloterjesztes-tervezet.pdf>...2013. június 7. 14:11. 140-141.o.

⁵⁸ Complex Jogtár, Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala, Online. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. 2013. IX. 19.–2019. IV. 19., 2013. október 1. 16:35. 94. o.

Az 1978. évi IV. törvény alapján az erőszakos közöszlés és a szemérem elleni erőszak akkor büntetendő, ha a közöszlésre vagy fajtalanságra kényszerítés erőszakkal, vagy az élet és a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel valósult meg. A joggyakorlat a sértett nem önkéntes beleegyezésével, ám mégsem kvalifikált fenyegetés hatására megvalósuló szexuális aktust kényszerítésnek (Btk. 174. §) minősíti. Az új Btk. ezen kíván változtatni, ezért szexuális kényszerítésként súlyosabb büntetéssel rendeli büntetni az úgynevezett nemi zsarolást, és ezzel elmozdul a szabályozás a hazai és a külföldi női jogvédő szervezetek, testületek (például a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöbölésével foglalkozó CEDAW Bizottság ajánlása) által is kívánt irányba. Az új tényállás megállapításának indoka még, hogy a 2011/93/EU irányelv (amelynek átültetési határideje 2013. december 18.) 3. cikk (5) bekezdés iii. pontja, illetve a (6) bekezdése, továbbá a lanzarote-i egyezmény (amelyet Magyarország 2010. november 29-én aláírt) 18. cikk (1) bekezdés b) pontja büntetendőnek nyilvánítja

- a gyermekkel (tizennyolcadik életévét be nem töltött személlyel) folytatott szexuális tevékenységet, amennyiben ahhoz kényszer, erőszakot vagy fenyegetést alkalmaznak;
- a gyermeknek valamelyik harmadik féllel folytatott szexuális tevékenység kényszerítését kényszer vagy fenyegetés alkalmazásával.

A 2011/93/EU irányelv meghatározza a büntetési tétel felső határának legalacsonyabb mértékét, illetve a beleegyezési korhatárt el nem érő személyek sérelmére történő elkövetést szigorúbb megítélés alá helyezi, erre figyelemmel a törvény szerint minősített eset a tizennyolcadik, illetve tizennegyedik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett szexuális kényszerítés. További minősített eset, ha az elkövető a hozzátartozója, vagy a nevelése, felügyelete, gondozása, vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve közte és a sértett között fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyal visszaélve követi el a bűncselekményt. A hatalmi, vagy befolyási viszony olyan kapcsolatot jelent az elkövető vagy a sértett között, amely a fenti meghatározásokon (hozzátartozó, nevelő) kívül esik, azonban ahhoz hasonlóan személyes vagy függelmi viszony keletkezhet (például unokatestvér, a család barátja, szomszéd). Mivel a szexuális cselekmény végzésére vagy annak elűtésére való kényszerítés felöl minden olyan magatartást, amikor a sértett nem önként és szabadon adja a beleegyezését a szexuális cselekményhez, hanem valamilyen kényszer hatására, ez a tényállás alkalmas lehet a kapcsolati erőszak elleni küzdeletről és megelőzésről szóló isztambuli egyezmény

(CAHVIO) rendelkezéseinek átültetéséhez, ezen egyezmény ugyanis a beleegyezés hiányát írja elő tényállási elemként.⁵⁹

A súlyosabb alakzata a 197. § alatt így szabályoztatik: *Szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki*

- *a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni fenyegetéssel követi el;*
- *más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.*

Szexuális erőszakot követ el az is, és öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet. (3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el; b) az elkövető hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon hatalma vagy befolyása alatt álló személy sérelmére követi el; vagy c) azonos alkalommal, egymás tevékenységéről tudva, többen követik el. (4) Öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki az (1) bekezdés a) pontjában vagy a (3) bekezdés b) vagy c) pontjában meghatározott bűncselekményt tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére követi el, vagy a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott bűncselekményt a (3) b) vagy c) pontja szerint is minősül. (5) Aki szexuális erőszak elkövetéséhez szükséges vagy azt könnyítő feltételeket biztosítja, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.⁶⁰

Az erőszakos közöszülés és a szemérem elleni erőszak tényállásának újraszabályozása elsődlegesen azért szükséges, mert Magyarország 2010. november 29-én aláírta a lanzarote-i egyezményt, illetve az Európai Unió tagállamai 2011. decemberében elfogadták a 2011/93/EU irányelvet, amelynek legkésőbb 2013. december 18-ig meg kell feleltetni a magyar jogszabályokat. Emellett – az egyszerűsítés érdekében – a törvény összevonja a teljesen azonos tartalmú erőszakos közöszülés és szemérem elleni erőszak tényállását, és új címet ad neki szexuális erőszak elnevezéssel, amely mindkettőt lefedi, és a köznyelv számára is egyértelmű. A 2011/93/EU irányelv 3. cikk (5) bekezdés ii. és iii. pont-

⁵⁹ Complex Jogtár, Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala, Online. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. 2013. IX. 19.–2019. IV. 19., 2013. október 1. 16:35. 95. o.
⁶⁰ Vö. az új Btk. 196–197. §-ával!

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

ja, illetve a (6) bekezdése, továbbá a lanzarote-i egyezmény 18. cikk (1) bekezdés b) pontja a következőket nyilvánítja büntetendő magatartásoknak:

- a gyermekkel folytatott szexuális tevékenység, amennyiben a gyermek különösen kiszolgáltatott helyzetével, különösen szellemi vagy testi fogyatékosságával vagy eltartotti helyzetével élnek vissza;
- a gyermekkel folytatott szexuális tevékenység, amennyiben kényszer, erőszakot vagy fenyegetést alkalmaznak;
- a gyermeknek valamely harmadik féllel folytatott szexuális tevékenységre kényszer, erőszak vagy fenyegetés alkalmazásával történő késztetése.

Mind a 2011/93/EU irányelv, mind a lanzarote-i egyezmény gyermeknek a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt tekinti, így valamennyi említett magatartás e személyi kör tekintetében büntetendő. Az elkövetési magatartások tekintetében a 2011/93/EU irányelv meghatározza a büntetési tétel felső határának legalacsonyabb mértékét, egyes esetekben a beleegyezési korhatárt el nem érő személyek sérelmére történő elkövetést szigorúbb megítélés alá is helyezi, az új tényállás büntetési tételeit e szerint kell megállapítani. Az 1978. évi IV. törvény alapján az erőszakos közösülés és a szemérem elleni erőszak akkor büntetendő, ha a közösülésre vagy a fajtalanságra kényszerítés erőszakkal, vagy az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel valósul meg. A jelenlegi joggyakorlat kikristályosodott és egységes a kényszer és a kvalifikált fenyegetés értelmezése és alkalmazása tekintetében, és ezen a joggyakorlaton a törvény nem kíván változtatni. Mindezek alapján a szexuális erőszak bűncselekmény alapesete valósul meg, ha az elkövető a sértettet erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel szexuális cselekményre vagy annak eltérésére kényszerít. Minősített eset valósul meg, ha

- a sértett a tizennyolcadik életévét nem töltötte be;
- az elkövető a sértett hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve ha a bűncselekményt a közte és a sértett között fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyral visszaélve követik el;
- az elkövető más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.

A 2011/93/EU irányelv által meghatározott büntetési tételekre tekintettel további minősítő körülmény a törvény szerint, ha a sértett a tizennégy, illetve tizenkét éven aluli, továbbá, ha egyszerre több minősített eset is megvalósul. Az 1978. évi IV. törvény értelmében a tizenkettedik életévét be nem töltött,

mint törvényi vélelemmel védekezésre képtelennek nyilvánított személlyel létesített szexuális kapcsolat az erőszakos közöszülés vagy – minden más szemérem sértő magatartás esetén – a szemérem elleni erőszak magatartását valószínűsíti meg. A tizenkettő és a tizennégy év közötti sértettek esetében pedig a megrontás tényállása alapozza meg a büntetőjogi felelősséget. A 2012. évi C. törvény értelmében megszűnik a tizenkettedik életévét be nem töltött személyekre vonatkozó azon vélelem, hogy őket védekezésre képtelennek kell tekinteni, mert a törvény explicit módon utal a sértett életkorára, és úgy kapcsol a bűncselekményhez magasabb büntetési tételt. A bűncselekmény súlyosságára figyelemmel a törvény büntetni rendeli továbbá a szexuális erőszak elkövetéséhez szükséges vagy azt könnyítő feltételek biztosítását, így például a helyszín előkészítése, lakás biztosítása, kábító hatású anyagok, „szexdrogok” biztosítása.⁶¹ A törvény itt expliciten kifejezésre juttatja azt a kriminalisztikai felismerést, hogy a nemi erkölcs elleni bűncselekmények esetében kiemelkedő szerepe van a helyszín megközelítésének, a támadás módszerének, a helyszín jellegének, elsődleges/másodlagos helyszín meghatározásának, szexuális cselekmények természetének és számának, használt eszközöknek, szóbeli megnyilvánulásoknak, tervezési és elővigyázatossági intézkedéseknek az elkövető részéről. Ugyanis egyes esetekben az erőszakos nemi közöszülés a kettős helyszínű bűncselekményekhez sorolható, elsősorban akkor, amikor nemcsak az erőszak kifejtésének és a közöszülés végrehajtásának helye bír jelentőséggel, hanem az a terület is, ahol a tettes előkészületi cselekményeit, elsősorban a sértettel való megismerkedést, esetleg az ezzel kapcsolatos fondorlatot végrehajtotta. Aki az ilyen kiemelt tárgyi súlyú bűncselekményhez teremt az elkövetőnek a cselekmény végrehajtását elősegítő feltételeket, annak büntetőjogi felelősségre vonása szintén indokolt.

Vélhetően – az új törvényi szabályozás mellett is – a nemi erkölcs elleni bűncselekmények nyomozásánál felhalmozott több évtizedes tapasztalatokat és kriminálmódszertani ajánlásokat a jövőben is lehet kamatoztatni. Ennek megfelelően a bizonyításnak továbbra is arra kell fókuszálnia, hogy a közöszülést és annak erőszakos, nem beleegyezésen alapuló jellegét, a sértett esetén lévő, és a nemi szervek tájékán fellelhető sérülések okát feltárja, és a szexuális cselekmény erőszakos voltát kétséget kizáróan igazolja. Ennek megfelelően továbbra is kiemelt szerepe lesz a szexuális kényszerítés és a szexuális erőszak bizonyításában az orvos szakértői és az igazságügyi pszi-

⁶¹ Complex Jogtár, Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala, Online. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. 2013. IX. 19.–2019. IV. 19., 2013. október 1. 16:35. 95–96. o.

chológus szakértői vizsgálatnak és véleménynek. Előbbi magyarázatot tud adni adott esetben a sérülésekre a hymenális gyűrűn és a végbél tájékán, illetve a feltalált ondomaradványokra is. Utóbbi pedig segít feltárni a sértettek pszichés állapotát, és meg tudja állapítani, hogy a sértettek valóban átélték a kényszerrel, fenyegetéssel véghezvitt szexuális cselekményt, és előadásuk élményszerű, nem kitaláción alapult.

Az új Btk. témánk szempontjából a kényszerítés, az erőszakos közösülés, valamint a szemérem elleni erőszak újraszabályozásával szigorúbb, de igazságosabb, és arányosabb büntetési tételeket határozott meg az új különös részi törvényi tényállásokkal. Az új Btk. a visszatartó hatást azzal is fokozni kívánja, hogy az 52. § (3) bekezdés új rendelkezésként lehetővé teszi a nemi szabadság elleni bűncselekmény elkövetőjének az eltiltását olyan foglalkozás gyakorlásától vagy egyéb tevékenységtől, amelynek keretében a gyermekkorú vagy fiatalkorú személy nevelését, felügyeletét, gondozását, gyógykezelését végzi, illetve gyermekkorú vagy fiatalkorú személlyel egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyban áll. Ezt a 2011/93/EU irányelv 10. cikke írja elő, amelynek célja a gyermek- és a fiatalkorú személyek fokozottabb védelme.⁶²

⁶² Uo. 32. o.

Ára: 530 Ft

